Visit Dwarkadheeshvastu.com For

FREE Vastu Consultancy, Music, Epics, Devotional Videos
Educational Books, Educational Videos, Wallpapers

****

All Music is also available in CD format. CD Cover can also be print with your Firm Name

****

We also provide this whole Music and Data in PENDRIVE and EXTERNAL HARD DISK.

Contact : Ankit Mishra (+91-8010381364, dwarkadheeshvastu@gmail.com)

****

TRAILOKYAMANGAL SURYASTOTRAM

(Nepali)

****

विषय-सूची

विषय	पृ.सं.
१. भगवान् श्रीसूर्य : एक संक्षिप्त परिचय	१
२. श्रीसूर्य-उपासना किन ?	१२
३. संज्ञा (संक्षिप्त परिचय)	२२
४. श्रीसूर्य-व्रत आइतवार नै किन ?	२५
५. सूर्यसँग सम्बन्धित केही चाड़-पर्वहरू	२६
६. सूर्य-पूजनका लागि उपयुक्त फूलहरू	२८
७. श्रीसूर्य-व्रतसम्बन्धी प्रचलित सामान्य नियमहरू	३०
८. रविवार (आइतवार) व्रत-विधि	३१
९. रविवार (आइतावारी) व्रत-कथा	३२
१०. सूर्यपुराणको सवाई	३६
११. श्रीसूर्य आरती	५९
१२. श्रीसूर्य प्रातः स्मरणम्	६०
१३. श्रीसूर्य स्तुतिः	६०
१४. सूर्यायास्तोत्रम्	६१
१५. सूर्यस्तोत्रम्	६२
१६. सूर्यस्तवराजः	६३
१७. युधिष्ठिरकृत सूर्यस्तोत्रम्	६४
१८. अर्जुनकृत सूर्यस्तोत्रम्	६८
१९. याज्ञवल्क्यकृत सूर्यस्तोत्रम्	६९
२०. दुःस्वप्ननाशन सूर्यस्तुतिः	७०
२१. तृचाकल्पनमस्कारः	७१
२२. श्रीसूर्य द्वादश वन्दना	७३
२३. सूर्यकवचम्	७५
२४. सूर्यकवचस्तोत्रम्	७६
२५. श्रीसूर्यवज्रपञ्जरकवचम्	७७
२६. आदित्यहृदयम्	८२

२७. आदित्यहृदयस्तोत्रम्	१०१
२८. सूर्याष्टकम्	१०४
२९. सूर्यमण्डलाष्टकम्	१०५
३०. सूर्यार्घ्यार्थ सप्ततिनामावली:	१०७
३१. सूर्यशतकम्	११०
३२. सूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्	१३१
३३. सूर्यसहस्रनामस्तोत्रम्	१३३
३४. सूर्यसहस्रनामावली:	१४५
३५. सूर्य-गायत्री एवं न्यास	१६२
३६. सूर्यसम्बन्धी केही वैदिक मन्त्रहरू	१६२
३७. सूर्यसम्बन्धी अन्य केही मन्त्रहरू	१६३
३८. ऋग्वेदोक्त सूर्यसूक्त	१६३
३९. शुक्लयजुर्वेदोक्त सूर्यसूक्त	१६४
४०. सूर्योपनिषत्	१६५
४१. अक्ष्युपनिषत्	१६७
४२. कृष्णयजुर्वेदीय चाक्षुषोपनिषत्	१६८
४३. श्रीसूर्य गीता	१६९
४४. रविवारेऽनुष्ठेयं सूर्यव्रतम्	२१९
४५. आशादित्यव्रतम्	२२३
४६. दानफलव्रतम्	२२८
४७. श्रीसूर्य-पूजा र व्रतविधि	२३३
४८. श्रीसूर्य ग्रहशान्ति प्रयोग:	२४०
४९. सूर्ययन्त्र	२४२
४८. परिशिष्ट	(२४३-२९०)

शुभाशंसा

डॉ० गुरुप्रसाद सुवेदी
प्राचार्य– महेश संस्कृत गुरुकुल विद्यापीठ,
देवघाट, तनहुँ

भगवान् सूर्य चराचर जगत्मा व्याप्त हुनुहुन्छ र चराचर जगत्को आत्मा पनि हुनुहुन्छ । वेद भन्छ– 'सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च । दिनको प्रारम्भ सूर्योदयबाट भएझैं समग्र सृष्टिको प्रारम्भ पनि सूर्यबाट भएको मानिन्छ । त्यसैले सूर्यदेवलाई सविता पनि भनिन्छ । गायत्री मन्त्रमा आएको 'सविता' पदले जगदुत्पत्तिकर्तृत्व, 'वरेण्य' पदले जगत्पालकत्व र 'भर्ग' पदले जगत्प्रलयकर्तृत्वको सङ्केत गर्दछन् । यी तीनवटै पद एउटै परमात्माका पर्याय हुन् । त्यसैले सूर्यदेव परमात्मरूप हुनुहुन्छ । अर्थात् सूर्यदेवको समग्र जीवन र जगत्सँग तादात्म्य सम्बन्ध छ । तादात्म्य सम्बन्ध भनेको अभेदमा मायाजनित भेदलाई लिएर बन्ने सम्बन्ध हो । कर्मसाक्षी, जगच्चक्षु, लोकबन्धु, त्रयीतनुः, प्रद्योतन, दिनमणि, लोकबान्धव, भास्कर, इन, मित्र आदि सूर्यका पर्यायहरूले यही कुरा दर्शाउँछन् । सूर्योपासनापरक वेदमन्त्रले पनि सूर्यलाई जगत्साक्षी भइकन जगद्व्याप्त तत्त्वको रूपमा यसरी प्रतिपादन गरेका छन्–

ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च ।
हिरण्ययेन सविता रथेन देवो याति भुवनानि पश्यन् ।।

क्षण व निमेषादि युगकल्पान्त कालकल्पना पनि सौरगतिको आधारमा नै परिकल्पित छ । सम्पूर्ण ज्योतिष शास्त्र र ग्रह-गणितीय व्यवहार सूर्यको गतिमा नै समाश्रित छन् । पृथ्वीमा यस्तै कुनै ठाउँलाई पूर्व वा पश्चिम, उत्तर वा दक्षिण भन्ने आधार पनि सूर्य नै हुनुहुन्छ । यसप्रकार समग्र विश्वसृष्टिको प्रारम्भ, परिचालन र उपसंहार सूर्यबाट भएको देखिन्छ ।

स्मृति, पुराण र इतिहासमा सूर्यको महिमा प्रशस्तरूपमा गाइएको छ । पौराणिक कथानक अनुसार हालका वैवस्वत मनु विवस्वान् (सूर्य)का पुत्र हुन् । भगवान् राम सूर्यका वंशज हुनुहुन्छ र यिनै वैवस्वत मनुबाट हालको सृष्टि फैलिएका हो । भगवद्गीताको ज्ञान सर्वप्रथम विवस्वान्बाट प्रचार भएको

देखिन्छ । यसका साथै स्मृति र धर्मशास्त्रमा सूर्योपासनाद्वारा मानवजीवनको सर्वविध कल्याण हुने कुरा दर्शाउँदै खास गरी मानवजीवनको सुख समृद्धि र आरोग्य-प्राप्ति सूर्यबाटै नै बताइएको छ– आरोग्यं भास्करादिच्छेत् उक्ति प्रसिद्ध पनि छ ।

वर्तमान विज्ञानले सौर चिकित्सापद्धतिलाई मान्यता दिएको छ भने आरोग्य-प्राप्तिका लागि सूर्य किरणको उपयोगबाट दूषित पानीको शुद्धीकरण गर्ने प्रविधि व्यवहारमा समेत प्रचलित भइसकेको छ । अन्य देवता छन् कि छैनन्, फल दिन्छन् कि दिँदैनन् यसमा शङ्का हुन सक्छ, तर सूर्यदेव त प्रत्यक्ष हुनुहुन्छ । यहाँ कुनै विवाद छैन । सूर्यको सम्बन्धमा कुरा गर्दा कोही नास्तिक हुनै सक्दैन । त्यसैले ज्योतिष विद्याको प्रचार छ । भनिन्छ–

अप्रत्यक्षाणि शास्त्राणि विवादस्तत्र केवलम् ।
प्रत्यक्षं ज्यौतिषं शास्त्रं चन्द्रार्कौ यत्र साक्षिणौ ।।
स्वस्ति पन्था मनुचरेम सूर्या चन्द्रमसाविव ।।

अर्थात् हामीले सूर्य र चन्द्रमाको जस्तो अविश्रान्त गति लिनु पर्छ । शुभकर्म, शुभविचार, प्रकाशमानता, परोपकार, गतिशीलता आदिका लागि सूर्य भगवान् हाम्रो आदर्श हुनुहुन्छ । यी सबै दृष्टिले हेर्दा सूर्योपासना हाम्रो धर्म, संस्कृति र जीवनकलाको अभिन्न अङ्ग हो भन्न सकिन्छ ।

मेरा आदरणीय मित्र र बालसखा श्रीओमप्रकाश अधिकारीले सूर्योपासनाका विविध पक्षहरूलाई समेट्दै सूर्यसम्बन्धी सूक्त, मन्त्र र स्तोत्रहरू समेत भएको त्रैलोक्यमङ्गलसूर्यस्तोत्रम् (श्रीसूर्यस्तोत्रावली) नामक पुस्तक तयार पार्नु भएको छ । स्थालीपुलाकन्यायले हेर्दा यो पुस्तक सङ्ग्रहणीय र मननीय लाग्यो । सूर्यको व्रत र उपासनामा उपयोगी यस किसिमको ग्रन्थरत्न पहिलोपटक सर्वसुलभ हुन पुगेको छ । यस सत्प्रयासका निमित्त मित्र श्री ओमप्रकाशजीलाई साधुवाद छ । अन्तर्मुखि व्यक्तित्व भएका मित्र ओमप्रकाशजीमा बाल्यकालदेखि नै केही लेखिरहने सृजनशील प्रतिभा पाइन्थ्यो । आजसम्म उहाँले पच्चीसभन्दा धेरे पुस्तकहरू प्रकाशित गरिसक्नुभएको छ भने केही कृतिहरू प्रकाशोन्मुख रहेका छन् । उहाँको यो रचनात्मक प्रयास अझै परिष्कृत र परिवर्धित हुँदै जाओस् भनी भगवान् श्री सूर्यनारायणसँग प्रार्थना गर्दै सर्वविध मङ्गलकामना गर्दछु । अस्तु ।

सम्पादकको पेटारोबाट

प्रिय पाठकवृन्द !

नेपाली भाषा साहित्यको श्रीवृद्धिका साथै तमाम पाठकवृन्दको चाहना अनुसारका पुस्तकहरू लामो समयदेखि निरन्तर रूपमा लेखन, सम्पादन गर्दै आइरहेको तथ्य यहाँहरूलाई अवगत नै छ ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा यसपटक हामीले भगवान् श्रीसूर्यसम्बन्धी स्तोत्र-हरूलाई एकत्र गरी एउटा पुस्तकका आकारमा प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरेका छौं ।

हुन त यस किसिमको पुस्तक श्रीसूर्यका भक्तहरूद्वारा धेरै पहिल्यै-देखि नै प्रकाशित गराइदिने आग्रह भइराखेको थियो । र हामीले पनि यस किसिमको पुस्तक लेखन तथा प्रकाशन गर्ने चाहना धेरै समयदेखि नै राखेका थियौं । तर हालसम्म पनि कहीं कतै-कसैबाट पनि दृष्टिगोचरसम्म रहेको पनि नदेखिएकोले र श्रीसूर्यका भक्त-उपासकहरूले बारम्बार हामीलाई यस किसिमको पुस्तकको प्रकाशन गर्न घचघच्याई रहनुभएको हुनाले सोही बमोजिम यो पुस्तक समस्त पाठकवृन्दका करकमलमा राख्ने प्रयास गरेका हौं । हामी यसमा के-कति सफल वा असफल भयौं, त्यो त पाठकवृन्दबाट प्राप्त हुने सुझाव र प्रतिक्रियाले नै बताउने छ, तापनि हामीलाई यो भन्न मन लागेको छ कि पुस्तक अति उपयोगी बन्न पुगेको छ । अत्यन्त महत्त्वका, दुर्लभ र उपयोगी स्तोत्र-मन्त्रहरू यसमा समावेश गरिनुका साथै सूर्यको उपासना किन ? सूर्यको व्रत आइतवारको दिन नै किन गरिन्छ ? आदि विषयमा पनि विवेचनात्मक लेख प्रस्तुत गरिएको छ भने श्रीसूर्यसहस्रनामस्तोत्र तथा सहस्रनामावली, श्रीसूर्य गीता, सूर्यपुराणको सवाई (माहात्म्य), आइतवारी व्रत-कथा, आरती आदि कैयौं विषयहरूको पनि समावेश गरिएको छ ।

यस्तो लाग्दछ यस किसिमको सूर्यसम्बन्धी अधिकाधिक स्तोत्रहरू भएको पुस्तक नेपाली भाषामा मात्र होइन कि हिन्दी वा संस्कृतमा समेत उपलब्ध थिएन । हामीले यस्तो गतिलो कार्य गरेको जस लिन नखोजे पनि गौरवान्वित नभइरहन सकेनौं ।

तर हामी यसैमा-यत्तिकैमा मख्ख छौं भनेर दावी गरिरहेका भने छैनौं । यदि कुनै महानुभावहरूसँग यस पुस्तकमा समावेश गरिएकोभन्दा

बाहेक श्रीसूर्यसम्बन्धी कुनै स्तोत्र- मन्त्रहरू छन् भने हामीलाई प्रेषित गरिदिनुहुन हार्दिक अनुरोध गर्दछौं । त्यस्ता प्राप्त सामग्रीहरूलाई आगामी संस्करणहरूमा थप्दै जाने विश्वास दिलाउन चाहन्छौं ।

अनि पुस्तकमा रहेका विधि-विधान र स्तोत्र-मन्त्रहरूमा अक्षर आदिको अशुद्धता नरहोस् भनेर विशेष सतर्कता अपनाइएको छ । तथापि दृष्टिदोष र मेरो आफ्नो अज्ञानताको कारणले कहीं कतै त्रुटिहरू रहन गएका भए विद्वज्जनसँग क्षमा याचना गर्दै रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछु ।

नेपालीमा एउटा उखान छ कि 'गर्नेभन्दा गराउने भलो' । प्रस्तुत पुस्तकको सामग्री सङ्कलन, लेखन तथा सम्पादनको क्रममा मलाई बारम्बार सल्लाह, सुझाव र उपयुक्त निर्देशन दिनुका साथै आफू पनि यसै कार्यमा निरन्तर खटिई प्रकाशनको जिम्मेवारी समेत वहन गर्नु भएर उल्लेखनीय कार्य गर्नुहुने श्रद्धेय श्रीसागर शर्माज्यू प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो यो सानू प्रयासलाई अत्यन्त सह्रानी गर्नु भई शुभकामना-मन्तव्य प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु गोपालशरणज्यू र डॉ० गुरुप्रसाद सुवेदीज्यू प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दै पेटारो बन्द गर्दैछु । साथै पुस्तक सम्पादनकै क्रममा परिशिष्ट भागको केही सामग्रीहरूको पुनर्लेखन तथा प्रेसकॉपी तयार गरिदिनु भएर ठूलो सहयोग गरिदिनुभएकोमा म श्री ऋषिराज वाग्ले(चोरमारा, नवल-परासी)लाई पनि सम्झन चाहन्छु ।

विनीत

ओमप्रकाश अधिकारी

अग्यौली-९ डण्डा (नवलपरासी)

विषय-सूची

विषय	पृ.सं.
१. भगवान् श्रीसूर्य : एक संक्षिप्त परिचय	१
२. श्रीसूर्य-उपासना किन ?	१२
३. संज्ञा (संक्षिप्त परिचय)	२२
४. श्रीसूर्य-व्रत आइतवार नै किन ?	२५
५. सूर्यसँग सम्बन्धित केही चाड़-पर्वहरू	२६
६. सूर्य-पूजनका लागि उपयुक्त फूलहरू	२८
७. श्रीसूर्य-व्रतसम्बन्धी प्रचलित सामान्य नियमहरू	३०
८. रविवार (आइतवार) व्रत-विधि	३१
९. रविवार (आइतावारी) व्रत-कथा	३२
१०. सूर्यपुराणको सवाई	३६
११. श्रीसूर्य आरती	५९
१२. श्रीसूर्य प्रातः स्मरणम्	६०
१३. श्रीसूर्य स्तुतिः	६०
१४. सूर्यायास्तोत्रम्	६१
१५. सूर्यस्तोत्रम्	६२
१६. सूर्यस्तवराजः	६३
१७. युधिष्ठिरकृत सूर्यस्तोत्रम्	६४
१८. अर्जुनकृत सूर्यस्तोत्रम्	६८
१९. याज्ञवल्क्यकृत सूर्यस्तोत्रम्	६९
२०. दुःस्वप्ननाशन सूर्यस्तुतिः	७०
२१. तृचाकल्पनमस्कारः	७१
२२. श्रीसूर्य द्वादश वन्दना	७३
२३. सूर्यकवचम्	७५
२४. सूर्यकवचस्तोत्रम्	७६
२५. श्रीसूर्यवज्रपञ्जरकवचम्	७७
२६. आदित्यहृदयम्	८२

२७. आदित्यहृदयस्तोत्रम् १०१
२८. सूर्याष्टकम् १०४
२९. सूर्यमण्डलाष्टकम् १०५
३०. सूर्यार्घ्यार्थ सप्ततिनामावली: १०७
३१. सूर्यशतकम् ११०
३२. सूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् १३१
३३. सूर्यसहस्रनामस्तोत्रम् १३३
३४. सूर्यसहस्रनामावली: १४५
३५. सूर्य-गायत्री एवं न्यास १६२
३६. सूर्यसम्बन्धी केही वैदिक मन्त्रहरू १६२
३७. सूर्यसम्बन्धी अन्य केही मन्त्रहरू १६३
३८. ऋग्वेदोक्त सूर्यसूक्त १६३
३९. शुक्लयजुर्वेदोक्त सूर्यसूक्त १६४
४०. सूर्योपनिषत् १६५
४१. अक्ष्युपनिषत् १६७
४२. कृष्णायजुर्वेदीय चाक्षुषोपनिषत् १६८
४३. श्रीसूर्य गीता १६९
४४. रविवारेऽनुष्ठेयं सूर्यव्रतम् २१९
४५. आशादित्यव्रतम् २२३
४६. दानफलव्रतम् २२८
४७. श्रीसूर्य-पूजा व्रत-विधि २३३
४८. श्रीसूर्य ग्रहशान्ति प्रयोग: २४१
४९. सूर्ययन्त्र २४२
४८. परिशिष्ट (२४३-२९०)

भगवान् श्री सूर्य : एक संक्षिप्त परिचय

भगवान् सूर्यको स्तुतिका सन्दर्भमा भक्त (उपासक) प्रात:कालमा प्रार्थना गर्दै भन्दछन् कि– 'हे भगवान् सूर्य ! म हजुरको त्यस श्रेष्ठ रूपको स्मरण गर्दछु, जसको मण्डल ऋग्वेद छ, तनु (शरीर) यजुर्वेद छ, किरणहरू सामवेद एवं ब्रह्मा शिवको रूप छ, हजुर नै जगत्को उत्पत्ति, रक्षा र लयका कारण हुनुहुन्छ साथै अलक्ष्य र अचिन्त्य हुनुहुन्छ । हजुर ब्रह्मा, इन्द्र आदि देवताहरूद्वारा स्तुत्य र पूजित हुनुहुन्छ । वृष्टिका कारण एवं अवृष्टिका कारण, तीनै लोकका पालनमा तत्पर र सत्त्व आदि त्रिगुणरूप धारण गर्नेवाला तथा अनन्त शक्तिसम्पन्न आदिदेव सवितालाई म प्रणाम गर्दछु' ।

भगवान् श्रीसूर्यनारायण ! हजुर प्रत्यक्ष देवता हुनुहुन्छ । हजुर तीनै लोक र चौथै भुवनका स्वामी हुनुहुन्छ । चारै युगमा हजुरको महिमा, गरिमा र प्रताप विश्वविदित नै छ । **'सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च'** भन्ने वैदिक मन्त्र हजुरका लागि प्रसिद्ध नै छ । हजुर चराचर विश्व ब्रह्माण्डको आत्मा हुनुहुन्छ । हजुर अन्धकारको र दुष्ट(राक्षस)हरूको नाश गर्नेवाला, दु:ख-रोगादिबाट छुटकारा दिलाउने, नेत्र ज्योति तथा आयु बढ़ाउनेवाला हुनुहुन्छ । हजुर हृदयरोग, क्षयरोग एवं कमलपित्त आदि सम्पूर्ण रोगहरू टाढ़ै भगाइदिनेवाला हुनुहुन्छ । रोगहरूको नाश गर्नेवाला भगवान् श्रीसूर्यको सम्बन्धमा ऋग्वेद–१/५०/११मा भनिएको छ–

> उद्यन्नद्य मित्रसह आरोहन्नुतरां दिवम् ।
> हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ।।

अर्थात् हे हितकारी तेजवाला सूर्य ! हजुर आज उदाउँदै गर्नु हुँदा र उच्च आकाशमा जाने समयमा मेरा हृदयको अज्ञानरूप रोग र शारीरिक सम्पूर्ण रोगहरू नष्ट गर्नुहोस् । यसरी आरोग्यको कामना पनि भगवान् सूर्यसँग गरिन्छ– **आरोग्यं भास्करादिच्छेत्** । मत्स्य पुराण र भागवतको यो वचन सबैमा विदितै छ । भगवान् शिवलाई जलधारा प्रिय छ भने भगवान् श्रीसूर्यलाई मात्र नमस्कार अत्यन्त प्रिय छ भन्ने कुरो व्यापकै छ– (नमस्कार प्रियो भानुर्जलधारा प्रिय: शिव) ।

सन्ध्या कर्ममा गायत्रीको जप नित्य गर्ने गरिन्छ । गायत्री मन्त्र

मूलरूपले सूर्यभगवान्‌को नै उपासना हो । यही गायत्री वेदकी माता हुन्, पापनाशिनी हुन् तथा सर्वदेवमयी हुन् । भगवान् सूर्यको उपासनाका धेरै जसो मन्त्र र वचनहरू प्रसिद्ध नै छन्– सूर्यका १२ नाम, २१ नाम, १०८ नाम र सहस्रनाम आदिको जप, चाक्षुषोपनिषद्‌को पाठ र अष्टाक्षर मन्त्र इत्यादि अनेकौं शास्त्रोक्त मन्त्रहरू छन् । सन्ध्या गर्दा गायत्री मन्त्रले नै सूर्यलाई अर्घ्य दिने विधान छ । तर जसलाई पूर्ण सदाचार र संस्कार सुलभ भएको छैन र तसर्थ गायत्री मन्त्रद्वारा जलार्घ्य दिने अधिकार प्राप्त छैन भने उसले '**ॐ एहि सूर्य सहस्रांशो.... ॐ सूर्याय नमः, ॐ आदित्याय नमः, ॐ भास्कराय नमः**' भनेर जलार्घ्य दिन सक्दछ । आदित्यहृदयको पाठ पनि प्रसिद्ध नै छ । कुनै पनि प्रकारले होस् भगवान् श्रीसूर्यदेवको उपासना मनोवाञ्छित फल प्राप्त गर्नको लागि असरकारक र परम कल्याणकारक मानिएको छ । बाल्मिकी रामायणमा भगवान् श्रीरामले आदित्यहृदयको पाठ र जप गरेर रावणमाथि विजय प्राप्त गर्नु भएको थियो । आदित्यहृदय स्तोत्रको अनुसार भगवान् सूर्य नै ब्रह्मा, विष्णु, शिव, महेन्द्र, वरुण, काल, यम, सोम आदि अनेक रूपमा प्रतिष्ठित हुनुहुन्छ । उहाँको अर्चना-प्रार्थना गर्नाले मङ्गलको उदय हुन्छ ।

भगवान् सूर्य पृथ्वीतलमा उदाउने बित्तिकै मृतप्राय अचेतन जगत्‌मा चेतनाको सञ्चार हुन्छ । उहाँ इष्टप्राप्ति गराउन र अनिष्टको निवारणमा पूर्णतः सक्षम हुनुहुन्छ । 'आत्मानं विद्धि' अर्थात् आफूलाई जान यो वेदको आदर्श वाक्य हो । सूर्यको उपासना आत्माको उपासना हो । शतपथ ब्राह्मणमा देव-उपासक भन्दा आत्म-उपासक श्रेष्ठ भनिएको छ । सूर्यको उपासक ज्योतिष्मान हुन्छ । द्विजातिको लागि अनिवार्य सन्ध्या वन्दनमा श्रीसूर्यको प्रार्थना यसप्रकार गरिएको छ– **ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शत ्ँ श्रृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात्** । यस मन्त्रमा भगवान् श्रीसूर्यनारायणसँग दीर्घ आयुष्यको लागि प्रार्थना गरिएको छ ।

उष्णता र ऊर्जाको भण्डार श्रीसूर्य नभए सम्पूर्ण विश्व चिसोले खुम्चिने थियो । चारैतिर बरफ नै बरफ हुने थियो । सूर्य किरणको उष्मा र वायुद्वारा समुद्रको जल वाष्पीकृत भइ नै वर्षा हुने हो, सो नभए अन्न र जलको अभाव

हुने थियो अनि प्राणिहरू जीवित रहन सक्ने थिएनन् । श्रीसूर्यले निष्काम भावले कर्म गर्दै स्थावर (नहिंड्ने– वृक्ष, पर्वतादि) जङ्गम (जरायुज, स्वेदज, अण्डज, उद्भिज) लगायतको सम्पूर्ण सृष्टि बिना भेदभाव मित्रको रूपमा प्रकाशित एवं पालन-पोषण गर्नुहुन्छ । सूर्यभन्दा ठूलो जगत्-मित्र अरू कोही छैन । देहमा रहेको हाम्रो आत्माको विकासको मूलस्रोत तथा उद्गम स्थल सूर्य-मण्डल नै हो । तसर्थ सूर्य-उपासनाले तेज, बल र बुद्धि सुरक्षित रहन्छ । भगवान् सूर्यद्वारा प्रेरित भएर हामीले निष्काम कर्म गर्दै सादा जीवन एवं उच्च विचारका साथ जीवनयापन गर्नुपर्दछ ।

मानिसको जीवन श्वासमा नै निर्भर छ । यसकारण सन्ध्यामा प्राणायामको विशेष महत्व छ । प्राणायामसाथ बिहानीको समयमा सूर्यको किरणहरू हाम्रो शरीरमा पर्नाले इच्छाशक्ति र क्रियाशक्तिको विकास हुन्छ र शरीर, मन तथा आत्मा तीनै पुष्ट र बलवान् बन्न पुग्दछन् ।

शुक्लयजुर्वेदको ७/४२मा प्रत्यक्ष देवता भगवान् श्रीसूर्यको महिमाका विषयमा भनिएको छ–

चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः। आ प्राद्यावापृथिवीअन्तरिक्ष ꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥

अर्थात् जो तेजोमय किरणहरूको पुञ्ज हुनुहुन्छ, मित्र, वरुण, अग्नि आदि देवताहरू र समस्त जगत्का प्राणीहरूका नेत्र हुनुहुन्छ । अनि स्थावर-जङ्गम सबैको अन्तर्यामी आत्मा हुनुहुन्छ, उनै भगवान् सूर्य आकाश, पृथ्वी र अन्तरिक्षलोकलाई आफ्नो प्रकाशद्वारा प्रकाशित गर्दै आश्चर्यरूपले उदित भइरहनुभएको छ । (यस्ता सूर्य भगवान्लाई म प्रणाम गर्दछु) ।

सम्पूर्ण विश्वका प्रत्यक्ष देव सूर्यबाट नै यस सृष्टिका भूत-प्राणी (नर, देव, तिर्यक योनीका र अन्य प्राणी) उत्पन्न हुन्छन् अनि उहाँको अवलम्बनबाट नै प्राणीमात्रले आफ्नो जीवन-प्रक्रियालाई गतिशील बनाउँदछन्–

सूर्याद्वै खल्विमानि भूतानि जायन्ते । सूर्याद्यज्ञः पर्जन्योऽन्न मात्मा.... । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्याद्भूमिर्जायते । आदित्याद् व्योमदिशो जायन्ते । आदित्याद्देवा जायन्ते । आदित्याद्वेदा जायन्ते आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति । (सूर्योपनिषद्) ।

सूर्यबाट यज्ञ, यज्ञबाट मेघ, मेघबाट वर्षा, वर्षाबाट अन्न-फल-जल तथा औषधि आदि उत्पन्न हुन्छन् । अन्नबाट अन्नमय कोश, बल-वीर्य एवं चेतना, आत्माको उदय हुन्छ । श्रीसूर्य बिना सृष्टिचक्र, जीवन-चक्र, ऋतुचक्र, दैनिकचक्रादिको कल्पनामात्र पनि सम्भव हुँदैन । आदित्य अर्थात् सूर्य द्वारा नै वायु, भूमि, जल, प्रकाश, ज्योति, आठवटै दिशाहरू, अन्तरिक्ष, देव, वेद आदि उत्पन्न हुन्छन् ।

शास्त्रहरूअनुसार भगवान् सूर्यको रथमा प्रत्येक महिनामा भिन्न-भिन्न आदित्यहरू बसेका हुन्छन् । पाठकवृन्दको जानकारीको लागि यहाँ प्रत्येकको विवरण संक्षिप्तरूपमा दिइएको छ–

१. चैत्र महिनामा सूर्यको रथमा 'धाता' नामका आदित्य निवास गर्दछन् ।
२. वैशाख महिनामा 'अर्यमा' नामका आदित्य सूर्यको रथमा रहन्छन् ।
३. ज्येष्ठ महिनामा 'मित्र'; ४. आषाढ महिनामा 'वरुण'; ५. श्रावण महिनामा 'इन्द्र'; ६. भाद्र महिनामा 'विवस्वान्'; ७. आश्विन महिनामा 'पूषा'; ८. कार्तिक महिनामा 'पर्जन्य'; ९. मार्गशीर्ष महिनामा 'अंश'; १०. पौष महिनामा 'भग'; ११. माघ महिनामा 'त्वष्टा'; र १२. फाल्गुन महिनामा श्रीसूर्यको रथमा 'विष्णु' नामका आदित्य निवास गर्दछन् । यिनै आदित्य आ-आफ्ना समयमा उपस्थित भएर वसन्त, ग्रीष्म, वर्षा, शरद आदि छः ऋतुहरूका कारण बन्दछन् ।

प्रायः सबै ऋषिहरूले सूर्योदय, मध्याह्न र सूर्यास्तका समयमा त्रिकाल-सन्ध्याद्वारा श्रीसूर्यदेवको उपासना गर्दै आएका कुराहरूको ग्रन्थहरूमा उल्लेख पाइन्छ । गायत्री मन्त्र वस्तुतः सूर्यदेवकै आराधना हो । सविता देवताको उपासना नै यसको मुख्य आधार हो ।

सूर्यगायत्री मन्त्रमा पनि सहस्त्ररश्मिप्रवाहक सूर्यदेवसँग कल्याणका लागि प्रार्थना गरिएको छ–

आदित्याय विद्महे सहस्त्रकिरणाय धीमहि । तन्न सूर्यः प्रचोदयात् ।

ऋषिगणहरू दीर्घ आयुको प्राप्ति, दृष्टि, श्रवणशक्ति, वाक्शक्ति र धन-धान्यको सम्पन्नताको लागि पनि श्रीसूर्य भगवान्सँग नै प्रार्थना गर्दछन् । पञ्चदेवको उपासनामा पनि श्रीसूर्यदेवको आराधना हुन्छ । श्रीसूर्यनारायणको

अमृतमय किरणहरू आरोग्यदायक, जीवाणु, विषाणु र कीटाणु आदिका नाशक मानिन्छन् । आज-भोलि वैज्ञानिकहरू पनि सूर्यका किरणहरूद्वारा विटामिन डी प्राप्त हुने र उनका पराबैंगनी किरणद्वारा जीवाणुहरूको नाश हुने कुरा जान्दछन् । आयुर्वेदमा सूर्यस्नान वा धूपस्नान र सूर्यकिरण स्नानको महत्त्वबारे विशेष उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

भगवान् सूर्यदेवको एउटा ध्यानमा भनिएको छ कि सविता-मण्डलको मध्यमा रहनुहुने भगवान् सूर्यनारायण कमलपुष्पको आसनमा विराजमान हुनुहुन्छ । उहाँले केयूर (अङ्ग-बाजू) मकराकृत कुण्डल, किरीट र हार धारण गर्नुभएको छ । उहाँको शरीर स्वर्णिम कान्तिले शोभायमान रहेको छ हातमा शङ्ख तथा चक्र धारण गर्नुभएको छ–

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासन सन्निविष्ठः ।
केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटि
हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।

मनुष्यमात्रले श्रीसूर्यनारायणदेवको नित्य आराधना गर्नु श्रेयस्कर मानिएको छ । श्रीसूर्यलाई प्रातः जलार्घ्य या दूधको अर्घ्य, रातो फूल, रातो चन्दन र राता अक्षता बढ़ी उपयोगी मानिन्छ । आदित्यहृदयस्तोत्र या यस पुस्तकमा उल्लिखित जो कुनै स्तोत्रहरूको पाठ र रविवारको व्रत, नमस्कार, जलार्घ्य एवं सन्ध्योपासना श्रीसूर्यदेवताका अत्यन्त प्रिय छन् । अर्घ्य दिने प्रचलित मन्त्र यसप्रकार छ–

एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशे जगत्पते ।
अनुकम्पय मां भक्त्या गृहाणार्घ्यं दिवाकर ।।

(अर्थात् हजार किरणवाला, तेजका अनन्त राशिरूप जगत्का स्वामी हे सूर्यदेव ! हजुर मेरा समीप आइदिनुहोस्, हे दिवाकर ! ममाथि कृपा गरी मद्वारा भक्तिपूर्वक प्रदान गरिएको यस अर्घ्यलाई स्वीकार गर्नुहोस् !)

श्रीसूर्यदेवलाई भगवान्ले आफ्नो स्वरूप बताउनु भएको छ । श्रीसूर्यदेव नवग्रहहरूका अधिपति हुनुहुन्छ । उहाँको प्रिय रत्न माणिक हो । प्रकृतिविज्ञान, खगोलविज्ञान, ज्योतिषविज्ञानमा सूर्य प्रमुख ग्रह मानिनु हुन्छ । ज्योतिषमा सूर्यलाई आत्मकारक, आत्मबलदायक ग्रह मानिएको छ ।

बाह्रओटा राशिहरूमा मेष राशि नै उहाँको उच्च राशि र सिंह राशि स्वगृही हुन्छ । हिजोआज ज्योतिष विज्ञानमा लग्नकुण्डली चन्द्रकुण्डली झैं सुदर्शन चक्रमा सूर्य कुण्डली पनि बनाउने गरेको पाइएको छ ।

आकाशमा सूर्यको विभिन्न स्थानमा स्थितिको भिन्न-भिन्न महत्व छन् । उत्तरायण भएका सूर्यको विशेष महत्व छ । इच्छा मृत्युको शक्ति सम्पन्न भीष्मआदिले यही कुरालाई ध्यानमा राखि बड़ो कष्टपूर्ण समय बिताई उत्तरायणकै प्रतीक्षामा बसेका थिए ।

सूर्यग्रहण र सङ्क्रान्तिको पर्व धर्मशास्त्रीय व्रत-पर्व-उत्सवमा स्नान दानादि कर्मका लागि विशेष महत्त्वको मानिएको छ । मकरसङ्क्रान्ति त मुख्य धार्मिक पर्व नै हो ।

भगवान् सूर्यदेवको एक प्रार्थनामा भनिएको छ :

ॐ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव । यद्भद्रं तन्न आसुव ।।

(ऋ० ५/८२/५, शुक्लयजु० ३०/३)

(समस्त संसारलाई उत्पन्न गर्नेवाला, सृष्टि, पालन र संहार गर्नेवाला अर्थात् विश्वमा सर्वाधिक देदीप्यमान एवं जगत्का शुभकर्ममा प्रवृत्त गराउनेवाला हे परब्रह्मस्वरूप सवितादेव ! हजुर हाम्रा आधिभौतिक, आधिदैविक एवं आध्यात्मिक यी तीन तापहरू हामीबाट धेरै टाढ़ा लैजानुहोस्– तीनतापहरू हटाइदिनुहोस् ! अनि जो कल्याणकारक, श्रेयस्कर र मङ्गलमय छ, ती विषय विश्वका समस्त प्राणिहरूका लागि चारैतिरबाट राम्ररी पुर्‍याइदिनुहोस् ।)

यसरी सम्पूर्ण ऋषिमुनि, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर र देवादिद्वारा अत्यधिकरूपमा आराधना, प्रार्थना, स्तुति-वन्दना गरिने देवताहरूमा श्रीसूर्यभगवान् नै हुनुहुन्छ । हुन त हिन्दूधर्ममा ३३ करोड़ देवी-देवताहरू भएको प्रसङ्ग आउँछ र मानिसहरूले आ-आफ्नो धर्म-संस्कृति, मत-सम्प्रदायमा आबद्ध व्यक्तिहरूद्वाआ आ-आफ्नै कुल-परम्पराअनुसार उपयुक्त देवी-देवताहरूमा आस्था राख्ने गरेको पाइन्छ पनि । तथापि सर्वव्यापक निर्गुण-निराकार ब्रह्म अनुभवगम्य छ । उहाँको हामीले प्रत्यक्ष दर्शन गर्न-देख्न सक्दैनौं । तर उहाँको साकाररूप सूर्यलाई नित्य आकाशमण्डलमा देख्न सक्दछौं । सूर्य परम प्रकाश अव्यक्त ब्रह्मको प्रत्यक्ष प्रमाण हुन् । शतपथब्राह्मण (७/४/१/१४)मा भनिएको छ कि 'असौ वा आदित्यो

ब्रह्म अहरहः पुरस्ताज्जायते' अर्थात् यी आदित्य सूर्यब्रह्म प्रतिदिन हाम्रै सामुन्ने प्रकट हुनुहुन्छ । मतलब यही हो कि व्यापक अमूर्त ब्रह्म नै मूर्त सूर्यका रूपमा हरेक दिन बिहान सबका समक्ष उदाउनुहुन्छ । प्रश्नोपनिषद् १/८मा भनिएको छ कि '**प्राणः प्रजानामुदयत्येष: सूर्यः**' । अर्थात् प्रजाहरूका प्राणरूप यिनै सूर्य उदाइरहनुभएको छ । प्राणीमात्रको चेष्टा सूर्योदयबाटै हुन्छ । यसकारण श्रुतिमा सूर्यलाई चराचर जगत्का आत्मा भनिएको छ– **सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च** (शुक्ल यजुर्वेद ७/४२) । सूर्यबाटै जगत्को सृष्टि, स्थिति र लय हुन्छ । यसको सूर्योपनिषद्मा यसरी उल्लेख गरिएको छ–

सूर्याद्भवन्ति भूतानि सूर्येण पालितानि तु ।
सूर्योलयं प्राप्नुवन्ति यः सूर्यः सोऽहमेव च ।।

जो सूर्य हो, त्यही म नै हुँ । यस भनाइबाट आत्मरूप सूर्यबाट ब्रह्मको उपासना हुने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

तैत्तिरीयोपनिषद् (१/५/१)मा भनिएको छ कि '**आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते**' अर्थात् भूः भुवः स्वः यी व्याहृतिहरू, पृथ्वी, अन्तरिक्ष तथा स्वर्गलोकका नामले प्रख्यात् छन् । यसभन्दा माथि एक चौथो व्याहृति 'महः' छ, जसको अधिष्ठाता सूर्य हुन् । यसैबाट तीनै लोकहरूको महत्ता अझ बढ्न गएको छ । महर्लोक सातलोकको बीचमा छ । सबभन्दा सुरुको भूर्भुवः स्वः र सबभन्दा माथिको जनः तपः सत्यम्को बीचमा दिनमणि रूप महर्लोकबाट सबै लोक प्रभावित छन् ।

सूर्यको ब्रह्मरूपका निर्देश शतपथब्राह्मणमा धेरैपटक भएको छ । जस्तो कि '**असौ वा आदित्यो ब्रह्म असौ वा आदित्यो बृहज्ज्योतिः । (६/३/१/१५), असौ वा आदित्यः सूर्यः (९/४/२/२३) असौ सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा ।**' यसप्रकार सूर्यविषयक अनेक सूक्तिहरू-द्वारा सूर्यको महत्त्वबारे उल्लेख गर्दै यो पनि भनिएको छ कि, '**आदित्य-स्त्वेवसर्व ऋतवः । यदैवोदेऽत्पथ वसन्तो यद्वा सङ्गवोऽथ ग्रीष्मो यदा मध्यन्दिनोऽथ वर्षा यदापराह्णेऽथ शरद्यदैवस्तमेत्यथ हेमन्तः । तर्हि एषः अस्य लोकस्य नेदिष्ठम अन्तिकतमो भवति ।।**'

यसको आशय यो हो कि सूर्यको सत्ताले नै वसन्त, ग्रीष्म आदि ऋतुहरू प्रतिदिन अनुभूत हुन्छ । सूर्योदयबाट दुई घण्टा चौबीस मिनटसम्म

वसन्त ऋतु, यसपछि बिहानको ६ घड़ी दिन चढुञ्जेल– गोदोहनकाल[१] सम्म ग्रीष्म त्यसपछि क्रमशः वर्षा, शरद् र हेमन्त– यी पाँच ऋतुहरूको सङ्क्रमण काल हुन्छ । यसरी दिनमा बाह्रघण्टामा यी पाँच ऋतुहरूको विभाग छ जो कि सूर्यकै कारणबाट हुन्छ । सूर्यको अत्यन्त कड़ा किरणहरूको अनुभव हामीलाई मध्याह्नमा नै किन हुन्छ ? यसको कारण यही हो कि त्यस समय पृथ्वीको त्यस स्थानमा सूर्यका किरणहरू लम्बवत् पर्दछन् र त्यस स्थानबाट सूर्यको दूरी निकटतम रहन्छ । सूर्य किरणका तापहरूमा घट-बढ हुने कारण समयानुसार सूर्यकिरणहरूमा तीव्रताको ठूलो घट-बढ होइन, सूर्य त सामान्यतः सधैं एकैनाश समान रूप हुन्छ त्यसमा साधारणतया घटी-बढी हुँदैन । भन्न खोजेको के भने अमूर्त, सर्वव्यापक, परमप्रकाश ब्रह्मको मूर्तरूप सूर्य पनि ब्रह्म नै हो । मैत्रायण्युपनिषद् ५/३ मा मूर्त र अमूर्तरूपद्वारा ब्रह्मको निर्देश यसरी गरिएको छ– द्वे वाव ब्रह्मणो रूपे मूर्तं चामूर्तम् । यो विश्वब्रह्माण्ड अमूर्त निराकार ब्रह्मको मूर्तरूप हो । यसमा ज्योतिरूप मूर्त सूर्य हो । यसबाहेक अर्को दृश्य-ब्रह्म कुनै छैन ।

सूर्यको उपासना गर्नु भनेको सगुण ब्रह्मको आराधना गर्नु हो । वैज्ञानिकहरूको मान्यताका अनुसार सूर्यलाई संसारमा उज्यालो फैलाउने हाम्रो सौरमण्डलको सबैभन्दा ठूलो गोलाकार रूपमा आकाशमा रहेको एक ताराको रूपमा लिइएको छ । यो पृथ्वीबाट सबैभन्दा नजीकको यस किसिमको तारा हो । यसको व्यास पृथ्वीभन्दा अन्दाजि १०९ गुना ठूलो छ । तौलको दृष्टिकोणले पृथ्वीभन्दा यो ३ लाख ३३ हजार गुणा बढ़ी गह्रौं छ । यो असाध्यै तातो छ । यसको तापक्रम बाहिरी सतहमा ६०००°से. भएको अनुमान गरिन्छ । सूर्यको व्यास १.४×१०^{५} कि.मी. छ । सूर्य पृथ्वीबाट झण्डै ९ करोड़ ७० लाख मील अर्थात् १५ करोड़ किलोमीटर टाढ़ा छ । सूर्यबाट पृथ्वीमा प्रकाश आईपुग्न ८ मिनेट १८-२० सेकेण्ड जति समय लाग्दछ (प्रकाशको गति ३००००० कि.मी. प्रति सेकेण्ड रहन्छ) ।

---

१. गाई दुहुँदा लाग्ने समय अथवा एक मुहूर्तको आठौं भागलाई गोदोहनकाल भनिन्छ । यसै गरी गोधूलिकाल हेमन्त र शिशिरऋतुमा सूर्यास्तका समयमा सूर्य तेजोहीन भएर रातो डल्लोजस्तो देखिएपछि, बसन्त र ग्रीष्म ऋतुमा सूर्य आधा अस्ताए पछि, वर्षा र शरद ऋतुमा सूर्य सबै अस्ताए पछि गोधूलिकाल आरम्भ हुन्छ । गोधूलिकाल दुई घड़ीसम्म मात्र मानिन्छ ।

सूर्य हाइड्रोजन, हिलियम, ऑक्सीजन, नाइट्रोजन, फलाम, कार्बन, मैग्नीशियम, अल्मुनियम आति तत्त्वहरू मिलेर बनेको अनुमान छ । तर यसमा हाइड्रोजनको मात्रा अरूको तुलनमा अत्यन्त बढ़ी छ । सूर्यको अत्यधिक तापक्रमको ऊर्जाले यहाँका हाइड्रोजनका परमाणुहरूको नाभिक आपसको संलयनले हिलियमको नाभिकमा परिवर्तित भैराखेको हुन्छ । यस प्रक्रियामा ठूलो मात्रामा ऊर्जाको उत्सर्जन हुन्छ तथा भयङ्कर ताप, प्रकाश र विकिरणका अनेक मात्राको पनि उत्सर्जन हुन्छ । सूर्यलाई हेर्दा यो शान्त र चहकिलो देखिन्छ, तर वास्तवमा यसको सतह शान्त र स्थिर नभई अत्यन्त आँधिलो छ । यसमा तातो गैसका आँधीका मुस्लाहरू उठिरहेका हुन्छन् । कहिले-काहिं त यी मुस्ला सूर्यको सतहबाट चार लाख कि.मी. माथि आकाशसम्म उठ्छन् । यस्तो आँधीहरू उठ्दा सूर्यको सतहमा कहिं कहिं ताप परिवर्तन हुन्छ र त्यसमा यी काला धब्बाहरूको रूपमा देखिन्छ ।

मानवको लागि मूर्तरूप र दृश्य पदार्थमा सबैभन्दा ठूलो प्रकाशपुञ्ज र ज्योतिष्मान् भनेकै सूर्य हुन् । वेदमा सूर्यलाई 'सविता' अर्थात् जन्म दिने शब्दद्वारा बोध गराइएको छ । त्यहाँ सूर्यले हाम्रो सुबुद्धिको लागि प्रेरणा दिउन् भन्ने प्रार्थना गरिएको छ । हेर्दा ठूलो देखिए पनि यसलाई उत्तरी ध्रुवतारा जति टाढ़ा राख्ने भए पृथ्वीबाट हेर्न सकिने छैन । यस सूर्यको प्रचण्ड शक्तिको अत्यल्प भाग लगभग २२० करोड़ भागको एक भाग मात्र पृथ्वीमा आइपुग्छ । वास्तवमा सूर्यबाट ठीक सामुन्ने पर्ने १ वर्गमीटर क्षेत्रमा १ सेकेण्डमा १.४ किलोवाट बराबरको शक्ति प्राप्त हुन्छ । वैज्ञानिकहरूले सूर्यबाट प्रति सेकेण्ड ३७ × १०२३ किलोवाट शक्ति निस्कन्छ भनेका छन् । केवल ३ मिनटमा निस्केको शक्ति पृथ्वीमा प्रयोग गर्न सके पृथ्वीका सबै यान्त्रिक कार्य एक वर्षसम्म निर्बाधरूपले चलाउन सकिने हुन्छ ।

यही सूर्यको ऊर्जाको एउटा सानो अंशले गर्दा नै समुद्र आदि जलाशयहरूबाट बाफ उडेर बादल भई वर्षा हुन्छ । भूगर्भशास्त्रीहरू र अरू वैज्ञानिकहरूको मतमा हाम्रो यो पृथ्वी चारसय करोड़देखि पाँच सय करोड़ वर्षसम्म पुरानो हुनुपर्छ भन्ने छ । त्यसैले सूर्यको अस्तित्व निश्चय नै योभन्दा पनि पुरातन हुनु पर्दछ ।

वैज्ञानिकहरूका अनुसार सूर्यका सात रंग (किरण) हरूमा बैजनी (भेण्टा रंग), आकाशे रंग, नीलो रंग, हरियो, पहेंलो, नारंगी रंग (सुन्तले रंग) र रातो रंग भएको बताइएको छ । प्रिज्म (शीशाको एक आकार विशेषको टुक्रो) बाट हेर्दा यी सातै रंगहरू बेग्ला-बेग्लै देखा पर्दछन् । सूर्यका उपरोक्त सातै रंग इन्द्रधनुषमा पनि मिल्दछन् । यिनै सात रंगको मिश्रणले घाम बन्दछ, जसलाई सेतो प्रकाश पनि भन्दछन् । सम्भवतः सूर्यका मुख्य सात ज्योति (किरण) हरू नै सात घोड़ा हुन् र यी सातै एक भएर अगाड़ि बढ्नु नै रथको एउटा मात्र पाङ्ग्राको सङ्केत हो । तर कतै-कतै यी सातै घोड़ाहरूलाई सप्तवारका रूपमा पनि लिने गरेको पाइन्छ । त्यसैले सूर्यका साता घोड़ा या सप्तवार वा सप्तकिरणहरूको बारेमा भनिएको कुराहरू प्रति विमति जानु पर्ने कुनै कारण देखिंदैन ।

सूर्यको कर्मठता अनुकरणीय छ, उनको काम कहिल्यै रोकिंदैन (उनको रथ कहिल्यै रोकिंदैन) । नियमितरूपमा बिना विश्राम सृष्टिको काम यसैको आधारबाट चलिराखेको हुन्छ ।

पुराणादिमा सूर्यको अर्को नाम विवस्वान् पनि भनिएको मतहरू प्रशस्त पाइन्छन् । श्रीसूर्यसहस्रनामस्तोत्रको ३९औं श्लोकमा विवस्वान् भानुमान् कार्यः .... । भनेर उल्लेख गरिएको छ । यिनका धेरै पत्नीहरूमध्ये संज्ञा नामकी पत्नी प्रधान मानिन्छिन् । जो कि विश्वकर्माकी छोरी थिइन् । यिनकी पत्नीहरू संज्ञा र तिनैको प्रतिरूप छायाबाट जन्मिएका छोरा-छोरीहरूका नाम पूर्वमा उल्लेख गरिसकिएको छ । कपिराज सुग्रीव र कर्ण पनि यिनै सूर्यका प्रसादले नै जन्मिएका हुन् पक्षिराज गरुडका दाजु र सुपर्णा अर्थात् विनताको गर्भबाट उत्पन्न अरुण सूर्यका सारथि हुन् । यी अरुण लँगडो भएको अनुमान गरिन्छ । सम्भवतः यसैकारण सूर्यका सारथि अरुण रथ छोडेर कहिले कहिं पनि जाँदैनथे । सूर्यको उपासनाको उल्लेख मेक्सिकोका माया जातिहरूको सभ्यतामा पनि पाइन्छ । जहाँका राजदरबार र मन्दिरहरूका प्रवेशद्वारहरूमा सूर्यका चित्रहरू अङ्कित गरिएको पाइन्छ ।

अतः जो व्यक्ति श्रीसूर्यनारायण भगवान्को श्रद्धाभक्तिपूर्वक आराधना गर्दछ, उसलाई भुक्ति-मुक्ति दुवै अवश्य उपलब्ध हुन्छ भनेर शास्त्रहरूले निश्चयपूर्वक भनेका छन् ।

तसर्थ हामीले भगवान् सूर्यको यसरी प्रार्थना गर्नुपर्छ– 'हे भगवन् ! हामी हजुरको कृपाले निरोग भैरहेका छौं । शक्ति प्राप्त गरिरहेका छौं । हजुरका कृपाले हामी सदैव पूर्ण स्वस्थ रहने छौं । यसबाट हाम्रो मनमा शुभ शिवसङ्कल्प हुनेछ । शुभ तरङ्ग मनमा उब्जने छ । हाम्रो जीवन सुन्दर बन्ने छ ।' मनोविज्ञानको नियम पनि यही छ कि जस्तो हामी सोच्दछौं, त्यसका तरङ्गका प्रभावले त्यस्तै नै बन्न पुग्दछौं । जे-जस्तो विचार गर्दछौं, त्यही विचार फर्केर (चारैतिरबाट परावर्तित भएर) हामीमा नै आउने छ । अत; उपरोक्त सूर्यप्रति उपरोक्त रीतिले गरिएको प्रार्थना कैयौं गुना अस कारक भई पुनः हामीमाथि प्रसाद स्वरूप बर्सिन्छ ।

मानिसले सदैव शुभप्रेरणादायी मङ्गल-विचार नै समाजमा वितरित गर्नुपर्दछ । शाश्वत नियम यही हो कि जस्तो बिउ हामी रोप्छौं त्यही अनुसारको फल प्राप्त गर्नेछौं । हाम्रो भित्री शुभ विचारले नै हामीलाई जाग्रत र चैतन्य बनाइदिन्छ । अनि मात्र हामी सत्-चित्-आनन्दको अनुभवको अधिकारी हुनेछौं । वर्तमानमा सुध्रियौं भने यस लोकमा सुयश र परलोकमा सद्गति प्राप्त हुन जानेछ । हाम्रो आचरण दिव्य र अलौकिक बन्ने छ । हाम्रो सङ्कल्प दृढ हुनेछ ।

हे श्रीसूर्यनारायण भगवान् ! हजुर यस लोकमा नित्य अवतरित भएर अमृतको दान दिनेवाला हुनुहुन्छ । हजुरलाई कोटिशः नमस्कार छ– ॐ असतो मा सद् गमय । तमसो मा ज्योतिर्गमय । मृत्योर्मा अमृतं गमय ।।

सूर्य उपासना किन ?

हिन्दूहरूका परम आराध्यदेव तथा पाञ्चायन देवता मध्येका प्रमुख भगवान् सूर्य परमात्मा नारायणका साक्षात् प्रतीक हुनुहुन्छ । यसकारण उहाँ सूर्यनारायणका नामले पनि पुकारिनुहुन्छ । वास्तविकतामा भन्ने हो भने भगवान् सूर्य नै प्रकट र प्रत्यक्ष देवता हुनुहुन्छ र समस्त चराचर प्राणीहरूको आधार पनि हुनुहुन्छ, आज विज्ञानले पनि यस सत्यलाई प्रमाणित र प्रतिष्ठित गरीसकेको छ । यसकारण द्विजातिहरूद्वारा गरिने त्रिकालसन्ध्यामा भगवान् नारायणको सूर्यरूपको नै आराधना गरिन्छ । यथा–

उदये ब्रह्मणो रूपं मध्याह्नं तु महेश्वर ।
अस्तकाले स्वयं विष्णुस्त्रिमूर्तिश्च दिवाकरः ।।

श्रीसूर्यदेवको उपासनाले मानिस आफ्नै आदिस्रोत र शक्तिपुञ्जसाथ नाता जोड्दछ र जसले गर्दा मानिसमा तेज, बल, आयु आरोग्य र नेत्रज्योतिको वृद्धिका साथै परमात्मस्वरूपमा स्थिरता पनि प्राप्त हुन्छ । यी कुरा विभिन्न शास्त्रहरूमा उल्लिखित छन् । सूर्यको अवतरण संसारमा समस्त चराचर प्राणीहरूको कल्याणका लागि नै भएको हो, उहाँले नै सबैमा चेतनाको सञ्चार गर्नुहुन्छ र चराचर जगत्को भौतिकरूप पनि उहाँकै दयामा धानिन्छ, तसर्थ सम्पूर्ण विश्वमाथि कृपा गर्नु नै उहाँको स्वभाव हो भन्नमा अत्युक्ति हुने छैन ।

आफ्ना भक्तहरू र उपासकहरूप्रति उहाँको विशेष कृपा, करुणा र प्रीति रहन्छ । पञ्चदेव उपासनामा त झन् उहाँको विशिष्ट स्थान छ । भगवान् सूर्यदेवले सबैप्रकारका अकल्याण र अमङ्गलहरूको विनाश गरेर कल्याण र मङ्गल प्रदान गर्नुहुने भएकोले उहाँको प्रार्थना गर्ने गरिन्छ–

ॐ विश्वानि देव सवितुर्दुरितानि परा सुव । यद् भद्रं तन्न आ सुव ।।

तथा; (हे सहस्रकिरणवाला द्वादशात्मा भगवान् सूर्य! हामीहरूलाई असत्यबाट सत्यतर्फ, अन्धकारबाट उज्यालोतर्फ र मृत्युबाट अमृततर्फ लैजानुहोस)–

ॐ असतो मा सद् गमय । तमसो मा ज्योतिर्गमय । मृत्योर्माऽमृतं गमय ।।

उहाँको अनुग्रह प्राप्त भयो भने मानिस रोग-व्याधि आदि केही नभएर लामो आयुसम्म बाँच्न समर्थ हुन्छ । यसै कारण सन्ध्यावन्दनको अवसरमा समेत भगवान् सूर्यको स्तुति गरिएको छ :

ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् पश्यमे शरदः शतं जीवेम शरदः शत ꣳ श्रृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः श्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात् ।

भगवान् सूर्यको उपासनाले बुद्धि अत्यन्त निर्मल भएर जान्छ, अन्तःकरण पवित्र भएर जान्छ र उपासक (साधक) भगवत्प्राप्तिको लागि अधिकारी (योग्य) हुन जान्छ । यसैकारण गायत्री मन्त्रमा पनि उहाँसँग सद्बुद्धिको लागि नै प्रार्थना गरिएको छ :

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमही । धियो यो नः प्रचोदयात् ।।

वैदिक मन्त्रहरूका द्रष्टा सबै ऋषि-महर्षिहरू भगवान् आदित्य(सूर्य)को उपासनाले नै आर्ष-मेधा र अध्यात्मज्ञानले सुसम्पन्न भएका थिए । भगवान् सूर्य निष्ठापूर्वक गरिएको थोरै उपासनाले मात्र पनि प्रसन्न भएर भक्तहरूलाई आफ्नो महनीय कृपा र कल्याण प्रदान गर्नुहुन्छ । उहाँको आराधनाले धेरै जनाहरूको उद्धार भएको उदाहरणहरू हामीले पुराणका कथाहरूमा सुन्दै आएका पनि छौं । भगवान् सूर्यको स्तोत्र, वन्दन, महिमा, वर्णन वा मन्त्रहरूको उल्लेख नगरिएको धार्मिक ग्रन्थहरू पाउन सम्भवतः दुर्लभै होला । उपनिषद्को ऋषिहरूले पनि भगवान् सूर्यकै कृपा पाएका थिए । उपनिषद्मा वर्णित मधुविद्या, ब्रह्मविद्या, दहरविद्या, उपकोशलविद्या आदि पनि भगवान् सूर्यकै उपासनाका देन हुन् ।

भगवान् सूर्यलाई 'गुरु' पनि भनिन्छ । श्री हनुमान्जीले उहाँबाट नै शिक्षा लिनु भएको थियो । उहाँकै कृपाले महायोगी याज्ञवल्क्यले ब्रह्मविद्या र चाक्षुष्मती विद्याको ज्ञान प्राप्त गर्नुभएको थियो । भगवान् श्रीरामले आदित्यहृदय स्तोत्रको पाठ गरेर नै रावणमाथि विजय प्राप्त गर्नु भएको थियो । कुष्ठरोगले पीड़ित मयूरकविले श्रीसूर्यशतकको श्लोक रचना गरेर त्यस महारोगबाट छुटकारा पाएका थिए । वनवासका सङ्कष्टकालमा द्रौपदीले श्रीसूर्यबाट चिन्तामणि जस्तो 'अक्षय पाक पात्र' प्राप्त गरेकी

थिइन् । भगवान् श्रीकृष्णका छोरा साम्बले त झन् श्रीसूर्यको उपासना गरेर चमत्कारै हासेल गरेका थिए । शास्त्रहरू हेर्दा यस्ता अनेकौं आख्यान छरिएर रहेका पाइन्छन् ।

श्रीसूर्यको उपासनाको क्रममा अर्घ्यदानको पनि विशेष महत्व छ । उपासकले प्रातःकालमा स्नानोपरान्त ताम्रपात्रमा जल, श्रीखण्डादि सुगन्ध मिश्रित रक्तचन्दन, रातो फूल राखेर प्रसन्न मनले प्रत्येक दिन श्रीसूर्यको मन्त्रः

एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशि जगत्पते ।
अनुकम्पय मां भक्त्या गृहाणार्घ्यं दिवाकर ।।

पढ्दै सूर्यलाई अर्घ्य दिनाले भगवान् श्रीसूर्य प्रसन्न भएर उपासकलाई आयु, आरोग्य, धन-धान्य, पुत्र, मित्र, बन्धु-बान्धव, तेज, वीर्य(शौर्य), यश, कान्ति, विद्या, ब्रह्मत्त्वस्मृति, वैभव र सौभाग्य आदिद्वारा सुसम्पन्न गराउनु हुन्छ । शुद्ध जलको अभावमा केवल भक्तिपूर्वक नमस्कार-प्रणाममात्र भए पनि गर्नु परम कल्याणकारक छ, 'नमस्कार प्रियो भानुः' । साथै यो गूढ कुरो पनि विचारणीय छ कि अरू देवी-देवादिहरूको ध्यान, अर्चना, स्वरूप-कल्पना मूर्ति वा प्रतिमादिमा मात्र गरिन्छ भने श्रीसूर्यनारायणको प्रत्यक्ष दर्शन र ध्यान सुलभ छ । भगवान् श्रीसूर्य अत्यन्त उपकारक र दयालु हुनुहुन्छ र आफ्ना उपासकहरूलाई अन्तमा मुक्ति पनि सहज र सुलभ गराइदिनुहुन्छ भन्ने कुरा शास्त्रहरूमा उल्लेख गरिएको छ । भगवान् श्रीसूर्य भगवत्-शक्तिका साक्षात् द्योतक, ग्रहहरूका अधीश्वर तथा काल (समय) का विभाजक हुनुहुन्छ । उनको उदय उपरान्त दिन र अस्तपछि रात्रि हुन्छ । भारतवर्ष (भारत र नेपाल) का शिक्षित-अशिक्षित, गाउँले वा शहरिया, सबै नै श्रीसूर्यको व्रतका विधानले सामान्यतः परम्परागत रूपमा परिचित छन् । साथै जसमा भगवान्प्रति आस्था छ, उनीहरू भगवान् श्रीसूर्यलाई सम्पूर्ण भगवत्-शक्तिको प्रत्यक्ष स्रोत र स्वरूप सम्झेर उनको व्रत एवं स्तोत्र पाठ गर्दछन् ।

जस्तो वाल्मीकि रामायणमा रहेको 'आदित्यहृदय स्तोत्र'को पाठ गर्नाले मानिस रोगरहित तथा दीर्घजीवी हुन पुग्दछ तथा शत्रुहरूको पनि शमन हुन्छ । सम्पूर्ण किसिमका रक्तविकारहरू तथा कुष्ठादि रोगहरू पनि रविवारको व्रतले क्रमशः हट्दै जान्छन् । यस व्रतको प्रभावले रोगहरू मात्र

होइनन् कि व्रत गर्ने मानिसका शत्रुहरूको मति पनि सप्रँदै जान्छ र उस्तै परे शत्रुहरूको नाश हुने बताइएको छ । यस आदित्यहृदय स्तोत्रकै निम्नाङ्कित श्लोकमा भगवान् श्रीसूर्यलाई शत्रुघ्न भनिएको छ । यसबाट यो प्रमाणित हुन आउँछ कि भगवान् श्रीसूर्य व्रतीका शत्रुहरूको पनि नाश गर्नुहुन्छ ।

तमोघ्नाय हिमघ्नाय शत्रुघ्नायामितात्मने ।
कृतघ्नघ्नाय देवाय ज्योतिषां पतये नमः ।। –(वा०रा०६/१०५/२०)

अर्थात् अन्धकार, शीत, शत्रु र कृतघ्नका नाशक, विशाल (उदार) आत्मावाला एवं ज्योतिका अधीश्वर देवताका लागि नमस्कार (प्रणाम) छ ।

यस सम्बन्धमा रामायणमा यस्तो प्रसङ्ग पनि उल्लेख गरिएको छ कि– रावणका साथ रामको युद्ध भइरहँदा भगवान रामलाई महर्षि अगस्तिले उपदेश दिंदै भन्नुभयो : श्रीराम ! हजुर सम्पूर्ण शत्रुहरूको नाश गर्नेवाला भगवान् श्रीसूर्यको पूजा, जप र आदित्यहृदयको पाठ र उहाँकै ध्यान गर्नुहोस् । उहाँ नै ब्रह्मा, विष्णु, शिव र प्रजापति (प्रजाका पति) हुनुहुन्छ । उहाँ नै सर्वशोक निवारक र सम्पूर्ण चिन्ताका नाशक हुनुहुन्छ । भगवान् श्रीसूर्यनारायणको पूजा गर्नाले हजुर शत्रुहरूमाथि विजय प्राप्त गर्न सक्नुहुनेछ । श्रीरामले महर्षिको यो उपदेश स्वीकार गरी र महर्षि अगस्त्यले भने अनुसारकै आचरण यद्वा जप, पूजा, पाठ गर्नु भयो र त्यसको परिणाम स्वरूप रावण जस्ता पराक्रमी, व्रती र घोर शत्रुमाथि विजय प्राप्त गर्नुभयो ।

यसबाट यो स्पष्ट हुन आउँछ कि भगवान् श्रीसूर्यको पूजा केवल रोगहरूको नाश गर्ने मात्र नभई शत्रुहरूको मति सपार्न (शत्रु र शत्रुताको नाश गर्न) र सुख-सम्पत्ति र ऐश्वर्य वृद्धि गर्न र त्रैलौक्य विजय समेत प्राप्य हुनाले सबैले यो व्रत गर्न उपयुक्त र फलदायक देखिन्छ ।

प्रत्येक वेद मन्त्रको 'देवता' हुन्छ । जसको शक्तिले नै त्यो मन्त्र सिद्ध एवं फलित हुन जान्छ । गायत्री महामन्त्रका देवता 'सविता' हुन् । 'तत् सवितु:' यस आरम्भिक वाक्यांशमा पनि उनै 'सविता'को उल्लेख गर्दै उनै सूर्यको ध्यान र धारणा गर्नका लागि निर्देशन गरिएको छ । गायत्रीको शक्ति यिनै सविता देवतामाथि नै अवलम्बित छ ।

'सविता'लाई 'सूर्य' पनि भनिन्छ । अर्थात् सूर्यको अर्को नाम 'सविता' हो । गायत्रीलाई एक प्रकारले सूर्यको मन्त्र पनि भनिएको छ ।

'पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम्' यस पदले अन्त हुने स्तोत्रमा सूर्य देवताको नै स्तवन गरिएको छ । यसकारण कतिपय उपासकहरू सूर्यको आराधनाको लागि गायत्री मन्त्रको नै उपयोग गर्दछन् । गायत्रीलाई माताको रूपमा मात्रे साधकहरू पनि उनलाई 'सूर्यमण्डल मध्यस्था' अर्थात् सूर्यमण्डलका मध्य रहनुभएकी मातृदेवीकै रूपमा ध्यान गर्दछन् । जुनसुकै रूपमा गायत्री मन्त्रको उपासना किन नगरियोस् ? तापनि सूर्यसँग उनको सम्बन्ध अविच्छिन्न र अनिवार्य रूपमा राख्नुनै पर्ने हुन्छ । जब गायत्रीका देवता भगवान् श्रीसूर्य नै हुनुहुन्छ त उहाँको स्वरूप साथमै हुनु अस्वाभाविक होइन पनि ।

स्थूल विज्ञानको दृष्टिले सूर्य एक अग्निपिण्ड हो । जो आकाशमा रहेका अनन्त आकाशगङ्गा परिवारहरूका एक आकाशगङ्गाका लगभग डेढ़ अरब ताराहरूमध्ये मात्र एक सानो तारा हो । यसको व्यास लगभग नौ लाख मील अर्थात् पृथ्वीभन्दा अन्दाजी ११० गुना ठूलो छ । उसको परिवार मा ९वटा ग्रहहरू छन् र प्रत्येक ग्रहका पनि अनेकौं उपग्रहहरू छन् । यसका अतिरिक्त हजारौं सा-साना ग्रह तथा ग्रहिकाहरू एवं अगणित धूमकेतु, पुच्छ्रेताराहरू पनि यस सौर परिवारमा सम्मिलित छन् । ती सबै सूर्यको प्रबल गुरुत्वाकर्षण शक्तिले गर्दा त्यसको परिक्रमा गर्दै रहन्छन् । र यो समस्त परिवार साथ सूर्य आकाशगङ्गाको कुनै अज्ञात बिन्दुको परिक्रमा गर्दछ । यसरी एक परिक्रमा पूरा गर्दा त्यसलाई २५ करोड वर्ष लाग्दछ । ज्योतिषीहरूको अनुमान छ कि सूर्यको उत्पत्ति भएदेखि आजसम्म सोह्रपटक यस्तो परिक्रमा भइसकेको छ ।

विज्ञानले अहिलेसम्म सूर्यका सम्बन्धमा यस्ता अनेकौं जानकारीहरू एकत्रित गर्न सकेको छ भने, किरणहरूद्वारा सप्तरङ्ग, विद्युत प्रवाह र आणविक विकिरणहरूको पनि केही हदसम्म पत्ता लगाउन सकेको छ । यस क्रममा अरू पनि धेरै कुराहरूको जानकारी गर्न थालिएको छ ।

तर पनि यी सबै सूर्यका स्थूल रूपको मात्र परिचय हो भनी भन्न सकिन्छ । मानिसको बाहिरी आवरणको मात्र परिचय पाउनुभन्दा पनि उसका विद्या, बुद्धि, गुण, कर्म, स्वभाव, प्रवृत्ति, भावना, चेतना एवं आत्माको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्नु आवश्यक हुन्छ । केवल शरीर मात्रैको विश्लेषणको आधारमा प्राप्त परिचय अधुरो नै हुन जान्छ । यसर्थ सूर्यको आत्माको बारेमा पनि जानकारी हुनु आवश्यक हुन आउँछ ।

एउटा अनन्त चैतन्य, जीवन्त र शक्तिको महासागर यस विश्वमा तरंगायित छ । जड़ प्रकृतिका परमाणु सङ्कुल, त्यस चेतन-सत्ताको तरङ्गले नै तरङ्गायित भएर गतिमान् भैरहेका छन् । जड़ पदार्थमा शक्ति वा चेतना छैन र हुँदैन पनि वा भए पनि एक सीमाभित्र अत्यल्प हुन्छ । जब प्रलय हुन्छ तब सम्पूर्ण चीजहरू गतिहीन भएर जान्छन् । यस्तै सूर्यको पनि आत्मिक र जीवनी शक्ति बेग्लै हुन्छ ।

सूर्यको गर्मी र ज्योति उसको स्थूल शक्ति हो । यसभित्र उसको एक जीवनी शक्ति पनि विद्यमान रहन्छ । साँच्चै भन्ने हो भने यस चराचर विश्वमा प्राणीहरूको उत्पत्ति, पोषण र संवर्धन सूर्यको त्यसै आत्मामा आधारित रहन्छ । हुन त ज्योति र गर्मी त यान्त्रिक तवरले पनि निर्मित गर्न सकिन्छ परन्तु त्यसले जीवन-स्पन्दनको आविर्भाव हुन सक्दैन । जबकि सूर्यको शक्तिमा पृथ्वीमा रहेको जीवनको कुञ्जी निहित छ । श्रुतिहरूमा सूर्यलाई संसारको आत्मा भनिएको छ । यसैआत्माको महाप्राणको अंश नै अल्प-प्राणको रूपमा नाना जीवनमा दृष्टिगोचर हुन जान्छ ।

परमसत्ताको ब्रह्म सङ्कल्पले नै यहीं महाप्राणको बाटो लिई पृथ्वीको जीवनलाई तरङ्गायित गर्दछ । साधकको लागि परमब्रह्मलाई चिन्नुमा यसको साधना अपरिहार्य हुन्छ । 'गय'को अर्थ प्राण हो र 'त्री' त्राण गर्ने वा उद्धार गर्ने वालालाई भन्दछन् । यसैले प्राणशक्तिको उद्धार र उत्थान गर्ने विद्यालाई गायत्री नामले सम्बोधन गर्दछन् । र यो गायत्रीको महामन्त्र आफ्नो देवता सविताद्वारा नै प्राणशक्तिले पूर्ण हुन्छ जसको अंशमात्र धारण गर्नाले नै साधक धन्य हुन्छ ।

जीवनको चतुर्दिक उत्थान, बाह्य र आन्तरिक सुसंगति, विकास र शान्तिको लागि परमसत्ताको प्राणशक्ति अधिकाधिकमात्रामा उपलब्ध गर्नु नै साधकहरूको लक्ष्य हुन्छ । यो प्रयोजन सिद्ध गर्नको लागि गायत्री मन्त्रद्वारा सविता देवताको उपासना (जो वास्तवमा सूर्यको आत्म शक्तिको उपासना हो) गर्नु पर्छ, र यसै मार्गद्वारा नै क्रमशः परब्रह्मको महाप्राणको प्रवाहसम्म पुग्न सकिन्छ । यस महाप्राणको अवतरणले नै मान्छेले हरप्रकारको सुख (शारीरिक, मानसिक वा आध्यात्मिक) र उत्थानको उपभोग गर्दछ । आरोग्य, आयुष्य, तेज, ओज, उत्साह, पुरुषार्थ र इन्द्रियको शक्ति आदि

पनि यसैमा अवलम्बित रहन्छ । यसैगरी मनका गुण, एकाग्रता, संयम, स्थिरता आदि र आत्मिक त्याग, तप, श्रद्धा, प्रेम र करुणा आदि गुणहरू पनि यसै महाप्राणद्वारा पोषित र संवर्धित हुन्छन् ।

यसरी बुझ्ने हो भने मानव शरीर र मानव आत्मामा जे भेद छ त्यही सूर्यको स्थूलरूप र सवितामा छ ।

योऽसावादित्ये पुरुषः सोऽसावहम् ।। (जो सूर्य हो उही म हूँ)

योऽसो तपन्नुदेति ससर्वेषा भूतानां प्राणानां दायोदेति ।। (श्रुति) (यिनै सूर्यले नै सबै प्राणीहरूलाई प्राण प्राप्त गराइदिनुहुन्छ ।

चारै वेदमा जे-जे छन् ती सबै सविता शक्तिको विवेचन मात्र हो । तप, श्रद्धा र साधनाद्वारा योगीजनहरू पनि यिनैलाई प्राप्त गर्न तल्लीन रहन्छन् । नाम रूप र सुविधा अनुसार जो जसलाई जुनरूपमा मानियोस् तापनि वस्तुतः सविता (सूर्य) देवता नै सबैको उपास्य हुनुहुन्छ ।

श्रीसूर्य नै हाम्रो जगत्मा रहेको सबै प्रकारको ऊर्जा र शक्तिको आदि स्रोत हुन् भन्ने कुरो आधुनिक विज्ञानले पनि प्रतिपादित गर्दछ ।

भगवान्का अनेकौं रूपहरूमा श्रीसूर्य साक्षात् देवताको रूपमा मानिन्छन् । कारण सूर्यका किरणमा अनेकौं रोग र रोगाणुहरूको नाश गर्ने क्षमता रहन्छ, सूर्यले अन्धकारको नाश गर्दछन्, साथै जीवनको लागि आवश्यक उष्णता पनि प्रदान गर्दछन्, अरू अप्रत्यक्षरूपमा त श्रीसूर्यको कल्याणकारी कार्यहरूको गिन्ती नै छैन । प्राकृतिक चिकित्सामा पनि सूर्यका किरणहरूको ठूलो महत्त्व बताइएको छ । र साथै पापादिकर्मको फल स्वरूप हुने कुष्ठादि रोगहरूको निवृत्तिको लागि पनि सूर्य-व्रत, गङ्गास्नान आदिको उपयोगिता रहेको उल्लेख गरिएको छ । रक्तदोषजन्य रोगहरूमा भगवान् श्रीसूर्यको व्रत-उपासना र लवण(नून)को परित्याग उपयोगी हुन्छ ।

सूर्य पूजा र श्रीसूर्यको व्रतको महिमा शास्त्रकारहरूद्वारा मुक्त-कण्ठले गाइएको छ । अथर्ववेद, ऋग्वेद, कृष्णयजुर्वेद, शुक्लयजुर्वेद, आरण्यकहरू, भविष्यपुराण, साम्बपुराण, मार्कण्डेय पुराण, विष्णुपुराण, अग्निपुराण, ब्रह्मपुराण, लिङ्गपुराण, श्रीमद्भागवत्, मत्स्यपुराण, पद्मपुराण, महाभारत, वाल्मीकि रामायण, शारदातिलक आदि ग्रन्थहरूमा र प्रायः जसो सबै ग्रन्थहरूमा श्रीसूर्यदेवको पूजा-उपासना-मन्त्र र माहात्म्य भरपूर रूपले वर्णन गरिएको छ ।

द्विजाति अथवा ब्राह्मणहरूले अनिवार्यरूपमा गर्नुपर्ने र नगर्दा प्रत्यवाय (दोष) लाग्ने भनिएको सन्ध्योपासनामा समेत श्रीसूर्यलाई जलको अर्घ्य दिने र प्रार्थना तथा उपासना गर्ने विधि-विधान आदि उल्लेख गरिएका छन् । जसमध्ये प्राणायाम पछि विनियोग र आचमन गर्ने मन्त्रको यहाँ उल्लेख गरिएको छ–

'ॐ सूर्यश्चमेति नारायण ऋषिः अनुष्टुप्छन्दः सूर्यो देवता अपामुपस्पर्शने विनियोगः ।

ॐ सूर्यश्चमा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् यद्रात्र्यापापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेणशिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्किञ्च दुरितं मयि इदमहं मामृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषी जुहोमि स्वाहा ।।

यसैगरी सन्ध्योपासनमैं सूर्यलाई दैनिक अर्घ्यदान दिने विधान लेखिएको छ भने सूर्य उपस्थानमा पनि विनियोगसहित मन्त्रहरू उल्लेख गरिएका छन्–

(क) ॐ उद्वयमित्यस्य प्रस्कण्व ऋषिरनुष्टुप् छन्दः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ।

(ख) ॐ उदुत्यमित्यस्य प्रस्कण्व ऋषिर्निचृद्गायत्री छन्दः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ।

(ग) ॐ चित्रमित्रस्य कौत्स ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ।

(घ) तच्चक्षुरित्यस्य दध्यङ्ङथर्वण ऋषिरक्षरातीतपुरउष्णिक्छन्दः सूर्योदेवता सूर्योपस्थाने विनियोगः ।

सूर्योपस्थापनका मन्त्रहरू :

१. ॐ उद्वयं तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ।

२. ॐ उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्य्यम् ।।

३. ॐ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुण-स्याग्नेः । आप्रा द्यावा पृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य्यआत्मा जगतस्तस्थुषश्च ।

४. ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शत ६ शृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् ।

यसैगरी गायत्री माताको प्रातःकालमा ध्यान गर्ने मन्त्रमा–

ॐ ब्रह्माणीं ब्रह्मदैवत्यां ब्रह्मलोक निवासिनीम् ।
मन्त्रेणावाहयेद्देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् ।।

अर्थात् 'सर्वशक्तिस्वरूपा गायत्री माता सूर्यमण्डलबाट आउँदै गरेकी सम्झेर ध्यान गर्नु ...... ' यस अर्थले पनि सबै देवी-देवताहरू सूर्यमैं समाहित रहँदारहेछन् भन्ने कुरा स्पष्ट नै छ ।

मध्याह्नकालमा गरिने गायत्री माताको ध्यानमा पनि 'सूर्यमण्डलमा रहेकी' भन्ने वचन राखिएको छ–

ॐ मध्याह्ने विष्णुरूपां च ताक्ष्यास्था पीतवाससाम् ।
युवतीं च यजुर्वेदां सूर्यमण्डलसंस्थिताम् ।।

यसैगरी सायंकालको सन्ध्यामा प्रयुक्त गायत्री माताको ध्यानमा पनि 'सूर्यमण्डलमा रहेकी' भन्ने वचन आउँदछ–

ॐ सायाह्ने शिवरूपां च वृद्धां वृषभवाहिनीम् ।
सूर्यमण्डलमध्यस्थां सामवेदसमायुताम् ।।

साथै गायत्री शापविमोचनमा समेत 'ॐ सोऽहमर्कमयं ज्योतिः' आदि वचन प्रयुक्त हुनुले पनि भगवान् सूर्यको गरिमालाई नै सर्वमान्य रूपमा स्थापित गरेको बुझिन आउँदछ ।

सूर्यको गति अनुसार नै सङ्क्रान्ति बन्ने गर्दछ । सूर्यको जब एक राशिबाट अर्को राशिमा प्रवेश हुन्छ, तब महिनामा परिवर्तन आउँछ ।

सूर्य हाम्रो शरीरमा आँखाका देवता पनि हुन् । सूर्य भनेकै अग्नितत्त्वको आकाशीय रूप हो । तसर्थ वहाँ नै अन्तर्ज्योतिपुञ्ज रूपमा हाम्रो अन्तर्चेतना लाई प्रकाशित गर्नु हुन्छ र नेत्रलाई पनि ज्योति प्रदान गर्नुहुन्छ । हाम्रो शरीरमा जीवनको लक्षणको रूपमा जुन उष्णता हुन्छ, त्यो पनि सूर्यबाट नै आएको हो । त्यस्तै बुद्धिले पनि सूर्यबाट नै प्रेरणा प्राप्त गर्दछ । उहाँ जगत् यद्वा संसारका आत्मा र देवताका मुख मानिनुहुन्छ । भगवान् श्रीसूर्यले

नै देवता, पितृ र मानवजातिको भरण-पोषण गर्नु हुन्छ । उहाँले आफ्ना किरणहरूद्वारा जति पानी शोस्नु हुन्छ, ती सबै प्राणी, रुख-बिरुवाहरूको भरण-पोषणको लागि वर्षाउनु हुन्छ । श्रीसूर्य सकल ब्रह्माण्डको प्रेरणास्रोत हुनुहुन्छ । हिन्दू धर्मानुसार पञ्चदेव (गणेश, शिव, देवी, विष्णु र सूर्य) मध्ये एक मानिनु भएर श्रीसूर्य देवमण्डलको एक प्रमुख देवता हुनुभएको छ । भविष्यपुराण ब्राह्मपर्व (४८/२१-२२)मा भनिएको छ कि प्रत्यक्ष देवता त संसारका नेत्रस्वरूप भगवान् श्रीसूर्यनारायण नै हुनुहुन्छ । उहाँभन्दा बढ़ी अर्को कुनै देवता नै छैनन् । सम्पूर्ण जगत् उहाँबाट नै उत्पन्न भएका र अन्तमा उहाँमा नै विलीन हुन पुग्दछन्–

प्रत्यक्ष देवता सूर्यो जगच्चक्षुर्दिवाकरः ।
तस्मादभ्यधिका काचिद्देवता नास्ति शाश्वती ।
यस्मादिदं जगज्जातं लयं यास्यति यत्र च ।।

हाम्रो संस्कृतिमा सूर्य उपासनाको इतिहास त वैदिककालसँग जोड़िएको छ । यति मात्र नभएर श्रीसूर्यलाई ग्रहहरूको अधिष्ठाता (ग्रहपति) र आत्माको प्रतीक मानिन्छ । साथै बाह्र राशि र बाह्र महिनाको सम्बन्ध पनि सूर्यसँग गाँसिएको छ । तसर्थ यो स्पष्ट छ कि सूर्यको सम्बन्ध हाम्रो जीवनको प्रत्येक अङ्गसाथ प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा रहेको छ । सूर्यको प्रभाव र अस्तित्वको बिना हाम्रो जीवन अस्तित्वमै आउने थिएन र यो अस्तित्व पनि उनको कृपा र प्रभाव बिना कायम रहन सक्दैन । अतः हिन्दूधर्ममा आस्था हुने जो कोहीले पनि श्रीसूर्यलाई पर्गेल्नु पर्ने अर्थात् नमान्नुपर्ने कुनै कारण नै देखिंदैन ।

अन्तमा साम्बपुराणको यो उपोद्घातको श्लोक राख्दै यो लेख यहीं अन्त्य गर्न चाहन्छु–

ॐ तिमिरकरिकिरातः प्रत्यहं सप्रभावः ।
कमलविपिनबन्धुः पुण्यकारुण्यसिन्धुः ।।
भववभुवनदीपः कुष्ठपापप्रदीपः ।
सुरमुनिकृतसेवः पातु वो भानुदेवः ।।

संज्ञा (संक्षिप्त परिचय)

विश्वकर्माकी छोरी संज्ञाका बारेमा थुप्रै रोचक आख्यानहरू पुराणहरूमा पाइन्छन् । विश्वकर्मा वास्तुशास्त्रका प्रणेता थिए । ज-जसले जस्तो कल्पना गर्दथ्यो त्यसलाई सुन्दर स्वरूप प्रदान गर्न उनहलाई रत्तीभर समय पनि लाग्दैनथ्यो । विश्वकर्माले घामपानी नभनेर खटेर काम गरेको, मिहिनेत गरेको छोरी संज्ञाले बाल्यकालदेखि नै देखेकी थिइन्, गुनेकी थिइन् । त्यसैले संज्ञा टण्टलापुर घाममा पनि काम गर्न गाह्रो मान्दैनथिन् । यसरी संज्ञाको मिहिनेत देखेर र घाम पनि खप्ने क्षमता देखेर सूर्य साह्रै प्रभावित भए र विवाहको प्रस्ताव राखे । घाम झुल्केमा नै दङ्ग पर्ने संज्ञा साक्षात् सूर्यसँग प्रणयसूत्रमा गाँसिन पाएकोमा फुरुङ्ग परेकी थिइन् । अद्वितीय वास्तुकार विश्वकर्माले पनि आफ्नी छोरीको घरजम भएपछि सन्तोषको लामो श्वास फेरे । पृथ्वीमा जीवनसञ्चालनका मुख्य कारण भएका सूर्यसँग बस्न पाएकोमा संज्ञा साह्रै खुशी थिइन् ।

जगत्को आत्मा सूर्यको वरदानले संज्ञाले मनु, यम र यमुनाजस्ता प्रतिभाशाली सन्तानलाई जन्म दिएकी थिइन् । छोराछोरी जन्माउने, हुर्काउने र घरगृहस्थीका विभिन्न कार्यमा व्यस्त रहँदा संज्ञालाई सूर्यको रापको वास्ता भएन । समय बित्दै गयो, संज्ञालाई सूर्यको राप कड़ा लाग्न थाल्यो । संज्ञा अब सूर्योदयभन्दा सूर्यास्तको प्रतिक्षा व्यग्रतापूर्वक गर्न थाल्ने भइन् । सूर्य अति नै व्यस्त थिए र त्यसैले उनीले घर-गृहस्थी र बाल-बच्चाहरूमा त्यति ध्यान दिन सक्दैनन् भने कुरा संज्ञालाई राम्ररी थाहा थियो । आफूले सूर्यको ताप सहन नसकेर माइत जान निर्णय गरेपछि संज्ञाले आफ्नै विश्वासीली छायालाई घर र छोराछरीको जिम्मा दिइन् ।

बेफुर्सदी सूर्यलाई लामो समयसम्म यस कुरोको भनकै भएन । संज्ञाको काटीकुटी स्वरूप भएकी छायाबाट पनि सूर्यका तीन जना सन्तान शनैश्चर, तपती र सवर्णी जन्मिए । छोराछोरीहरू साथ व्यवहारमा, खानपानमा छायाले गरेको विभेद थाहा पाएपछि सूर्यलाई कुरो बुझ्न बेर लागेन ।

उनी तुरुन्तै संज्ञाको खोजीमा हिँडिहाले । उता संज्ञा पनि लामो समयसम्म माइतीघरमा बसेपछि वनविहार गर्ने उद्देश्यले वनतिर लागेकी

थिइन् । घोड़ीको रूपमा वनमा डुलिरहेकी संज्ञालाई सूर्यले भेटे । सूर्य पनि घोड़ाकै रूपमा वनमा विहार गर्न थाले । त्यहीं संज्ञाले जुम्ल्याहा अश्विनीकुमारहरूलाई जन्म दिइन् । महाभारतको अनुशासन पर्वअन्तर्गत दानधर्मपर्वमा सूर्यको वीर्यबाट अश्वरूपधारिणी संज्ञाको नाकद्वारा नासत्य र दस्र नामक छोराहरू जन्मिएको उल्लेख छ । सूर्यले फकाइवरी संज्ञालाई फर्काएर घरमै ल्याए । संज्ञाले सूर्यलाई कुनै प्रकारले आफ्नो राप घटाउने शर्त राखेकी थिइन् । भविष्यपुराणमा संज्ञाको बाबु विश्वकर्मा (दक्ष)लाई अनुरोध गरेर सूर्यको राप घटाएको उल्लेख छ । सूर्यले शस्त्रको पीड़ा खप्न सके आफूले तेज घटाउन सक्ने कुरो विश्वकर्माले बताए । सूर्यले स्वीकृति दिएपछि उनले सूर्यलाई खरादमा (निर्मित वस्तुको नमिलेको खन्चाङ्-खुरुङ् भाग घसेर सुडौल र चिल्लो पार्ने यन्त्र) राखेर खुर्कन थाले । भविष्यपुराणअनुसार सूर्यको शरीर खुर्कंदा पीड़ाले उनी बारम्बार मूर्च्छा पर्दथे । विश्वकर्माले सूर्यको सम्पूर्ण शरीर खुर्के, तर खुट्टाका औंला भने बाँकी नै रह्यो । सूर्यलाई भएको पीड़ा हटाउन विश्वकर्माले रक्तचन्दन र करवीरको फूलको लेप शरीरभर लगाउने सल्लाह दिए । सूर्यले विश्वकर्माले भने अनुसार गरे, शरीरको वेदना हरायो । त्यही बेलाबाट नै रक्तचन्दन र करवीरको फूल सूर्यलाई अति नै मन पर्न थाल्यो ।

सूर्यको शरीर घोट्दा निस्किएका चमकिलो धूलोबाट सिपालु विश्वकर्माले वज्र, शक्ति, त्रिशूल, चक्र र पुष्पकविमानसमेत बनाए । भविष्यपुराणमा विश्वकर्माले खरादमा राखेर सूर्यको राप कम गरेपछि संज्ञालाई खोज्दै सूर्य भगवान् वनमा गएको अनि अश्व र अश्विनीको रूपमा सम्पर्क भएपछि अश्विनीकुमार जन्मिएको वर्णन छ । पुराणमा वर्णन भएअनुसार सप्तमीको दिनमा सूर्यको जन्म, सप्तमी मै दिव्यरूप प्राप्ति र संज्ञासँग मिलन भएकोले सप्तमी तिथी सूर्यलाई अति प्रिय छ ।

भविष्यपुराणमै माघको सप्तमी, आश्विनको नवमी, भाद्रपद पञ्चमी र [illegible] तथा वैशाखको तृतीया सूर्यको व्रत लिन उत्तम तिथि मानिएको छ ।

सूर्यको तेज घटेपछि घर फर्किएकी संज्ञा फेरि छोराछोरीहरूँग रम्दै दिन बिताउन थालिन् । पुराणहरूमा संज्ञाले सूर्यको तेज खप्न नसकेर जङ्गलमा गएर तपस्या गरेको वर्णन पनि पाइन्छ ।

प्रत्यक्ष देवता भगवान् सूर्य हुन् । वेदमा सूर्यको साह्रै ठूलो महिमा बताइएको छ । सूर्यद्वारा नै यो समस्त जगत्को उत्पत्ति र लय हुन्छ । त्यस्ता पराक्रमी सूर्यसँग दाम्पत्यसम्बन्ध गाँस्न पाउनु संज्ञाको लागि गौरवको कुरा थियो । तर गृहस्थाश्रमको सम्पूर्ण कर्तव्य बिना बाधा पूर्ण गर्न साह्रै कठिन छ भन्ने कुरो संज्ञाजस्ती लगनशील, सहनशील, क्षमाशील नारीलाई पनि धौ-धौ भएकोबाट सजिलै बुझ्न सकिन्छ । पति-पत्नीमा एकअर्काप्रति विश्वास, समर्पण र त्यागको भावना भएमा नै दाम्पत्यजीवन सुखमय ढङ्गले बित्छ भन्ने कुरा सूर्य र संज्ञाको सम्बन्धले देखाएको छ । सूर्यजस्ता प्रत्यक्ष देवता, जगत्का आँखा र सृष्टिका कारकत्त्वले समेत सुखमय गृहस्थजीवनका लागि आफ्नो शरीर घोटेर, रेटेर तेज कम गराउन मञ्जुरी दिए ।

सूर्य र संज्ञाको सफल दाम्पत्य जीवनले सर्वसाधारण मानिसहरूलाई साह्रै ठूलो शिक्षा प्रदान गरेको छ । सफल दाम्पत्यजीवनको कड़ी नै सहनशीलता, विश्वास र त्याग हो । सूर्यको त्यागले गर्दा नै संज्ञाले टुटिसकेको दाम्पत्यको सम्बन्ध फेरि जाड्न सफल भइन् ।

(वेदपुराणाकाा केही रत्नहरूबाट)

श्रीसूर्यको व्रत आइतवार नै किन ?

'रवि'को पयार्यवाची शब्द सूर्य हो । यसकारण रविवारको अर्थ सूर्यको वार वा आदित्य वा आइतवार पनि हो । सूर्यवार भगवान् श्रीसूर्यको दिन हो । सप्ताहका सातौं दिन कुनै न कुनै ग्रह-विशेषका दिन मानिन्छन् र रविवार त सबै ग्रहहरूको स्वामी भगवान् श्रीसूर्यको दिनको रूपमा युगौंयुगदेखि मानिएको छ । ज्योतिषका अनुसार जुनदिन सूर्योदयको बखतमा जुन ग्रहको होरा रहन्छ त्यो दिन त्यसै ग्रहको दिनको रूपमा मानिन्छ, रविवार प्रातः सूर्योदयकालमा सूर्यको नै होरा हुनाले यस दिनलाई सूर्यको दिन अथवा रविवार भन्दछन् ।

भगवान् श्रीसूर्यसँग सम्बन्धित प्रायः सबै व्रतहरू, जप, तप र पूजन आदि कार्यका साथै अर्घ्यदानको काम समेत विशेषरूपले आइतवारकै दिन गर्ने गरिन्छ । तर सूर्यनमस्कार र सूर्यलाई जलको धारा (जलदान) आदि कार्य भने रविवारबाट शुरु गरिए पनि दिनदिनै गर्नुपर्दछ । श्रीसूर्यको व्रतको विधान पनि प्रायः रविवारबाट नै गर्नु पर्ने निश्चित गरिएको छ ।

व्रतादि र पूजा-पाठको सम्बन्धमा यो कुरा पनि अवश्य हो कि व्रत बस्नेको केही दिनसम्म केही कमजोरी लाग्ने हुनसक्छ । र केही जनहरूले दुई-चार पटक व्रत बसी व्रतको फल प्राप्त नहुँदै वा व्रत पूरा नहुँदै बीचैमा छाड्ने गर्दछन् । यस्तो गर्नु कदापि उचित होइन । अझ कतिले त मलाई फलानो व्रत फापेन आइन्दा यो व्रत लिंदिन भन्ने गर्दछन् । यसो भन्नु पनि ठूलो मूढता हो । हामीलाई थाहा भएकै कुरा हो कि, राम्रो काममा नाना प्रकारका कठिनाई र विघ्न-बाधाहरू आइपर्दछन्, तर धीर व्यक्तिहरूले यस्ता अवरोधहरूबाट विचलित हुनु हुँदैन । बरु कठिनाईहरूको सामना गरेर अगाड़ि बढ्नु पर्छ र कार्यको पूर्णतारूपी सफलता हस्तगत गर्नु पर्दछ । तबमात्र व्रतको फल व्रतीलाई प्राप्त हुन्छ । यस्ता उदाहरणहरू धेरै सुनिए-देखिएका छन् । अर्को स्मरणीय कुरा यो छ कि, व्रती व्यक्तिको दुर्भाग्यवश मृत्यु भइहाले पनि उसका बन्धु-बान्धवले सम्भव भए दाहसंस्कार पूर्व नै वा त्यस्तो अनुकूल नपरे चोखिने दिन (१२औं वा १३औं दिन) व्रतको समाप्ति (साङ्गता) गरिदिनुपछ भन्ने कुराहरूको पनि शास्त्रादिमा उल्लेख पाइन्छ ।

यसरी श्रीसूर्यको महत्व बुझेपछि सूर्यको दिन अर्थात् रविवारमा नै सूर्य सम्बन्धित कुनै पनि व्रत, तप, पूजन आदि कार्यहरूको सम्पादन गर्नु र प्रातःकालमै सूर्यको होरा रहुञ्जेलमा कार्यको आरम्भ गर्नु ।

सूर्यसँग सम्बन्धित केही चाड-पर्वहरू

१. भारतको उत्तर-पूर्वी अञ्चलमा रहेको अरुणाचलमा 'चाँद-सूरजका पर्व' मनाउने गरिन्छ ।

२. अचला सप्तमी (रथ सप्तमी); माघ महिनाको शुक्लपक्षको सप्तमी तिथिका दिन यो व्रत गर्ने गरिन्छ ।

३. छठ-पर्व (सूर्य-पूजा, सूर्य षष्टी महोत्सव, रविषष्ठी व्रत); यो पर्व एवं पूजा वर्षमा दुई पटक कार्तिक शुक्लषष्ठी र चैत्रमा गर्ने गरिन्छ, जसमा कार्तिक महिनाको शुक्लषष्ठी तिथिका दिन विशेषगरी भारतको बिहार राज्यमा र त्यस समीपका नेपाली भूभागहरूमा समेत यो सर्वाधिक प्रचलित एवं पावन पर्वका रूपमा धूमधामसँग मनाउने गरिन्छ ।

४. लोलार्क-कुण्ड मेला; वाराणसीमा भाद्र महिनामा लोलार्क कुण्डमा मेला लाग्ने गर्दछ । जसमा स्नान, सूर्यपूजा र व्रत गरिन्छ ।

५. रवि सप्तमी व्रत; कुनै पनि महिनामा कुनै पनि पक्षमा आइतवार सप्तमी तिथि परेको दिन यो व्रत गर्ने गरिन्छ ।

६. मकर-सङ्क्रान्ति; अङ्ग्रेजी तारीख अनुसार प्रतिवर्ष जनवरी १४का दिन यो पर्व पर्दछ । हुन त यस दिन भगवान् माधवको पूजा गरिने, र प्रत्यक्षरूपमा सूर्यको उपासना न गरीने भए पनि सूर्यको गति धनु राशिबाट मकर राशिमा प्रवेश गर्ने र दक्षिणायनबाट उत्तरायण आगमन हुनाले विभिन्न तीर्थस्थलहरूमा स्नान, दान, जप, पाठ-पूजा गर्ने परम्परा हालसम्म रहँदै आएको छ । यसरी यस पर्वको विशेष महत्त्व हुनुमा पनि भगवान् श्रीसूर्यदेव नै कारण हुनु भएको छ ।

७. मार्तण्ड सप्तमी; पौष शुक्ल सप्तमीका दिनलाई मार्तण्ड सप्तमी भनिन्छ । यस दिन भगवान् सूर्यलाई लक्षित गरी हवन तथा गोदान गर्नाले वर्षदिन पर्यन्त उत्तम फल प्राप्त हुने बताइएको छ ।

८. मेष (वैशाख सङ्क्रान्ति) ; जब भगवान् श्रीसूर्य मीनराशिबाट मेष राशिमा प्रवेश गर्नुहुन्छ, तब सौरमान अनुसार वैशाख सङ्क्रान्ति वा मेष सङ्क्रान्ति हुन्छ । यद्यपि यस दिन मधुसूदन भगवान्को पूजा-आराधना गरिने भए पनि श्रीसूर्यको मेष राशिमा आगमनकै कारणले यो पर्वको विशेष महत्त्व रहन गएको हो ।

यसका अतिरिक्त द्वादश रविवारको वर्णन र नन्दादित्य व्रत-विधि, श्रीसूर्यषष्ठी व्रतको महिमा, सूर्य-पद-द्वय व्रत, सर्वाप्ति सप्तमी र मार्तण्ड सप्तमी व्रत विधि, श्रीसूर्यको सप्तावरण पूजन विधि सहित भगवान् श्रीसूर्यको नित्यार्चको विधान, भगवान श्रीसूर्यको पूजन र व्रत उद्यापन विधि, द्वादश आदित्यको नाम सहित रथसप्तमी व्रतको महिमा, सूर्यदेवको र सो रथमा साथ बसेर भ्रमण गर्ने देवता-नाग आदिको वर्णन, भगवान् श्रीसूर्यको महिमाका साथ विभिन्न ऋतुहरूमा उनको भिन्दाभिन्दै वर्ण र सोको फल, भगवान् सूर्यको अभिषेक र रथयात्राको फल, भगवान् सूर्यको व्रतहरूको अनुष्ठान र सूर्यको मन्दिरहरूमा गरिने अर्चन-पूजनको विधि एवं फल, आदित्य(सूर्यको)को आराधनाको माहात्म्य वर्णन, सूर्यलाई प्यारो लाग्ने फूलहरूको वर्णन, सूर्य मन्दिरमा मार्जन-लेपन आदिको फल, दीपदानको फल र सिद्धार्थ सप्तमी-व्रतको विधान र फल, श्रीसूर्यको द्वादश मूर्तिहरूको वर्णन, सूर्यको विराटरूप र उहाँको प्रभाव वर्णन, सिद्धार्थ (सर्षप) सप्तमी व्रतको उद्यापन विधि जम्बूद्वीपमा सूर्यनारायणको आराधनाका तीन प्रमुख ठाउँहरूको वर्णन, भगवान् श्रीसूर्यका परिवारहरू, श्रीसूर्यलाई नमस्कार र मानसिक प्रदक्षिणा गर्नुको फल, भगवान् श्रीसूर्यदेवको पूजामा प्रयोग गरिने विविध उपचार (सामग्री) र फल-फूलहरू अर्पण गर्नाको माहात्म्य, सूर्यको मन्दिरमा पुराण वाचन र श्रीसूर्यको पूजा-अर्चना गर्नुको फल, जया सप्तमी व्रतको वर्णन र जयन्ती सप्तमीमा गरिने विधि-विधान र त्यसको फल, सूर्यपूजामा भावशुद्धिको आवश्यकता र त्रिप्राप्ति-सप्तमी व्रत, श्रीसूर्यको मन्दिर निर्माणको फल र यमराजद्वारा आफ्ना दूतहरूलाई सूर्यभक्तहरूबाट धेरै टाढा रहने निर्देशन, सूर्यलाई घिउ र दूधको अभिषेक गर्नुको फल, कौशल्या र गौतमीको संवादका रूपमा भगवान् सूर्यको माहात्म्य र भगवान् सूर्यलाई मन पर्ने फल-फूलहरूको वर्णन, सूर्यभक्त सत्राजित्को कथा र त्रिविक्रम

व्रत विधि, वैवस्वतको लक्षण र सूर्यनारायणको महिमा, श्रीसूर्यको सौम्यरूपको कथा, उहाँको स्तुति र परिवार तथा देवताहरूको वर्णन, श्रीसूर्यनारायणको आयुध-व्योमको लक्षण र माहात्म्य साम्बद्वारा भगवान् सूर्यको कालात्मक चक्रको वर्णन, सूर्यचक्रको निर्माण र सूर्य दीक्षाको विधि, सौरधर्म निरूपणमा सूर्य अवतारको कथन, ब्रह्मादि देवताहरूद्वारा श्रीसूर्यको विराट् रूपको दर्शन, श्रीसूर्यको उपासनाको फल, विभिन्न फूलहरूद्वारा सूर्यपूजनको फल, उभय-सप्तमी व्रतको वर्णन, भगवान् श्रीसूर्यका निमित्त घर र रथ आदि दानको माहात्म्य, सप्त सप्तमी र द्वादश मास सप्तमी व्रतहरूको वर्णन लगायत कतिपय विषय-वस्तुहरू यस पुस्तकमा समावेश गरिएका छैनन् । यस पुस्तकको सङ्कलन, लेखन र प्रकाशनको प्रमुख उद्देश्य सूर्यसम्बन्धी विविध छरिएर रहेका र प्राप्त गर्न सकिनेसम्मका स्तुति (स्तोत्र) र मन्त्रहरूलाई एकैठाउँमा प्रस्तुत गर्नु रहेको हो । यस सन्दर्भमा हामी के कति सफल भयौं त्यो त पुस्तक अवलोकन-अध्ययन गर्नुभएमा नै विदित हुने छ । अस्तु

सूर्यपूजनका लागि उपयुक्त फूलहरू

करवीरं नृपैकस्मिन्नकार्थ विनिवेदिते ।
दत्त्वा दशसुवर्णस्य निष्कस्य लभते ध्रुवम् ।। –(भविष्यपुराण)

जपापुष्पसहस्रेभ्यः करवीरं विशिष्यते ।
करवीरसहस्रेभ्यो बिल्वपत्रं विशिष्यते ।।

बिल्वपत्रसहस्रेभ्यः पद्ममेकं विशिष्यते ।
वीर पद्मसहस्रेभ्यो वकपुष्पं विशिष्यते ।।

वकपुष्पसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ।
कुशपुष्पसहस्रेभ्यः शमीपुष्पं विशिष्यते ।।

शमीपुष्पसहस्रेभ्यो नृप नीलोत्पलं वरम् ।
रक्तोत्पलसहस्रेण नीलोत्पलशतेन च ।
रक्तैश्च करवीरैश्च यस्तु पूजयते रविम् ।। –(भविष्यपुराण)

अलाभे सति पुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् ।
पत्राणामप्यलाभे तु फलान्यपि निवेदयेत् ।।
सग्भिश्च नृपशार्दूल तदेव द्विगुणं भवेत् ।
मल्लिका मालती चैव दूर्वा काशोऽतिमुक्तकः ।
पाटला करवीरश्च जपायावन्तिरेव च ।।
कुब्जकस्तगरश्चैच कर्णिकारः कुरण्टकः ।
चम्पको रोलकः कुन्दो वाणो बर्बरमल्लिका ।।
अशोकस्तिलको लोधस्तथा चैवाटरूपकम् ।
शतपत्राणि चान्यानि बकुलश्च विशेषतः ।।

.... DeiesfileteKaMejeievleÉ leh~ ~ —(वीरमित्रोदय, पूजाप्रकाश)

भविष्यपुराणमा भनिएकोछ कि सूर्य भगवान्लाई यदि एउटा आँकको फूल चढाए एउटा जपापुष्प चढाए सरह फल मिल्दछ । त्यसैगरी हजार जपापुष्प (देवी फूल– जुन गहिरो रातो रङ्को हुन्छ) भन्दा एउटा कनेर (यसको सेतो- रातो- पहेंलो फूल फुल्दछ) उत्तम मानिएको छ । हजार कनेर भन्दा एउटा बेलपत्र (तीन पत्र भएको) उत्तम मानिएको छ । यसै गरी हजार बेलपत्रभन्दा एउटा रातो कमल (तर सेतो होइन), हजार रङ्गीन पद्म (कमल) भन्दा एउटा मौलसिरी, हजार मौलसिरीभन्दा एउटा कुशको फूल, हजार कुशको फूलभन्दा एउटा शमीको फूल उत्तम मानिएको छ । त्यसैगरी हजारवटा समी (स्वामी) को फूलभन्दा एउटा नीलकमल, हजार नीलकमलभन्दा एउटा रातो फुल्ने कनेर (करवीर)को फूल बढ़िया मानिएको छ ।

यदि उपरोक्त फूलहरू पाइएनन् भने तिनको पात चढ़ाउनु, पात न पाइए तिनीहरूमा फल हुनेको फल चढ़ाउनु । (तर कुनै वस्तुको पनि मुण्टो भाँचेर नचढ़ाउनु, अनर्थ हुनेछ) । यो पनि स्मरणीय छ कि फूलभन्दा माला बनाएर चढ़ाए दोब्बर फल पाइने उल्लेख छ ।

सूर्य भगवान्लाई चढ्ने केही अन्य फूलहरू–

बेला, मालती, काश, माधवी, पाटला, कनेर, जपा, यावन्ति, कुब्जक, कर्णिका (पहेंलोफुल्ने) कण्टकारी (कुरण्टक), चम्पा, रोलक, कुन्द, कालो कटसरैया, बर्बरमल्लिका, अशोक, तिलक, लोध्र, अरूषा

(असुराको फूल), कमल, मौलसिरी, अगस्त्य, पलाशको फूल र दुबो आदि हुन् । त्यस्तै बेलपत्र, समीको पात, भँगरैया (भृङ्गराज)को पात, तुलसी र कालो तुलसीको पात र कमलको पात आदि पनि चढ़ाउन योग्य मानिएको छ । यो पनि सोचनीय छ कि अप्राप्य वा कष्टसाध्य विषयतिरभन्दा सहज, सुलभ, शुद्ध र उत्तम वस्तुतर्फ जस्तै– तुलसी, बेलपत्र आदि र अन्य सुगन्धित पुष्पहरू नै उपयुक्त हुनेमा दुई मत छैन ।

अब, चढ़ाउन नहुने फलहरू–

गुञ्जा (कृष्णाला), धतुरो, काँची, अपराजिता (गिरिकर्णिका), भटकटैया, तगर, अमडा र धुर्सेली आदि फूलहरू वा यिनका पात अथवा फलहरू चढ़ाउन निषेध छ भनी वीरमित्रोदय नामक पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ ।

श्रीसूर्यको व्रतसम्बन्धी प्रचलित सामान्य नियमहरू–

१. श्रीसूर्यको व्रत रवि(आइत)वारबाट नै गर्नु पर्दछ ।

२. व्रत गर्ने दिन कुनै पनि हालतमा नून खानु हुँदैन ।

३. दिनमा एकपटकमात्रै नूनबिनाको भोजन गर्नु पर्दछ । प्राय: मिष्ठान्न भोजनको नै चल्ती छ ।

४. दिनमा एकपटकमात्रै अन्न खानु हुन्छ, तर भोजन पूर्णतया सात्त्विक हुनु पर्दछ ।

५. भोजनमा लसुन, प्याज, अमिलो, अचार, गुन्द्रुक, तामा, च्याउ र बजारको भोजन, नून, खुर्सानी इत्यादि उत्तेजक वस्तुहरूको त्याग गर्नु पर्दछ ।

६. कर्त्ता वा व्रत बस्नेले सकभर सेतो निर्मल वस्त्रको नै प्रयोग गर्नु पर्दछ । शौचादिसा (दिशा-पिसाबगर्दा) लगाइएको वस्त्र अशुद्ध र अपवित्र मानिन्छ, साथै युद्धादिको वा आयुधहरूकोचित्र अङ्कित भएको वा कुनै, उत्तेजना दिने वस्त्रको धारण पनि उचित हुँदैन ।

पूजामा बस्दा दिसा लाग्यो भने व्रत बस्दा लगाइएका वस्त्रहरू त्यागि थोरैमात्र वस्त्र लगाई दिसा फेर्न जाने र शौचबाट निवृत्त भइसकेपछि उक्त वस्त्रहरू धुने गर्नु पर्दछ भने पिसाब गर्दा पानीले मूत्रेन्द्रिय धुन बिर्सनु हुँदैन ।

७. व्रत गर्ने कर्त्ताले अन्न खान (भोजन गर्न) इच्छा नगरेमा सकभर पानी पनि खानु हुँदैन । एक छाक खानेले मात्र पानी खाए हुन्छ ।

८. सामान्यतः अन्न नखाएर फलाहार गर्नु नै उत्तम मानिएको छ ।

९. व्रतीले व्रत बसेका दिन शारीरिक सम्बन्ध (यौन-सम्पर्क) पनि गर्नुहुँदैन भने क्षौरादिका कार्यहरू, हात-गोड़ाका नङहरू काट्ने काम पनि गर्नुहुँदैन ।

१०. व्रत बस्ने दिन कर्तालि हिंसा गर्ने, दुष्टको सङ्गत गर्ने, दुर्वाच्य बोल्ने, चुक्ली लगाउने, ढाँट्ने जस्ता निन्दनीय कार्यहरू पनि कदापि गर्नुहुँदैन ।

११. यहाँ उल्लेख गरिएका विधि-नियमहरूमात्रको अपेक्षा देश-काल-परिस्थिति आदि सबै कुराहरूको पनि विचार गर्नुपर्दछ ।

यसरी माथि बताइएका विधि-नियमहरू आफ्नो परिस्थिति र शारीरिक शक्तिलाई ध्यानमा राख्दै संयमित भएर भगवान् श्रीसूर्यप्रति अगाध आस्था हुने व्रती यद्वा कर्ताहरूले यो व्रत गर्नुपर्दछ । साथै दिनदिनै अथवा प्रत्येक आइतवार मात्र भए पनि स्नानादि कर्मबाट निवृत्त भई यथा-मिलितापचारले भगवान् श्रीसूर्यदेवको पूजा गरी आफ्नो इच्छानुसारको कार्य-सिद्धिका लागि यस पुस्तकमा भएका स्तोत्रहरूको चुनेर श्रद्धा-भक्तिपूर्वक पाठ गर्नु पर्दछ ।

रविवार (आइतवार) व्रत-विधि[१]

रविवारको यो व्रत गर्नाले सबै प्रकारका मनोकामनाहरू पूर्ण हुनुका साथै मान-सम्मानको वृद्धि, शत्रुहरूको बुद्धि सप्रिने र आफ्नो कान्तिको वृद्धि हुन्छ भन्ने कुरा ग्रन्थहरूमा उल्लेख गरिएका छन् । यो रविवारको (आइतवारी) व्रत लिन चाहनेले मंसिर महिनाको शुक्लपक्षको पहिलो

१. शृणु साम्ब ! महाबाहो ! कुरुत्वं रविपूजनम् ।
यत् कृत्वा सर्वरोगेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ।।
अष्टादशपुराणानां श्रवणे यत् फलं लभेत् ।
तत्फलं समवाप्नोति सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ।।
प्रपूज्य सूर्यरूपं तद् देया च कपिला शुभा ।
य एवं कुरुते भक्त्या स मर्त्योऽत्र महीतले ।।
पुत्रपौत्रादिसंयुक्तो हर्षनिर्भरमानसाः ।
भुक्त्वा तु सकलान् भोगान् सूर्यलोके महीयते ।। (साम्बपुराणे)

आइतवारबाट आरम्भ गर्नु । सूर्यको पूजा गरेर मध्याह्नमा बिना नूनको भोजन गर्नु । वर्षभरि रविवारमा यो व्रत गरेर उद्यापन गर्नु ।

प्रात: काल स्नानादि कर्मबाट निवृत्त भई शुद्ध - पवित्र र निर्मल (सेतो) वस्त्र धारण गर्नु । तुलसीको मोठ नजिकै वा कुनै पनि पवित्र स्थानमा गाईको गोबरले लिपी सविधि श्रीसूर्यदेवको पूजा गर्नु । शान्त-चित्त भएर श्रीसूर्यदेवको स्मरण-चिन्तन गरिरहनु । काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद, मात्सर्य आदि विकारहरूको त्याग गर्नु । भोजन एक समयमात्र गर्नु । तेल र नूनले युक्त वा मिसिएको खाना नखानु । फलाहार सूर्यास्तभन्दा पहिले ग्रहण गर्नु (खानु) । यदि कुनै कारणवश सूर्य भगवान्‌को दर्शन भएन भने (छेकिनुभयो भने) अर्को दिन सूर्य उदाए पछि (देखिनुभएपछि) अर्घ्य दिएर मात्र भोजन गर्नु । झूठो नबोल्नु र अभक्ष्य - आमिष आदि पदार्थहरूको त्याग गर्नु । व्रतका अन्तमा कथा श्रवण गर्नु ।

—— ● ——

रविवार (आइतवारी) व्रतको कथा[१]

कुनै एक गाउँमा सुमती नाम गरेकी बुढ़ी थिइन् । यिनले प्रत्येक आइतवारको दिन (अरूदिन जस्तै) सबेरै उठी गाईको गोबरले घरका मझेरी, पिंडी र आँगन लिपी, स्नानादि कर्महरू गरी सूर्यको पूजा गर्दथिन् । अन्तमा भोजन तैयार गरी श्रीसूर्य भगवान्‌लाई मनमनैले अर्पण गरी (भोग लगाई) भोजन गर्दथिन् । भगवान्‌को कृपाले उनको घरमा सबै किसिमको सुख र धनधान्यले पूर्ण थिइन् । कुनै पनि किसिमको दु:ख, कष्ट, शोक - सुर्ता, विघ्न-बाधा र बाधा अड़चनहरू थिएन । घरमा आनन्दै आनन्द थियो ।

तर, उनकी एक छिमेकी जसको घरबाट उनले दिनदिनै गाईको गोबर ल्याउने गर्दथिन् तिनै महिला चाहिं बुढ़ीको सर्वसम्पन्नता देखेर डाहले जल्न

१. यो कथा कुन् पुराणमा उल्लेख गरिएको छ ? र यसको मूल (संस्कृत श्लोक) छ कि छैन ? त्यो हाम्रो पनि जिज्ञासाको विषय बन्न गएको छ । कुनै महानुभावहरूसँग यस कथाको संस्कृत श्लोकहरू छन् भने हामीलाई उपलब्ध गराउनु होला । हामीले भने भारतीय जनमानसमा प्रचलित रहेको हिन्दी कथाको आधारमा त्यसको नेपालीमा अनुवाद गरी प्रस्तुत गरेका छौं ।

लागेकी थिई । उसले विचार गर्न लागी कि यो बुढ़ी सधैं मेरै गाईको गोबर लैजान्छे, र अब धनी-मानी हुन पुगी । अब मैले यसलाई गोबर दिंदिन भन्ने मनमा निश्चय गरी । अर्को दिनदेखि उसले आफ्नो गाईलाई घरभित्रै लगेर बाँध्न लागी ।

त्यो दिन आइतवारको दिन थियो । बुढ़ीले गाईको गोबर पाउन सकिनन् । उनको घर-छिमेक वरिपरि अरू कसैले गाई पालेका पनि थिएनन् । त्यसैकारण त्यो दिन उनले घर लिप्न पाइनन् । साथै सूर्य भगवान्को पूजा पनि हुन सकेन । त्यसदिन उनले न खाना बनाइन्, न भगवान्लाई अर्पण नै गर्न सकिन्, न आफूलेनै खान खाइन् । यसरी त्यो दिन उनी निराहार व्रत बस्न पुगिन् । राति भयो उनि ज्यादै भोकले विह्वल स्थिति मै सुतिन् । रातिमा भगवान् श्रीसूर्यले उनलाई स्वप्नमा दर्शन दिनुभयो र भोजन नबनाएको र भोग पनि नलगाएको कारण सोध्नुभयो । बुढ़ीले भनिन्– सधैं गोबर दिने महिलाले आज गोबर दिइनन्, गाईको गोबर पाइएन । त्यसैले हजुरको निम्ति भोग लगाउन सकिन । भग[illegible]! मलाई माफ गरिबक्सिएला । भगवान्ले भन्नुभयो– हे माता ! किना [illegible] ने प्रत्येक आइतवार पूरै घर लिप्दछौ, मेरा पूजा गर्दछौ अनि खाना पका[illegible] ममा अर्पण गरी स्वयं भोजन गर्दछौ, यसबाट म ज्यादै खुशी छु र म तिमीलाई यस्तो गाई दिन्छु जसले सबैप्रकारका चाहनाहरू पूर्ण गरिदिने छ ।

मैले गरिबलाई धन, बाँझी स्त्रीहरूलाई सन्तान, अर्थात् जसलाई जुन वस्तुको आवश्यकता पर्दछ सोही माफिको चीजहरू प्रदान गर्नेछु । र उसका दु:ख-कष्टहरू निवारण गर्दै अन्तमा मोक्ष पनि प्रदान गर्नेछु । सपनामा यस किसिमको वरदान दिएर भगवान् सूर्य अन्तर्ध्यान हुनुभयो ।

बिहानीपख जब बुढ़ी आमाको आँखा खुल्यो तब उनले घर नजिकै 'अम्मा ! अम्मा !' गरी कराएको गाईको बाच्छीको आवाज सुनिन् । हत्तपत्त उठेर को-के रहेछ भनेर हेर्दा त आँगनमा एउटा अति सुन्दर गाईका उसैको सानो अत्यन्त रहर लाग्दो बाच्छी समेत देख्न पुगिन् । यसरी अचानक गाई र बाच्छीलाई आफ्नै आँगनमा देख्दा ती बुढ़ी आमाको खुशीको सीमाना रहेन । तर अरू कसैको गाई फुकेर वा हराएर आएको त होइन ? भन्ने शङ्का नमानेकी पनि होइनन्, तर भगवान् सूर्यले सपनामा भन्नुभएको कुरा

झट्ट सम्झिन पुगिन् र त्यो गाईलाई घरकै बार्दलीनेर लगेर बाँधिन्, त्यो गाईलाई खानेकुराहरू दिइन् । मनग्गे पानी पनि खुवाइन् । बुढ़ियाले गाईको सेवामा कुनै कमी हुन दिइनन् ।

जब ती सुमती नामकी बुढ़ी आमाकी छिमेकीले उनको घरमा एउटा ज्यादै राम्रो गाई र बाच्छी बाँधिएको देखिन् त ईर्ष्या(डाहा)का कारण उसको मन जल्न थाल्यो । गाईमात्र त के ? गाईले सुनको गोबर गोब्राएको देख्दा त झन् खपिनसक्नु डाहा भयो । अन्य केही उपाय नदेखेर उसले सुटुक्क बुढ़ियाको गाईको गोबर चोर्न थाली र उसले आफ्नो गाईले गोब्राएको गोबर त्यहीं लगेर राखिदिन्थि । उसले दिनदिनै यसो गर्न थाली । सीधी-साधी बुढ़ीले यसको केही चाल पाउन सकेकी थिइनन् । सर्वव्यापी भगवान्लाई यस प्रकरणले चिन्तित बनायो । उहाँले सोच्नुभयो— जुन सेविका-भक्तले हरबखत मेरो उपासना-सेवा गरेकी छ, ऊ समाजमा अपहेलित र दुःखी बनेकी छ, सबैतिरबाट ठगिएकी छ । अनि जसले भक्त र भगवान्को निन्दा गरेको छ, ऊ नै (भक्तलाई दिइएको पदार्थबाटै) दिनानुदिन समृद्ध बन्दै गइरहेको छ । अब यस्तो अन्याय, र अत्याचार हुन दिनु भएन भन्दै एकदिन साँझका समयमा भगवान्ले आफ्नो मायाद्वारा भयङ्कर आँधी-हुरी-बतास चलाइदिनु भयो । बुढ़ी आमैले आँधि-बतासका डरले आफ्नो गाईलाई ठाउँ मिलाएर घरभित्रै लगेर बाँध्न थालिन् । छिमेकीले देखि कि गाईलाई भित्र लगेर बाँधिएको छ । अब उसलाई सुनको गोबर सुटुक्क उठाएर लैजाने उपाय मिल्न छाड्यो । त्यसपछि त ऊ झन् ईर्ष्या र डाहले भुतुक्क हुन थाली । अरू केही उपाय नदेखेर छिमेकी महिलाले त्यसै देशका राजाका सभामा गएर भनिन्— महाराज ! मेरो छिमेकमा एकजना बुढ़ी छन् । तिनको घरमा एउटा यस्तो गाई छ जो दिनदिनै सुनैसुनको गोबर गोब्राउँछ । हजुरले त्यो सुन गोब्राउने गाई लिएर प्रजाको पालन गर्नुहोस् । त्यो बुढ़ी आइमाईले त्यति धेरै सुन लिएर के गर्छे र ? त्यो नखर्माउली महिलाको कुरा सुनेर राजाले आफ्ना दूत (कर्मचारी)हरूलाई तिनै महिलाको साथमा गएर बूढ़ीको घरबाट गाई लिएर आउने आदेश दिए ।

बुढ़ी आमै बिहान सबेरै उठी नित्यकर्म सकेर भगवान् सूर्यलाई भोग लगाएर भोजन गर्न लागेको बेलामा राजाका कर्मचारीहरू आएर जबर्जस्ती गाईलाई दाम्लो खोलेर लैजान थाले, बुढ़ी निकै रुन-कराउन लागिन् ।

तर राजाका कर्मचारीका अगाड़ि कसको के लाग्दथ्यो र ? उनीहरूले गाई लगेरै छाड़े । त्यो दिन बुढ़ी आमै गाईको वियोगमा भोजन गर्न सकिनन् र रातभरि रोई-रोई ईश्वरसँग प्रार्थना गर्दिभइन् । यता ती नखरमाउली छिमेकी महिलालाई भने बेसरी आनन्द मिल्न थालेको महसूस भयो, खाना पनि अरू दिनको भन्दा धेरै रुच्न थाल्यो ।

उता, कर्मचारीहरूद्वारा ल्याइएको गाई देखेर राजा धेरै खुशी भए । तर भोलिपल्ट सबेरै उनी उठेर गाई र सुनको गोबरको हाल-खबर बुझ्न जाँदा त सारा दरबारभरि सामान्य गाईवस्तुकै सरहको गोबरै-गोबर भएको देखे । यस्तो अवस्था देखेर राजा आत्तिए । अर्को रातमा भगवान्ले राजालाई स्वप्नमा भन्नुभयो– हे राजा ! ती बुढ़ी आमाको गाई तुरन्त फर्काइदिनुमा नै तिम्रो भलाइ छ । अन्यथा राम्रो हुने छैन । ती बुढ़ी आमालाई रविवारको व्रतको प्रभावबाट खुशी भएर मैले नै त्यो गाई दिएको थिएँ । तर तिमीले जबर्जस्ती अपहत गरेर ल्याए छौ । यो ठीक भएन । बिहानिपख राजा स्वप्नबाट ब्यूँझिए । अनि स्नानादि कर्मबाट निवृत्त हुनासाथ आफ्ना केही कर्मचारीहरूलाई बोलाइ गाई ल्याइएकी घरकी बुढ़ी आमालाई बोलाएर ल्याउने आदेश दिए । राजाको आज्ञाअनुसार बुढ़ी आमा आइन् । राजाले उनलाई धन-धान्यसहित सम्मान गर्नुका साथै गाई-बाच्छी फिर्ता गरिदिए औ आफ्नो त्यस कार्यप्रति क्षमा याचना गरे । त्यसपछि राजाले उनकी छिमेकी महिलालाई पनि तुरन्त बोलाउने आदेश दिनुका साथै अर्काको विना कारण ईर्ष्या-डाह गरेकोमा उचित दण्ड दिए ।

यति गरेपछि राजाको महलबाट गोबरको थुप्रा र दुर्गन्धहरू पनि वर्षादिको पानीले बगाएर लग्यो । त्यसदिनबाट राजाले राजदरबारलगायत गाउँ र सहरका मानिसहरूलाई आदेश दिए कि राज्यको समृद्धि र आफ्ना समस्त मनकामनाहरूको पूर्तिको लागि रविवार(सूर्य)को व्रत गर्नु ।

यो व्रत गर्नाले नगर तथा गाउँका मानिसहरू सुखसाथ जीवन बिताउन थाले । तिनीहरूमा कुनै पनि किसिमको रोग-व्याधि र प्राकृतिक प्रकोपहरू देखा परेनन् । त्यसपछि त झन् सम्पूर्ण प्रजाहरूले राजाको जय-जयकार गर्न थाले ।

इति आइतवारी व्रतकथा समाप्तम्

सूर्य-पुराणको सवाई

जय जय गणपति सिद्धिका दाता ।
जय जय श्रीपति विश्व विधाता ।।
जय जय भगवन् जय श्रीदिनेश ।
जय उमा पशुपतिनाथ महेश ।।१।।

जय गुरु दयालु हजुर्कै छ आशा ।
हजुरकै दया हुँदा हेर्दछु तमाशा ।।
महिमा छ हजुरको अगम अपार ।
सूर्य-पुराण् लेख्दछू बुद्धि नै सपार ।।२।।
हे हे सूर्य नारायण! दयामय स्वामी ।
अलख निरञ्जन प्रभु अन्तर्यामी ।।
ज्योतिरूपी भगवान् हजुर्कै छ लीला ।
भक्तजन्को पुकार् सुन्ने आफैं छौ रसीला ।।३।।

दया गर ठाकुर उद्धार् गर हाम्रो ।
जगमग देख्दछू कान्मा कुण्डल् राम्रो ।।
नील वर्ण अङ्गको छ घोड़ाको सवारी ।
ज्ञान रूप हुनुहुन्छ धर्म-व्रत-धारी ।।४।।

श्री सूर्य नारायणको कथा अब भन्छु ।
आदित्यका व्रतको महिमा कहन्छु ।।
सुन सब भक्तजन सुन सब भाइ ।
अक्षर चिन्ने मनुष्यले आफैं पढ़नु गाई ।।५।।

कैलाशमा शिव थिया मनोरथ्का दाता ।
गौरी थिइन् नजीकमा तिनैलोक्की माता ।।
प्रश्न गर्छिन् पार्वतीले शिवजीका साथ ।
श्रीसूर्यको व्रत-कथा भन्नुहवस् नाथ ।।६।।
शिव भन्छन् गौरीसँग कथा सोध्यौ ऐले ।
आदित्यको शुभ कथा सुन भन्छु मैले ।।
ईश्वर् भन्नु श्रीसूर्य हुन् जगमग गाथ ।
ज्योतिरूप भगवान त्रिभुवन्का नाथ ।।७।।
छोरा-छोरी नपाउने जो छन् बाँझी नारी ।
सत्र मैह्ना व्रत गरुन् रविवारको भारी ।।
भोजन गरुन् हविष्य ब्रह्मचर्य पाली ।
पूजा गरुन् श्रीसूर्यको धूप-बत्ती बाली ।।८।।
अशुद्धमा सुत्न हुन्न राख्नु राडी पाखी ।
खानु छैन तेलको तिहुन् मीठो मानी चाखी ।।
राडी पाखी नपाएमा कुशासन्मा सुत्नू ।
सूर्यनारान् नउदाउँदै आफू पैह्ले उठ्नु ।।९।।
बिष्ठा-मूत्र गरिकन राम्रोसँग धूनू ।
कुल्ला गर्नु स्नान गर्नु कसैलाइ नछूनू ।।
पूजा गर्नु श्रीसूर्यको अर्घ[१] दिनू फेरी ।
दर्शन् गर्नू माथा टेकी श्रीसूर्यलाइ हेरी ।।१०।।
पाठ गर्नु सूर्यपुरान् ब्राह्मण् भोजन गर्नू ।
बाहुन्लाई ख्वाएपछि आफू अघि सर्नू ।।

सत्र मैह्ला रविवार्को व्रत गर्नु पर्ला ।
सूर्यनारान् खुशी हुन्छन् बाँझे दोष टर्ला ।।११।।
चार भाइ छोरा होलान् अति तेजवन्त ।
(एक् पुत्र ता अवश्य नै होला पितृ- भक्त ।)
परमायु नब्बे वर्ष स्वभाव होला सन्त ।।
तालिवार[१] ती हुन्याछन् कम्ती हुन्न केही ।
वर्दान् दिन्छन् आदित्यले धन्य हुन्छ देही ।।१२।।
पुत्र दिन्या व्रत यै हो श्रीसूर्यको खासा ।
येही व्रत गर्नुपर्छ पूर्ण हुन्छ आशा ।।
सत्र मैह्ला भित्रैमा गर्भ रहिजाला ।
भाग्यमानी ऐभातिलाई पैदा हुन्छ बाला ।।१३।।
सोह्र दिन भित्र होस पर्व दिन छाडी ।
हरि नाम रूप सम्झ अरू कुरा छाडी ।।
ऋतुमति भएको पाँच दिन पछि ।
जोर दिन्मा ऋतुदान दिनुपर्छ सम्झी ।।१३।।

दोहा- बाँझी जति छन् सुन्दरी, बर्त बसुन् रविवार ।
पाठ गरुन् कि सुनुन् यही, हूनेछन् सुत चार ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे वन्ध्यास्त्री पुत्रजननं नाम प्रथमः

श्रीसूर्यको अर्को कथा अमृत् जस्तै जानी ।
हृदयमा भक्ति राखी सुनिलेउ भवानी ।।
महारोग क्षयरोग कुष्ठरोग हून्या ।
राजरोग नीको नभै जन्मभरि रून्या ।।१।।

यस्ता रोगी मानिसको जन्म तेसै जान्छ ।
रोगबाट मुक्ति नभै काल्ले तानी लान्छ ।।
ओखतीले नछुँदामा मन्मा दिक्क लाग्ला ।
शरीरको बाँच्ने आशा चित्तदेखि भाग्ला ।। २ ।।
राजरोगी मानिसले मन्मा भक्ति धर्नू ।
रविवार व्रत बसी सूर्य-पूजा गर्नू ।।
ढोगिदिनू श्रीसूर्यलाई दुवै हात जोरी ।
तेह्र मैह्ना पुगेपछि निको हुन्छ कोरी ।। ३ ।।
पृथिवीमा सुत्नु पर्छ नखानु नुनीलो ।
भात खानू दहीसँग तिहुन अलीनो ।।
मैह्ना दिन्मा ब्राह्मण् डाकी होम गर्न बस्नू ।
होम् गरेको भस्म लिई आफ्नो अङ्मा घस्नू ।। ४ ।।
मैह्ना पिछे यसै गरी तेह्र मैह्नासम्म ।
नियम् गर्नू येही रित्ले जिउ होला टम्म ।।
बिहान र बेलुका सूर्य-पुराण् बाँच्नू ।
येहि सूर्य-पुराण् बाँची रोग्को कम्मर् भाँच्नू ।। ५ ।।

दोहा– कुष्ठ भए हुँदा अङ्गमा, सुन्नू सूर्य-पुराण ।
व्रत गर्नू रविवारको, मिल्ला काया-दान ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे कुष्ठनिवारणं नाम द्वितीयः

अर्को कथा विस्तार् गर्छु हे शैलकुमारी! ।
लोग्नेमानिस चाहे सुनोस् चाहे सुनुन् नारी ।।
जस्ले पनि श्रीसूर्यको व्रत गर्न हुन्छ ।
आइतवार्को व्रत जस्तो अरू बर्त कुन् छ ।। १ ।।

दुवै आँखा नदेख्न्या जो छन् अन्धा देही ।
दिव्य कथा सुनी लिउन् सूर्य-पुराण् येही ।।
नून छाडुन् रविवार एकै छाक खाउन् ।
पूजा गरुन् आदित्यको मन्मा भक्ति लाउन् ।। २ ।।

पीपलको रूख मनि बसी पुरान् सुन्नू ।
ईश्वर भन्नु आदित्य हुन् येति मन्मा गुन्नु ।।
तीन् वर्षका भित्रभित्रै आँखा देख्ने हुन्छ ।
बैह्रो पनि यत्ति दिन्मै कान्ले राम्रो सुन्छ ।। ३ ।।

मन्मा राखुन् सबै जना श्रीसूर्यको भक्ति ।
महिमा छ अगमको पुराणमा शक्ति ।।
रोग जति आराम् हुन्छ नीरोग् हुन्छ जीऊ ।
कमाइ गर्नु मिहीनेत्ले अनि खानु घीऊ ।।४।।

दोहा– आँखा खुल्दछ अन्धको, बैह्रो सुन्दछ कान ।
जगमग ज्योति रूपका, धन्य सूर्य भगवान् ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे अन्ध लोचन-प्राप्ति नाम तृतीयः

परदेश जानु पर्दा साइतैका दिन्मा ।
सूर्य-पुराण येही पढुन् उभिएर छिन्मा ।।
परदेशमा नित्य सदा पाठ गरुन् यस्को ।
जस्ले येति गरिलेला के भनुँ म त्यस्को ।। १ ।।

साइत् गर्दा शुभो हुन्छ, यात्रा हुन्छ जाति ।
बाघ् भालुको भय हुन्न चोर लाग्दैन राती ।।
हात्मा पर्छ धन-दौलत् जिउ हुन्छ ताजा ।
घर फर्की आएपछि सुख्को बज्छ बाजा ।। २ ।।

रोग् लागेमा रिन् लागेमा सूर्यलाई मान्नू ।
रोग जति निको हुन्छ रिन् मेटिन्छ जान्नू ।।
सूर्य-पुराण् पाठ् गर्नाले रोग्ले दिन्न धक्का ।
यो पाठ् गर्ने मानिस्लाई रिन् लाग्दैन पक्का ।।३।।

दोहा- समय भयामा गमनको, सुन्नू येहि पुरान ।
सकल मनोरथ पुग्दछ, मालिक छन् भगवान् ।।४।।

इति श्रीसूर्यपुराणे मनोवाञ्छित फलप्राप्ति नाम चतुर्थः

आदित्यको महिमा अगम् छ भवानी ।
सुर-नर भजन् गर्छन् ईश्वर भन्ने जानी ।।
कस्तै विपत् कस्तै दुःख कस्तै गाह्रो पर्दा ।
उद्धार् हुन्छ मानिसको सूर्य-पूजा गर्दा ।।१।।
पाठ गर्दा पुण्य हुन्छ सूर्यको चरित्र ।
पापी पनी सुन्छ भने हुनेछ पवित्र ।।
श्रीसूर्यको भजनले दुर्भाग्यलाइ हान्छ ।
आदित्यका प्रतापले लोक्ले त्यस्लाइ मान्छ ।।२।।
कार्तिक् मास्मा चैत्र मास्मा सबै नर-नारी ।
अर्घ दिन्छन् सूर्यलाई पूजा गर्छन् भारी ।।
श्रीखण्डको चन्दन् घोट्छन् बाल्छन् कपुर बाती ।
सर्दाम् गर्छन् सबै रातो रातै फूल् र पाती ।।३।।
वर्दान् माग्छन् मनमनै भैंमा माथा टेक्छन् ।
कल्याण् गर्छन् आदित्यले पर्ने कष्ट छेक्छन् ।।
सूर्यलाई मानेदेखि कुरा पुग्छ मन्को ।
तालीवर हुन्छन् सबै कम्ति हुन्न धन्को ।।४।।

दोहा- प्रभुको लीला अगमको, धन्य सूर्य भगवान् ।
अर्को कथा म भन्दछु, राखि उनैको ध्यान ।।

शङ्कर् भन्छन् पार्वतीका मुखतिर हेरी ।
गौरी! सुन अर्को कथा मैले भन्छु फेरि ।।
सिंहल् द्वीप्मा राजा थिए परीक्षित भन्या ।
जस्को घर्मा बिग्र राम्री जन्मिन् यौटी कन्या ।।५।।

बत्तीस लक्षण् तिन्को थियो सुकुमार अङ्ग ।
सुन चाँपोझैं अति राम्रो थियो जिउको रङ्ग ।।
गोल्काँक्रीझैं अधर तिन्का रातै थियो गाला ।
हिंड्दाखेरि बिर्साउँथिन् हंसनीको चाला ।।६।।

आँखा थिए कमल् जस्ता मुहार् मानु चन्द्र ।
बढ्दा-बढ्दै मैयाँ भइन् वर्ष चौध-पन्ध्र ।।
श्रीसूर्यको भक्ति गर्थिन् उन्कै गर्थिन् पूजा ।
पूजा सकी एकैछाक ज्यूनार् गर्थिन् भूजा ।।७।।

कथा सुन्थिन् श्रीसूर्यको दिनै-दिन् कुमारी ।
खुशी भए भक्ति देखी कोही दिन् तमारी ।।
दर्शन् दिया मैयाँलाई आफैं सामु आई ।
खुशी भइन् मैयाँ पनी प्रभुलाई पाई ।।८।।

सूर्य भन्छन् मैयाँसँग पुग्ला तिम्रो काज ।
तिम्रो भक्ति देख्दा साह्रै खुशी भएँ आज ।।
सधैं तिम्रो घर्मा आई खानेछु म खाजा ।
नित्यप्रति तयार् गर्नु मोहन्भोग ताजा ।।९।।

'हुन्छ' भनिन् राजपुत्रीले दुवै हात जोरी ।
यति सुनी ठाकुर् गए मैयाँलाई छोडी ।।
यसैरित्लेदिन्‌दिन्‌ठाकुर्‌तिन्‌का पास्‌मा आई ।
एक्‌छिन्‌बसी फर्की जान्थे मोहन्‌भोग खाई ।।१०।।
रैतीदेखि लिईकन उसो राजा काजी ।
आदित्यका प्रतापले थिए खुशी राजी ।।
सिंहल्‌ द्वीप्‌मा रोगी कङ्गाल्‌ कोही थिएन ।
भक्ति भेद्‌को थाहा पाउने कोहि भएन ।।११।।
रैती सारा सुखी थिया धेरै हुन्थ्यो अन्न ।
अन्न सस्तो हुँदा सबै कङ्गाल्‌ थिए मग्न ।।
रोग व्याधि नलाग्दामा मानिस्‌ थिए मोटा ।
राज्यभरि थिएनन्‌ क्वै क्षुद्र छुचा छोटा ।।१२।।
दिनदिनै राज्यको उन्नति नै हुन्थ्यो ।
अवनति बन पसी डाँको छाडी रुन्थ्यो ।।
बूढो बाँची बालो कोही मरेर गएन ।
सिंहल्‌ द्वीपमा दुखिदाखी कोही देखिएन ।।१३।।
कोही दिन्‌मा आश्चर्य भो उही कुरा भन्छु ।
मैयाँका प्रारब्धको हुनिहार कहन्छु ।।
एक्‌ दिन्‌ मैयाँ सबेर्‌ उठी पैदल्‌ गइन्‌ गङ्गा ।
गङ्गाजीको दर्शन्‌ गरी मन भयो चङ्गा ।।१४।।
सारीरुमाल्‌तिर्‌मा राखी जल्‌मा पसिन्‌ बाला ।
छातिमा शोभा दिन्थ्यो खुब्‌ मोतिको माला ।।

नुहाउन लागिन् तिनी मिची मिची अङ्ग ।
एक्ली थिइन् रात्रपुत्री कोही नाहीं सङ्ग ।।१५।।
हरि! शङ्कर ! मन्ले भज्दै विष्णु अनुरक्त ।
तेही बखत् ताहाँ आया नारद् मुनि भक्त ।।
स्नान गर्थिन् राजकन्या गङ्गाजलमा खेली ।
मोहित् भए युवतिलाई देखेर अकेली ।।१६।।
नयाँ जोबन् बालिकाको रूप रङ्ग देखी ।
नारद्जीको छुटिगयो भक्ति-रसको शेखी ।।
गङ्गा तीर्मा ताहीं नेर उभिएरै टक्क ।
सौन्दर्यको लहरीमा नारद् पऱ्या छक्क ।।१७।।
एक् छिन् पछि नारद्जीले उठेर टपक्क ।
चीर हरन् गरि लिया मैयाँको थपक्क ।।
राज-कन्या बिन्ती गर्छिन् मुनिलाई पुकारी ।
सारी मेरो दिनुस् मुनि ! धर्म नै बिचारी ।।१८।।
राज्कन्याको कुरा सुनी नारद् भन्छन् हाँसी ।
मैयाँ तिम्रो चढ्दो जोबन् मलाइ दिन्छ फाँसी ।।
दया गर दयावती होउ आज दाता ।
मेरा साथ्मा पुरुषको जोडिदेऊ नाता ।।१९।।
नारद्जीका कुरा सुनी मैयाँ भन्छिन् ताहाँ ।
कस्तो कुरा गर्नुहुन्छ बुद्धि गयो काहाँ ।।
मलाइ इच्छा रति छैन नहोस् जबर्दस्ती ।
कन्याहरू पडिरैछन् लाखौं भने जस्ती ।।२०।।

गृहस्थीमा मन गए आफ्नै दिल्ले रोजी ।
अरू कुनै राम्री कन्या बिहा गर्नु खोजी ।।
बिन्ती गर्छु दया रहोस् दिनुस् मेरो सारी ।
किन उसै बोक्नुहुन्छ शिर्मा पाप्को भारी ।।२१।।

दोहा- मैयाँ भन्छिन् हे मुनी! नग्न रहूँ कति बेर ।
लाज बचोस् सारी मिलोस् किन हुनुभो नि अटेर ।।

बिन्ती सुनी राजकन्याको लाज्ले केही झर्की ।
तिन्को पोशाक् तीर्मा राखी नारद् गए फर्की ।।
मैयाँ निस्किन् पानीबाट फेरिन् आफ्नू धोती ।
पुकार गरिन् आदित्यको आँशू झारिन् मोती ।।२२।।
आदित्यले सराप् दिए नारद् ऋषिलाई ।
स्थिर् भै बस्न सक्नेछैनन् योटै ठाम्मा आई ।।
त्यस् दिन्देखि नारद् मुनि चौधै भुवनमाहाँ ।
स्वर्ग-मर्त्य-पाताल्पुरि डुल्छन् जहाँताहाँ ।।२३।।

इति श्रीसूर्यपुराणे नारदमोहो नाम पञ्चमः

सुन गौरी ! आदित्यको म अर्को कथा भन्छु ।
पम्पापुर्को अति राम्रो हवाल् म कहन्छु ।।
हलधर विप्र थिए तेही देश्का राजा ।
विद्वान् थिए, शरीरका थिए मोटा-ताजा ।।१।।
आदित्यको पूजा गर्थे सदा दिन-राति ।
कथा सुन्थे सूर्य-पुराण् नित्य भलिभाँति ।।
अति ठूलो सरोवर थियो योटा ताहाँ ।
जुहारका सिंडी थिए रत्नजडित् जाहाँ ।।२।।

घाट्को कुरा के कहूँ म सुनैसुन्का कस्ता ! ।
हेर्दाखेरी चित्त हर्ने जाति लाग्ने बस्ता ।।
सरोवर्को बीच्मा थियो अजङ्गको खम्बा ।
सय योजन् अग्लो होला उँचाईमा जम्बा ।। ३ ।।
तेहि खम्बामहाँ थियो प्रभुको निवास ।
प्रातःकाल्मा खम्बा बढ़ी पुग्दथ्यो अकाश ।।
चार् लाख् कोश्को टाढाबाट सूर्योदय हुन्थ्यो ।
खम्बा योजन् एक हज्जार एकै पल्मा जान्थ्यो ।। ४ ।।
प्रातःकाल्मा उदयाचल अस्ताचल बेलूका ।
तेही खम्बा उडी जान्थ्यो वायु झैं हलूका ।।
यस्तै रिते् आदित्य आउनू-जानू गर्थे ।
भक्तको दुःख कष्ट हतार् मानी हर्थे ।। ५ ।।

दोहा- धन्य भानु प्रभु तेजमय, छायापति भगवान् ।
धन्य दयालू बुद्धिवर, सुन्दर शील निधान ।।
कुष्टी यदि भक्ति गरोस्, पाओस् काया-दान ।
अन्तरयामी नाथ छौ, धन्य सूर्य भगवान् ।।
सुर-नर-मुनि स्तुति गर्दछन् धरी निरन्तर ध्यान ।
तीन लोक नउ खण्डमा, बढ्छ सबैको ज्ञान ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे उदय-स्तम्भ वर्णनं नाम षष्ठः

इच्छा देख्दा पार्वतीको मुखतर्फ हेरी ।
आज्ञा गर्छन् अलिक् हाँसी भोलानाथ फेरी ।।
जस्ता रित्ले पूर्वतर्फ सूर्योदय हुन्छ ।
उही कथा ऐह्ले मेरो मुख्बाट चुहुन्छ ।। १ ।।

पूर्व दिशामहाँ यौटा श्रीपुर् भन्ने देश ।
रैती सदा खुशी राजी हावा-पानी बेस ।।
महेश् राजा तहाँ छन् आदित्यका भक्त ।
जस्का राजमा कङ्गाल् छैनन् न ता छन् अशक्त ।।२।।

हज्जार् कोशको एउटा पर्वत् ताहीं छ भवानी ।
आदित्यको बस्ने स्थल् हो बस्छन् खुशी मानी ।।
दुवै प्रहर् ताहीं रही पश्चिमलाई फेरी ।
प्रकाश् गर्छन् आदित्यले नलाएर देरी ।।३।।

अमृत् जस्तो कथा सुन्दा अति हर्ष मानी ।
दुवै आँखा चिम्ली लिइन् खुशी भै भवानी ।।
आँशु चुह्यो हर्ष भई भिजिगयो अङ्ग ।
स्तुति गर्छिन् पार्वतीले शरीर् भो जुरुङ्ग ।।४।।

स्तुति– जय सूर्य नारायण! जय जगन्नाथ ।
जय मित्र मार्तण्ड! जगमग गाथ ।।
स्तुति गरूँ कसो गरी केही छैन ज्ञान ।
जान्दिन महिमा म साह्रै छु अजान ।।५।।

बुद्धि छैन स्तुति गर्छु दुवै हात जोरी ।
बुद्धि हवस् कसोगरी पर्वत्की हुँ छोरी ।।
अन्तर्यामी आफैं छौ जानि लिने मन्को ।
महापातक नष्ट गर्छौ नाउँ लिने जन्को ।।६।।

प्रताप् ठूलो हजूरको छ स्यमन्तकधारी ।
भक्त-जन्लाइ सुख दिने दुःख-सागर तारी ।।

दया गर्नोस् दयालु खुशी हुनोस् आज ।
श्रीसूर्यको भक्ति गर्छु पुगोस् मन्को काज ।।७।।

दोहा- येही स्तुति सब पाठ गरुन्, उठि सबेर गरि स्नान ।
पुग्छ मनोरथ भक्तको, खुशि हुन्छन् भगवान् ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे पूर्वदिक् उदय वर्णनं नाम सप्तमः

उत्तर्तर्फ विशाल्पुरी भन्ने देश् छ खासा ।
मदन्गोपाल् राज्य गर्छन् पापी कै छ वासा ।।
सये योजन्को पर्वत् एक छ ताहीं रहेको ।
सूर्य किरन् छिर्ने नाहीं अँध्यारै भएको ।।१।।
शहर सारा अन्धकार्ले देख्नु सुन्नु नाहीं ।
दिन्मा पनि बत्ती बाली हिंड्न पर्ने ताहीं ।।
कलिजुग्को हैकम् ताहाँ बेस गरि चल्थ्यो ।
पापी म्लेच्छ रैती बसी पाप्ले मानु छल्थ्यो ।।२।।
यही कारन् पर्दा खेरि उदाएनन् भानु ।
पापीको ता पापकर्म ठूलो हैन सानु ।।
अचम्मको यौटा कथा तिमीसित भन्छु ।
नारदजी पुगेको समाचार कहन्छु ।।३।।
तलदेखिन् माथिसम्म अन्धकारले टम्म ।
यस्तो शहर् देखि परे नारद्जी अचम्म ।।
धर्म कथा काहीं नाहीं पाप्का मात्र कर्म ।
शहर्भरि देखिलिए अधर्मै अधर्म ।।४।।
यस्तो देखी नारद्जीले सराप् दिए ताहाँ ।
रैती सबै कुष्ठि हउन् अनि चेत्लान् याहाँ ।।

नारद्जीको श्राप् पर्नाले कुष्ठि भए सारा ।
आठैअङ्माबग्नलाग्योपीप्-रगत्कोधारा ।।५।।
राजादेखि रैतीसम्म साना ठूलालाई ।
कुष्ठ फुट्यो जिउभरि सद्दे भन्नु नाहीं ।।
यस्तो देखी व्याकुल् भए सबै नर-नारी ।
त्राहि-त्राहि भन्न लागे दुःखले पुकारी ।।६।।
नारद्जीले भन्न लागे सुन सबै भाइ ।
पाप्को भारी व्यर्थै बोक्यौ मानिस् चोला पाई ।।
श्रीसूर्यको भक्ति राखी पूजा गर्नू चाहाँ ।
आराम् होला कुष्ठ रोग केही दिनमाहाँ ।।७।।
येति भनी नारद् गए सूर्यलोकमाहाँ ।
बिन्ती गरे सूर्यसँग विस्तार् गरी ताहाँ ।।
मैले दियाँ उग्र सराप् त्यो छुट्ने हो कैह्ले ।
कृपानिधि ! आज्ञा हवस् येति कुरा पैह्ले ।।८।।
आदित्यले आज्ञा दिए अश्वमेध गर्न ।
सर्जाम् गरी नारद् लागे सोही यज्ञ गर्न ।।
कोटि ब्राह्मणलाई तिन्ले निमन्त्रण पठाए ।
ब्राह्मणको गोडा धुन अप्सरा खटाए ।।९।।
मीठो-मीठो खाने कुरा तयार पार्न लाए ।
ब्राह्मणलाई प्रेमसँग नारद्जीले ख्वाए ।।
द्यौतालाई निम्ता दिए स्वर्गलोक माहाँ ।
आफ्रा-आफ्रा वाहन् चढी द्यौता आए ताहाँ ।।१०।।

ब्रह्मा आए विष्णु आए आए त्रिपुरारी ।
नारद्‌जिले सत्कार् गरे अश्वमेध्‌मा भारी ।।
सन्तोष् मानी देवताले सूर्य गुण गाए ।
पूर्णाहुति समाप्त भो सब्‌ले आराम् पाए ।।११।।

दोहा– यज्ञ गरे नारद्‌जीले, शोभा भयो महान् ।
सुर-नर-मुनि-जन्‌ले तहाँ, गरे सूर्य-गुण गान् ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे नारदयज्ञ वर्णनं नाम अष्टमः

नरलोक्‌मा आदित्यको जस्‌ले भक्ति गर्ला ।
धन दौलत् पूर्ण होला आनन्दमा पर्ला ।।
जस्‌ले सुन्ला सूर्य-पुराण्, दुःख पर्दामाहाँ ।
दुःख नष्ट होइजाला सुखी होला याहाँ ।।१।।

शङ्कर भन्छन् गौरीसँग अर्को कथा भन्छु ।
दक्षिणतर्फ उदाउने कारण म कहन्छु ।।
जयमल राजा थिए दक्षिण देशमा कोही ।
भजन् गर्थे श्रीसूर्यको भक्ति राखि सोही ।।२।।

ती राजाको भक्ति देख्दा खुशी भए भानु ।
अनहद नाद हुन्थ्यो घण्ट बज्थ्यो मानु ।।
दक्षिण्‌पट्टि स्वर्ण जस्ती नगरी छन् काशी ।
जहाँ बस्छन् विश्वेश्वर शङ्कर अविनाशी ।।३।।

अन्नपूर्णा ताहीं बसिन् त्रिभुवन्‌की माता ।
ढुण्डि साक्षीगणेश् बस्छन् मनोरथ्‌का दाता ।।
तेतिस्‌कोटि द्यौताहरू ताहीं निवास् गर्छन् ।
गङ्ग न्वाही रैतीहरू रोग-व्याधि हर्छन् ।।४।।

उत्तर्वाहिनी ती छन् भागीरथी गङ्गा ।
जस्को दर्शन् गर्दाखेरि चित्त हुन्छ चङ्गा ।।
विशालाक्षी बिन्दुमाधव् आदिकेशव् ताहीं ।
दुर्गा पनि निवास् गर्छिन् नगएर काहीं ।।५।।
बाह्र सूर्य ताहीं छन् ती खुशीले रहेका ।
तेतिस्कोटि ताहीं नै छन् देवता कहेका ।।

दोहा– गौरी ! सुन अब भन्दछू, बाह्र सूर्यको नाम ।
नित्य जपे हुँदि नाम हो, बन्छ सबैको काम ।।

आदित्य हो पैह्लो नाउँ दोस्रो नाम् दिवाकर ।
तेस्रो नाउँ भास्कर जान्नु चौथो हो प्रभाकर ।।
सहस्रांशु पाँचौं नाम् हो त्रिलोचन छैठौं ।
हरिदश्व सातौं नाम् हो विश्वावसु आठौं ।।१।।
नवौं नाम सविता हो द्वादशात्मक दशौं ।
त्रयीमूर्ति एघारौं नाम सूर्य नाम हो बाह्रौं ।।
बाह्र नाऊँ जप्ने गर्नू प्रातःकाल्मा ऊठी ।
एति गरेदेखिन् जाला दरिद्रता छूटी ।।२।।
खराब् स्वप्न देखे पनि शुभो होइ जाला ।
लछिमिको दया भई आनन्दले खाला ।।
आयु बढ्ला कष्ट डढ्ला छोरा होलान् धेरै ।
बुद्धि हुन्या मानिसले भुल्नु छैन हेरै ।।३।।
जस्का घरमा सूर्य-पुराण् दिनौं गर्छन् पाठ ।
आदित्यको प्रतापले सिद्धि बस्छन् आठ ।।

पाठ गर्ने मनुष्यलाई कैह्ले रोग्ले छुन्न ।
तालीवर हुनेछ त्यो कङ्गाल पनि हुन्न ।।४।।
घोर् कलिमा पापी बढ्लान् कहाँसम्म भन्नू ।
यौटा हैन दोटा हैन कति ओटा गन्नू ।।
मानिस् हुन्छन् बिघ्न बाठा बड़ालाइ नमान्ने ।
भण्टाका बोट्मा गई झटाराले हान्ने ।।५।।
कलियुग्का ब्राह्मण्हरू कस्ता भन्नु मैले ।
पाहुनालाइ पछि ख्वाई आफू खाने पैह्ले ।।
कमारीलाइ प्यारो गर्ने घरकी नारी छोड़ी ।
विजातीलाइ बिहे गर्ने लगन - गाँठो जोड़ी ।।६।।
पियाज खाने लुकि - लुकि लसुन् खाने हाकी ।
गाँजा खाने चिलिम् भरि शेष् नराखी बाँकी ।।
मदक् खाने घोट्टा छान्ने छीटा खाने कति ।
सन्ध्या - तर्पण् छाडिदिने लालच् गर्ने अति ।।७।।
मनुष्यको मासु पनि मनुष्यले खाला ।
बाहुन् होस् वा च्यामे होस् वा जस्मा पनि जाला ।।
जब यस्तो हुन जाला कलियुग माहाँ ।
ईश्वरले औतार् लिनन् कलङ्कीको याहाँ ।।८।।
बाह्रै सूर्य उदाउनन् एकै चोटी दिन्मा ।
डढ़ाएर दोषीलाई खाक् गर्देलान् छिन्मा ।।
सबै पापी मर्दाखेरि महा पर्लय हुन्छ ।
वाहाँपछि सत्ययुग्ले नरलोक्लाई छुन्छ ।।९।।

सत्ययुग्मा मानिस् होलान् दान-पुण्य गर्ने ।
लुच्चा-छुच्चा हुने छैनन् पर-स्त्रीमा मर्ने ।।
हवन् गर्लान् पूजा गर्लान् रहलान् पवित्र ।
धर्म राख्लान् मनुष्यले आफ्ना मन भित्र ।।१०।।
झूट्टा कुरा गर्ने छैनन् ढाँट्थे तिन्ले काहाँ ।
निशिदिन सूर्यपुराण् पढ़लान् सुन्लान् याहाँ ।।
ब्राह्मण् भोजन् गराउलान् नित्य आफ्ना घर्मा ।
आफू खुसी सबै होलान् बस्ने छैनन् कर्मा ।।११।।

दोहा- पार्वति ! जस्ले सुन्छ यो, छुट्दछ तीनै ताप ।
धन जन सुखले पूर्ण भै, हुन्न कतै परिताप ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे कलिवर्णनं नाम नवमः

उमा भन्छिन् शङ्कर् सँग हुकुम् हवस् स्वामी ।
जस्को सेवा गरी लोक्मा मानिस् हुन्छ नामी ।।
आदित्यको कथा मैले अर्को सुन्न पाउँ ।
भक्ति राखि हृदयमा उन्कै नाम गाउँ ।।१।।
श्रीसूर्यको कस्तो रूप् छ कुन सूर्य हुन्छन् ।
कैह्ले चर्को किरण् हुन्छ कैह्ले शीतल् हुन्छन् ।।
कुन् मैह्नामा कुन् सूर्यले प्रकाश् दिन्छन् याहाँ ।
कस्ता रित्ले व्रत बस्नु नरलोक माहाँ ।।२।।
सबै कुरा सुन्न पाउँ आज अविनाशी ।
एति सुनी आज्ञा हुन्छ शङ्कर् केही हाँसी ।।
धन्य धन्य गिरिजे ! धन्य आद्याशक्ति ।
आदित्यका चरित्रमा तिम्रो लाग्यो भक्ति ।।३।।

दोहा- धन्य धन्य गिरिजा तिमी, सोध्यौ अरुका लागि ।
रवि चरित्र पावन अति, हर्छ जगत्को व्याधि ।।

सूर्य-मण्डल यस्तो भनी वर्णन् गर्छु घेरा ।
बाह्र हज्जार् योजन्को छ चौतर्फको फेरा ।।
हज्जारौं छन् दिव्य आँखा देवले गनेको ।
जगन्नाथ्को डेरा भनी वेदले भनेको ।।४।।

उदाउँदा त्रिभुवन्को अन्धकार भाग्ने ।
हृदयमा भक्ति राख्दा सौभाग्य ता जाग्ने ।।
तिनैसँग वर माग्छन् ईश्वर् पनि नित्य ।
परब्रह्म साक्षी छन् बयान् गर्छु सत्य ।।५।।

ब्रह्म रूप्ले उदाउँछन् उदाउँदा खेरि ।
त्रिभुवन प्रकाश् गर्छन् नयनले हेरि ।।
सम्झँदैमा हृदयमा प्रकाश् हुन्छ घेरा ।
मध्याह्नको सूर्य-मण्डल विष्णुको हो डेरा ।।६।।

सन्ध्याकाल्मा सूर्य हुन्छन् रुद्र गति धारी ।
ब्रह्मा-विष्णु-शङ्कर् यिनै जानि लेउ प्यारी ।।
जस्तो भक्ति राखी जस्ले पूजा गर्छ यिन्को ।
रोग् लागेमा आराम् हुन्छ डर् हुँदैन रिन्को ।।७।।

अटल् विश्वास् राख्नुपर्छ अन्तःकरण्माहाँ ।
मन्ले जिती काम् गरेमा फल्छ जाहाँ ताहाँ ।।
सूर्य पूजा गर्नेभन्दा ठूलो मानिस् कुन् छ ।
कोही छैन त्रिभुवन्मा ठूलो तेही हुन्छ ।।८।।

दोहा- येही हो बुझि ल्यौ उमा, रवि पूजाको अर्थ ।
मिल्छ यही पूजा गरे, चाँडै चार पदार्थ ।।

बाह्र मैह्ना, बाह्र सूर्य, बाह्र हुन्छ नाउ ।
एकेक गरी सुन गौरी तिमीलाई सुनाउँ ।।
माघ मैह्ना मकर् राशिमा सूर्य जान्छन् जान्नू ।
नाउँ तिन्को अरुण हो ईश्वर् उनै मान्नू ।।९।।

फागुन्मास कुम्भ राशि सूर्य बस्न जान्छन् ।
सूर्य नाम्का सूर्यलाई नरलोक्ले मान्छन् ।।
चैत्र मास सूर्य नारान् मीन्मा बस्छन् जाई ।
वेदाङ्ग हुन् पूजा गर्छन् भक्तले रमाई ।।१०।।

वैशाख मास भानु सूर्य मेष्मा गर्छन् वास ।
जेठ्मा इन्द्र नाम्का सूर्य वृषमा हुन्छन् खास ।।
असार् मास चर्को घाम रविले गराउँछन् ।
रवि गई मिथुन् राशि असार्मा रमाउँछन् ।।११।।

साउनमा झरि लाउँछन् श्रीसूर्य गभस्ती ।
कर्कट् राश्मा उनै बसी लिन्छन् आफू मस्ती ।।
भाद्र मासका मालिक् सूर्य यम हुन्छन् जान्नू ।
सिंहराश्मा इनै जान्छन् मेरः कुरा मान्नू ।।१२।।

आश्विन् मास सूर्यको नाम् सुन गौरी ! एता ।
कन्या राश्मा राज्य गर्छन् नाम् सुवर्णरेता ।।
कार्तिक् मास्मा दिवाकर तुलाराश्मा जान्छन् ।
यसै हुँदा मानिसले जाडो धेरै मान्छन् ।।१३।।

मित्र नाम्का सूर्य जान्नू मार्गशीर्ष मैह्ना ।
मङ्‌सिरमाहाँ उनै गर्छन् बिछी राश्मा चैना ।।
पुस्मा विष्णु नाम्का सूर्य धन्मा बस्छन् बासा ।
पूर्ण गर्छन् बाह्र सूर्य भक्तजन्को आसा ।।१४।।

दोहा- सुन पर्वतकी नन्दिनी, व्रतको बेस विधान ।
शुभगति दीन्या व्रत हुन्, भन्छन् वेद पुराण ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे द्वादशादित्य वर्णनं नाम दशमः

शनिवार्का दिनमा आहार् गर्नु थोरै ।
रविवार शैया त्याग्नू उठेर सबेरै ।।
स्नान गर्नू हत्तपत्त चोखो धोती फेर्नू ।
सूर्योदय भो कि भनि आकाश्तिर हेर्नू ।।१।।
अर्घ दिनू अञ्जुलिले दर्शन् मिल्नासाथ ।
प्रदक्षिणा गर्नू अनि भैंमा राख्नू माथ ।।
राता सर्जाम् पार्नु सबै पूजा गर्नुपर्छ ।
आदित्यको पूजा गरे ग्रह-दशा टर्छ ।।२।।
मङ्‌सिरमहाँ व्रत बस्दा फलाहार गर्नू ।
चित्त लगि मित्रको मण्डल्माहाँ धर्नू ।।
पुस्मा व्रत गर्दा खेरि पाए खानु घीऊ ।
धेरै हैन तीनै मुठी खाई राख्नु जीऊ ।।३।।

दोहा- तीन मुठी तिल्को आहार गर्नू माघमहाँ ।
पूजा गर्नु सूर्यको, इच्छा पुग्छ यहाँ ।।
फागुन् मैह्ना व्रत गर्नु फल-दूध खाई ।
चैत्र मास्मा आहार् गर्नू ताजा दहीलाई ।।

वैशाखमा व्रत बस्दा पञ्चगव्य खानु ।
धेरै हैन तीनै मुठी हेरी अन्दाज् गर्नु ।।५।।
तीन् अञ्जुलि पानी खाई जेठ्मा व्रत गर्नु ।
तीनै दाना मरिच् खाई असार मैह्ना टार्नु ।।
साउन् मास्मा व्रत गर्दा चाकू खानु पर्ला ।
गहुँत् खानू तीनै मुठी भदौ व्रत गर्दा ।।६।।
व्रत गर्दा अश्विनमा तिन्टा केरा खानू ।
कार्तिकको रविवार्मा केही हुन्न खानू ।।
पूजा गर्दा हवन् गर्दा रातो सर्जाम् गर्नू ।
रातो पार्न सजिलै छ रक्त-चन्दन छर्नू ।।७।।
आफ्नो स्वास्थ्य विचारनु शुद्ध आहार गर्नु ।
हिंसा कर्म आमिष्य भोजन् कहिल्यै नगर्नु ।।

इति श्रीसूर्यपुराणे व्रत वर्णनं नाम एकादशः

दोहा- व्रतको फल सुन हे उमा, भन्दु म खोली बात ।
सूर्य-व्रत नारी गरुन्, अचल हुन्छ अहिभात ।।

बाह्र वर्ष व्रत गरे वाक्य सिद्धि होला ।
जीवन् मुक्त हुन्छ सोही मनुष्यको चोला ।।
आदित्यमा गई मिल्छ भाग्यमानी देही ।
संसारमा जन्मी गर्नू ठूलो वर्त एही ।।१।।
सूर्य पुरान् भने सुने पातक् सबै छुट्छ ।
रिन् लाग्दैन, रोगी भए आरोग्यता लूट्छ ।।
डाकिनीको शाकिनीको सबै दोष टर्छ ।
भूत वेताल् पिशाच् प्रेत्को बाधा पनि हर्छ ।।२।।

सय् वर्षको आयु हुन्छ, आँखा बिघ्न देख्ला ।
छोरा-नाति जहान् बढ़छन् आनन्दले सुत्ला ।।
सुखी होला नरलोक्मा जय होला त्यस्को ।
सबै काम सिद्ध हुन्छ फेरि डर् छ कस्को ।।३।।

स्त्री-हत्या, बाल-हत्या, ब्रह्म-हत्या डढ़छ ।
सूर्य पुराण् सुन्ने जन्को सधैं धर्म बढ़छ ।।
अपुतोलाई छोरा दिन्छ निर्धनीलाई वित्त ।
चोर् लाग्दैन कैह्ले घर्मा शान्त हुन्छ चित्त ।।४।।

राज-भय अग्निको डर् केही हुने छैन ।
सूर्य-पुराण् सत्य जान्नू झूठा कुरा हैन ।।
चितायाको कुरा यस्ले पूरा गरी दिन्छ ।
पाठ गर्ने मानिसले ठूलो सुख लिन्छ ।।५।।

'यो काम् मेरा पूरा हवस्' मनले चिताई ।
मैह्ना दिन्को नियम् गर्नु कथा सुन्नलाई ।।
कन्या सुनुन् कथा यही धर्म कथा जानी ।
वर मिल्छ अति राम्रो खूबै भाग्यमानी ।।६।।

इति श्रीसूर्यपुराणे उमामहेश्वर संवादे सूर्यकथा फलवर्णनं नाम द्वादशः

सूर्यपुराणको सवाई समाप्त

भगवान् श्रीसूर्यदेवको आरती

(ॐ जय जगदीश्वर, जय सूर्यविनायक हे!
जय अविनाशी! करुणाराशि! जय देव दिवाकर हे!)
त्रिलोकका तम विनाश गरी, जगमा प्रकाश छर्छौ।
तिमी भक्त र सेवकहरुलाई, भवसागर तार्छौ॥
विश्वका तिमी नेत्र हौ, तिमी नभए सब अन्धा।
गर्छौ करुणा सेवकहरुमा, पर्छन् पापीहरु फन्दा॥
सृष्टि स्थिति लय गर्छौ, नास्दछौ तीन ताप।
सकल रोग हरण गर्दै, पार्छौ सब साफ॥
दुःख हर्छौ, सुख भर्छौ, आत्म-ज्योति फिंजार्छौ।
सकल पाप विनाश गरी, विमलै सब पार्छौ॥
सुर-नर-मुनिहरु गर्छन्, तिम्रो पूजन भारी।
सकल सुकर्म सफल पार्छौ, शोक सन्ताप टारी॥
मोह र ईर्ष्या अज्ञान हरी, दिन्छौ सबमा ज्ञान।
अन्न जल सृष्टि गरेर, भर्छौ सबको प्राण॥
जसले तिमीमा मन लगाई, गर्छन् पाठ र पूजा।
तिनका दुःखहरु सारा, छुट्लान् भई धूजा॥
दिन र रात, प्रातः र सायं, जसले गर्छ पुकार।
धन र मान, ज्ञान र मुक्ति, दिन्छौ तिमीले अपार॥
हे सूर्य! सबका स्वामी, गरिन वर्णन तिम्रो।
तिमी हौ करुणासागर, उद्धार गर हाम्रो॥

रचयिता- ओमप्रकाश अधिकारी

सूर्य प्रातः स्मरणम्

श्रीगणेशाय नमः ।।

प्रातः स्मरामि खलु तत्सवितुर्वरेण्यं
रूपं हि मण्डलमृचोऽथ तनुर्यजूंषि ।
सामानि यस्य किरणाः प्रभवादिहेतुं
ब्रह्माहरात्मकमलक्ष्यमचिन्त्यरूपम् ।।१।।

प्रातर्नमामि तरणिं तनुवाङ्मनोभि-
र्ब्रह्मेन्द्रपूर्वकसुरैर्नुतमर्चितं च ।
वृष्टिप्रमोचनविनिग्रहहेतुभूतं
त्रैलोक्यपालनपरं त्रिगुणात्मकं च ।।२।।

प्रातर्भजामि सवितारमनन्तशक्तिं
पापौघशत्रुभयरोगहरं परं च ।
तं सर्वलोककलनात्मककालमूर्तिं
गोकण्ठबन्धनविमोचनमादिदेवम् ।।३।।

श्लोकत्रयमिदं भानोः प्रातःकाले पठेत्तु यः ।
सः सर्वव्याधिनिर्मुक्तः परं सुखमवाप्नुयात् ।।४।।

श्रीसूर्य स्तुतिः

प्रालेयानां करालाः कवलितजगती मण्डल ध्वान्तजालाः
त्रातस्वर्लोकपाला विदलदरुणिमक्षिप्तबालप्रवालाः ।
विश्लिष्यत्-कोकबालाज्वरहरणभगत् कीर्तिजालैर्जटाला
व्योम-व्याप्तौ विशालास्त्वयि दधतु शिवं भास्वतो भानुमालाः ।।

सूर्यार्यास्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ।।

शुक्रतुण्डच्छवि सवितुश्चण्डरुचेः पुण्डरीकवनबन्धोः ।
मण्डलमुदितं वन्दे कुण्डलमाखण्डलाशायाः ।।१।।

यस्योदयास्तसमये सुरमुकुटनिघृष्टचरणकमलोऽपि ।
कुरुतेञ्जलिस्त्रिनेत्रः स जयति धाम्नां निधिः सूर्यः ।।२।।

उदयाचलतिलकाय प्रणतोऽस्मि विवश्वते ग्रहेशाय ।
अम्बरचूडामणये दिग्वनिताकर्णपूराय ।।३।।

जयति जनानन्दकरः करनिकरनिरस्ततिमिरसङ्घातः ।
लोकालोकलोकः कमलारुणमण्डलः सूर्यः ।।४।।

प्रतिबोधितकमलवनः कृतघटनश्चक्रवाकमिथुनानाम् ।
दर्शित समस्तभुवनः परहितनिरतो रविः सदा जयति ।।५।।

अपनयतु सकलकलिकृतमलपटलं सुप्रतप्तकनकाभः ।
अरविन्दवृन्दविघटनपटुतरकिरणोत्करः सविता ।।६।।

उदयाद्रिचारुचामर हरितहयखुरपरिहितरेणुराग ।
हरितहय हरितपरिकर गगनाङ्गनदीपक नमस्ते ।।७।।

उदितवति त्वयि विकसति मुकुलीयति समस्तमस्तमितबिम्बे ।
नह्यन्यस्मिन्दिनकर सकलं कमलायते भुवनम् ।।८।।

जयति रविरुदयसमये बालातपः कनकसन्निभो यस्य ।
कुसुमाञ्जलिरिव जलधौ तरन्ति रथसप्तयः सप्त ।।९।।

आर्याः साम्बपुरे सप्त आकाशात्पतिता भुवि ।
यस्य कण्ठे गृहे वापि न स लक्ष्म्या वियुज्यते ।।१०।।

आर्याः सप्त सदा यस्तु सप्तम्यां सप्तधा जपेत् ।
तस्य गेहं च देहं च पद्मा सत्यं न मुञ्चति ।।११।।
निधिरेष दरिद्राणां रोगिणां परमौषधम् ।
सिद्धिः सकलकार्याणां गाथेयं संस्मृता रवेः ।।१२।।

इति श्रीयाज्ञवल्क्यविरचितं सूर्यार्यास्तोत्रं सम्पूर्णम्

सूर्यस्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ।। ॐ नमो भगवते आदित्यायाखिलजगतात्म स्वरूपेण कालस्वरूपेण चतुर्विध भूतनिकायानां ब्रह्मादिस्तम्ब पर्यन्तानामन्तर्हृदयेषु बहिरपि चाकाश इवोपाधिनाव्यवधीयमानो भगवानेक एव क्षणलवनिमेषावयवोपचित संवत्सर गणेनापामादान विसर्गाभ्यामिमां लोयात्रामनुवहति ।।१।। यदुहवाव विबुधर्षभ सवितरदस्तपत्यनुसवनमहरहराम्नाय विधिनोपतिष्ठमानानाम् अखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनभगवतः समभिधीमहि तपन-मण्डलम्।।२।। य इह वाव स्थिरचरनिकराणां निजकेतनानां मन-इन्द्रियासुगणानात्मनः स्वयमात्मान्तर्यामी प्रचोदयति ।।३।। य एवेमं लोकमतिकरालवदनान्धकार संज्ञाजगरग्रहगिलितं सम्मृतकमिव विचेतनमवलोक्यानुकम्पया परमकारुणिकवीक्ष-यैवोत्थाप्याऽहरहरनुसवनं श्रेयसि स्वधर्माख्यात्मावस्थाने प्रवर्तयत्यवनिपतिरिवाऽसाधूनां भयमुदीरयन्नटति ।।४।। परित आशापालैस्तत्र तत्र कमलकोशाञ्जलिभिरुपहृतार्हणः ।।५।।

अथह भगवंस्तव चरणनलिनयुगुलंत्रिभुवनगुरुभिर्वन्दितमहम-
यातायाम यजुः काम उपसरामीति ।।६।।

इति श्रीमद्भागवतद्वादशस्कन्धान्तर्याज्ञवल्क्यकृतं सूर्यस्तोत्रं सम्पूर्णम्

सूर्यस्तवराजः

श्रीगणेशाय नमः ।। वशिष्ठ उवाच–

स्तुवँस्तत्र ततः साम्बः कृशो धमनिसन्ततः ।
राजन्नामसहस्रेण सहस्रांशु दिवाकरम् ।।१।।

खिद्यमानं तु तं दृष्ट्वा सूर्यः कृष्णात्मजं तदा ।
स्वप्ने तु दर्शनं दत्त्वा पुनर्वचनमब्रवीत् ।।२।।

श्रीसूर्य उवाच–

साम्ब साम्ब महाबाहो शृणु जाम्बवती सुत ।
अलं नाम सहस्रेण पठेत् स्तवमिमं शुभम् ।।३।।

यानि नामानि गुह्यानि पवित्राणि शुभानि च ।
तानि ते कीर्तयिष्यामि श्रुत्वा वत्सावधारय ।।४।।

विकर्तनो विवस्वाँश्च मार्तण्डो भास्करो रविः ।।५।।

लोकप्रकाशकः श्रीमाँल्लोकचक्षुर्ग्रहेश्वरः ।
लोकसाक्षी त्रिलोकेशः कर्ता हर्ता तमिस्रहा ।।६।।

तपनस्तापनश्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः ।
गभस्तिहस्तो ब्रध्नश्च सर्वदेवनमस्कृतः ।।७।।

एकविंशतिरित्येष स्तव इष्टः सदा मम ।
देहारोग्यकरश्चैव धनवृद्धियशस्करः ।।८।।

स्तवराज इति ख्यातिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
य एतेन महाबाहो द्वे सन्ध्येऽस्तमनोदये ।।९।।
स्तौति मां प्रणतो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
कायिकं वाचिकं चैव मानसं यच्च दुष्कृतम् ।।१०।।
एतज्जाप्येन तत्सर्वं प्रणश्यति न संशयः ।
एष जप्यश्च होमश्च सन्ध्योपासनमेव च ।।११।।
बलिमन्त्रोऽर्धमन्त्रश्च धूपमन्त्रस्तथैव च ।
अन्नप्रदाने स्नाने च प्रणिपाते प्रदक्षिणे ।
पूजितोऽयं महामन्त्रः सर्वपापहरः शुभः ।।१२।।
एवमुक्त्वा तु भगवान् भास्करो जगदीश्वरः ।
आमन्त्र्य कृष्ण तनयं तत्रैवान्तरधीयत ।।१३।।
साम्बोऽपि स्तवराजेन स्तुत्वा सप्ताश्ववाहनम् ।
पूतात्मा नीरुजः श्रीमाँस्तस्माद्दुर्गाद्विमुक्तवान् ।।१४।।

युधिष्ठिरकृत सूर्यस्तोत्रम्

त्वं भानो जगतश्चक्षुस्त्वमात्मा सर्वदेहिनाम् ।
त्वं योनिः सर्वभूतानां त्वमाचारः क्रियावताम् ।।१।।
त्वं गतिः सर्वसाङ्ख्यानां योगिनां त्वं परायणम् ।
अनावृतार्गलद्वारं त्वं गतिस्त्वं मुमुक्षताम् ।।२।।
त्वया सान्धार्यते लोकस्त्वया लोकः प्रकाश्यते ।
त्वया पवित्रीक्रियते निर्व्याजं पाल्यते त्वया ।।३।।
त्वामुपस्थाय काले तु ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
स्वशाखाविहितैमन्त्रैरर्चन्त्यृषिगणार्चिताः ।।४।।

तव दिव्यं रथं यान्त मनुयान्ति वरार्थिनः ।
सिद्धचारणगन्धर्वा यक्षगुह्यकपन्नगाः ।।५।।
त्रयस्त्रिंशच्च वै देवास्तथा वैमानिका गणाः ।
सोपेन्द्राः समहेन्द्राश्च त्वामिष्ट्वा सिद्धिमागताः ।।६।।
उपयान्त्यर्चयित्वा तु त्वां वै प्राप्तमनोरथाः ।
दिव्यमन्दारमालाभिस्तूर्णं विद्याधरोत्तमाः ।।७।।
गुह्याः पितृगणाः सप्त ये दिव्या ये च मानुषाः ।
ते पूजयित्वा त्वामेव गच्छन्त्याशु प्रधानताम् ।।८।।
वसवो मरुतो रुद्रा ये च साध्या मरीचिपाः ।
बालखिल्यादयः सिद्धाः श्रेष्ठत्वं प्राणिनां गताः ।।९।।
सब्रह्मकेषु लोकेषु सप्तस्वप्यखिलेषु च ।
न तद्भूतमहं मन्ये यदर्कादतिरिच्यते ।।१०।।
सन्ति चान्यानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
न तु तेषां तथा दीप्तिः प्रभवो वा यथा तव ।।११।।
ज्योतींषि त्वयि सर्वाणि त्वं सर्वज्योतिषां पतिः ।
त्वयि सत्यं च सत्त्वं च सर्वे भावाश्च सात्त्विकाः ।।१२।।
त्वत्तेजसा कृतं चक्रं सुनाभं विश्वकर्मणा ।
देवारीणां मदो येन नाशितः शार्ङ्गधन्वना ।।१३।।
त्वमादायांशुभिस्तेजो निदाघे सर्वदेहिनाम् ।
सर्वौषधिरसानां च पुनर्वर्षासु मुञ्चसि ।।१४।।
तपन्त्यन्ये दहन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये यथा घनाः ।
विद्योतन्ये प्रवर्षन्ति तव प्रावृषि रश्मयः ।।१५।।
न तथा सुखयत्यग्निर्न प्रावारा न कम्बलाः ।
शीतवातार्दितं लोकं यथा तव मरीचयः ।।१६।।

त्रयोदशद्वीपवर्ती गोभिर्भासयसे महीम् ।
त्रयाणामपि लोकानां हितायैकः प्रवर्तसे ॥१७॥
तव यद्युदयो न स्यान्दन्धं जगदिदं भवेत् ।
न च धर्मार्थकामेषु प्रवर्तेरन्मनीषिणः ॥१८॥
आधानपशुबन्धेष्टिमन्त्रयज्ञतपः क्रियाः ।
त्वत्प्रसादादवाप्यन्ते ब्रह्मक्षत्रविशां गणैः ॥१९॥
यदहर्ब्रह्मणः प्रोक्तं सहस्रयुगसम्मितम् ।
तस्य त्वनादिरन्तश्च कालज्ञैः परिकीर्तितः ॥२०॥
मनूनां मनुपुत्राणां जगतोऽमानवस्य च ।
मन्वन्तराणां सर्वेषामीश्वराणां त्वमीश्वरः ॥२१॥
संहारकाले सम्प्राप्ते तव क्रोधविनिःसृतः ।
संवर्तकाग्निस्त्रैलोक्यं भस्मीकृत्यावतिष्ठते ॥२२॥
त्वच्छदीधितिसमुत्पन्ना नानावर्णा महाधनाः ।
सैरावताः साशनयः कुर्वन्त्याभूतसम्प्लवम् ॥२३॥
कृत्वा द्वादशधात्मानं द्वादशादित्यतां गतः ।
संहृत्यैकार्णवं सर्वं त्वं शोषयसि रश्मिभिः ॥२४॥
त्वामिन्द्रमाहुस्त्वं रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं प्रजातिः ।
त्वमग्निस्त्वं मनः सूक्ष्मं प्रभुस्त्वं ब्रह्म शाश्वतम् ॥२५॥
त्वं हंसः सविता भानुरंशुमाली वृषाकपिः ।
विवस्वान्मिहिरः पूषा मित्रो धर्मस्तथैव च ॥२६॥
सहस्ररश्मिरादित्यस्तपनस्त्वं गवां पतिः ।
मार्तण्डोऽर्को रविः सूर्यः शरण्यो दिनकृत्तथा ॥२७॥
दिवाकरः सप्तसप्तिर्धामकेशी विरोचनः ।
आशुगामी तमोघ्नश्च हरिताश्वश्च कीर्त्यसे ॥२८॥

सप्तम्यामथवा षष्ठ्यां भक्त्या पूजां करोति यः ।
अनिर्विण्णोऽनहङ्कारी तं लक्ष्मीर्भजते नरम् ।।२९।।
न तेषामापदः सन्ति नाधयो व्याधयस्तथा ।
ये तवानन्यमनसा कुर्वन्त्यर्चनवन्दनम् ।।३०।।
सर्वरोगैर्विरहिताः सर्वपापविवर्जिताः ।
त्वद्भावभक्ताः सुखिनो भवन्ति चिरजीविनः ।।३१।।
त्वं ममापन्नकामस्य सर्वातिथ्यं चिकीर्षतः ।
अन्नमन्नपते दातुमितः श्रद्धयार्हसि ।।३२।।
ये च तेऽनुचराः सर्वे पादोपान्तं समाश्रिताः ।
माठरारुणदण्डाद्यास्तन्स्तान्वन्देऽशनिक्षुभान् ।।३३।।
क्षुभया सहितो मैत्री याश्चान्या भूतमातरः ।
ताश्च सर्वा नमस्यामि पान्तु मां शरणागतम् ।।३४।।
एवं स्तुतो महाराज भास्करो लोकभावनः ।
ततो दिवाकरः प्रीतो दर्शयामास पाण्डवम् ।।३५।।
दीप्यमानः स्ववपुषा ज्वलन्निव हुताशनः ।

विवस्वानुवाच–

यत्तेऽभिलषितं किञ्चित्त्वं सर्वमवाप्स्यसि ।।३६।।
अहमन्नं प्रदास्यामि सप्त पञ्च च ते समाः ।
गृह्णीष्व पिठरं ताम्रं मया दत्तं नराधिप ।।३७।।
यावद्वत्स्यति पाञ्चाली पात्रेणानेन सुव्रत ।
फलमूलामिषं शाकं संस्कृतं यन्महानसे ।।३८।।
चतुर्विधं तदन्नाद्यमक्षय्यं ते भविष्यति ।
इतश्चतुर्दशे वर्षे भूयो राज्यमवाप्स्यसि ।

वैशम्पायन उवाच–

एवमुक्त्वा तु भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।।३९।।

इमं स्तवं प्रयतमनाः समाधिना पठेदिहान्येऽपि वरं समर्थयन् ।
तत्तस्य दद्याच्च रविर्मनीषितं तदाप्नुयाद्यद्यपि तत्सुदुर्लभम् ।।४०।।

यश्चेदं धारयेन्नित्यं शृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ।
पुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ।।४१।।
विद्यार्थी लभते विद्यां पुरुषोऽप्यथ वा स्त्रियः ।
उभे सन्ध्ये जपेन्नित्यं नारी वा पुरुषो यदि ।
आपदं प्राप्ये मुच्यते बद्धो मुच्यते बन्धनात् ।।४२।।

इति महाभारतोक्तं युधिष्ठिरविरचितं सूर्यस्तोत्रं सम्पूर्णम्

अर्जुनकृत सूर्यस्तोत्रम्

जयति किरणमाली भासुरः सप्तसप्तिः ।
सकलभुवनधामा प्राब्दिगन्ताट्टहासः ।।
भवति विगतपापं कीर्तनादेव यस्य ।
प्रचुरकलुषदोषैर्ग्रस्तमङ्गं नराणाम् ।।
उद्यन्तमम्बरतले सुरसिद्धसङ्घाः ।
सब्रह्मदैत्यमुनि किन्नरनागयक्षाः ।।
त्वामर्चयन्ति विबुधाः प्रणतैः शिरोभि-
श्चञ्चत्किरीटमणि भाभिरनुत्तमाभिः ।।
उत्साहशक्तिमय शौर्यसमन्वितानां ।
सेवाप्रयोगरचनाविधि तत्पराणाम् ।।
कार्याणि यत्र फलदानि भवन्ति पुंसां ।
हेतुस्त्वभक्तिरिह नाथ तवेति नूनम् ।।
तेजोराशिस्त्वमिह शरणं सर्वतो दुःखितानां ।
त्वत्तुल्योऽन्यो जगति सकले नास्ति कश्चिद्दयालुः ।।

त्वय्येकस्मिन् भवति सफला भक्तिरन्विष्यमाणा ।
त्वमासाद्य प्रभवति कुतो व्याधिदुःखं नराणाम् ।।
कः कुष्ठाभिहतः क्वचाभिरथो को व्याधिभिः पीडितः ।
के पङ्ग्वन्धजडाः कः शीर्णचरणः को वा विपन्नक्रिणः ।।
इत्येवं प्रसमीक्ष्य देव कृपया दोषात्परित्रायसे ।
कस्यान्यस्य परोपकार निरता चेष्टा यथैषा तव ।।
उदधिजलतरङ्ग क्षोभलोलाक्षियुग्मैः ।
सफणिमणिमयूखोद्भासितैर्लेलिहद्भिः ।।
प्रणिपतितशिरोभिर्नागमुख्यैरजस्रं ।
श्रुतिभिरनुपमाभिः स्तूयसे पुष्कलाभिः ।।
तव सुरवर गच्छतोऽनुसरन्ति ।
त्रिदशनदीकमलोद्गतानि बालैः ।।
कनककमणरेणु पिञ्जितानि ।
भ्रमरकुलानि पतङ्ग चामराणि ।।

त्वं विष्णुस्त्वं शशाङ्कस्त्वमसुरमन्थनः षण्मुखस्त्वं धनेशस्त्वं कालस्त्वं च धाता क्षितिधरमलयापाश्रयस्त्वं हुताशः । ॐकारस्त्वं द्विजानां त्वमिह जलनिधिस्त्वं शरस्त्वं च रुद्रस्त्वं मुख्यस्त्वं पयोदौ व्रतयमनियमास्त्वं जगत् सर्वमेव ।।

याज्ञवल्क्यकृत सूर्यस्तोत्रम्

नमः सवित्रे द्वाराय मुक्तेरमिततेजसे ।
ऋग्यजुः सामभूताय त्रयीधाम्ने च ते नमः ।।१।।
नमोऽग्नीषोमभूताय जगतः कारणात्मने ।
भास्कराय परं तेजस्सौषुम्नं रुचि बिभ्रते ।।२।।
कलाकाष्ठानिमेषादि कालज्ञानात्मरूपिणे ।
ध्येयाय विष्णुरूपाय परमाक्षररूपिणे ।।३।।

बिभर्ति यः सुरगणानाप्याययेन्दुं स्वरश्मिभिः ।
स्वधामृतेन च पितृंस्तस्मै तृप्त्यात्मने नमः ।।४।।
हिमाम्बुधर्मवृष्टिनां कर्ता भर्ता च यः प्रभुः ।
तस्मै त्रिकालरूपाय नमः सूर्याय वेधसे ।।५।।
अपहन्ति तमो यश्च जगतोऽस्य जगत्पतिः ।
सत्त्वधामधरो देवो नमस्तस्मै विवस्वते ।।६।।
सत्कर्मयोग्यो न जनो नैवापः शुद्धिकारणम् ।
यस्मिन्ननुदिते तस्मै नमो देवाय भास्वते ।।७।।
स्पृष्टो यदंशुभिर्लोकः क्रियायोग्यो हि जायते ।
पवित्रताकारणाय तस्मै शुद्धात्मने नमः ।।८।।
नमः सवित्रे सूर्याय भास्कराय विवस्वते ।
आदित्यादिभूताय देवादिनां नमो नमः ।।९।।
हिरण्मयं रथं यस्य केतवोऽमृतवाजिनः ।
वहन्ति भुवनालोकिचक्षुषं तं नमाम्यहम् ।।१०।।

दुःस्वप्ननाशन सूर्यस्तुतिः

आदित्यः प्रथमं नामः द्वितीयं तु दिवाकरः ।
तृतीयं भास्करः प्रोक्तं चतुर्थं च प्रभाकरः ।।१।।
पञ्चमं च सहस्रांशुः षष्ठं चैव त्रिलोचनः ।
सप्तमं हरिदश्वश्च अष्टमं च विभावसुः ।।२।।
नवमं दिनकृत् प्रोक्तं दशमं द्वादशात्मकः ।
एकादशं त्रयीमूर्तिर्द्वादशं सूर्य एव च ।।३।।
द्वादशैतानि नामानि प्रातःकाले पठेन्नरः ।
दुःस्वप्ननाशनं सद्यः सर्वसिद्धिः प्रजायते ।।४।।

तृचाकल्पनमस्कारः

आचमन आसनशुद्धि पवित्रीकरण र प्राणायामादि गरी पुनः हातमा कुश र जल लिई देशकालादि सम्झी सङ्कल्प गर्नु :

ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं श्री सवितृसूर्यनारायण प्रीत्यर्थं च तृचाकल्पविधिना नमस्कारमहं करिष्ये ।

पुनः हाथमा फूल समाति सूर्यभगवान्को ध्यान गर्नु :

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।
केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी
हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।

अब तल लेखिएका मन्त्रहरू उच्चारित गर्दै सूर्य भगवान्लाई भक्तिपूर्वक नमस्कार चढाउनु :

ॐ ह्रां उद्यन्नद्य मित्रमहः ह्रां ॐ मित्राय नमः, ॐ ह्रीं आरोहन्नुत्तरां दिवम् ह्रीं ॐ रवये नमः, ॐ ह्रूं हृद्रोगं मम सूर्य ह्रूं ॐ सूर्याय नमः, ॐ ह्रैं हरिमाणं च नाशय ह्रैं ॐ भानवे नमः, ॐ ह्रौं शुकेषु मे हरिमाणं ह्रौं ॐ खगाय नमः, ॐ ह्रः रोपणाकासु दध्मसि ह्रः ॐ पूष्णे नमः, ॐ ह्रां अथो हारिद्रवेषु मे ह्रां ॐ हिरण्यगर्भाय नमः, ॐ ह्रीं हरिमाणं नि दध्मसि ह्रीं ॐ मरीचये नमः, ॐ ह्रूं उदगादयमादित्यः ह्रूं ॐ आदित्याय नमः, ॐ ह्रैं विश्वेन सह ह्रैं ॐ सवित्रे नमः, ॐ ह्रौं द्विषतिं मह्यंरन्धयन् ह्रौं ॐ अर्काय नमः, ॐ ह्रः मो अहं द्विषते रथं ह्रः ॐ भास्कराय नमः ।।

ॐ ह्रां ह्रीं उद्यनद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवं ह्रां ह्रीं ॐ मित्ररविभ्यां नमः, ॐ ह्रूं ह्रैं हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ह्रूं ह्रैं ॐ सूर्यभानुभ्यां नमः, ॐ ह्रौं ह्रः शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ह्रौं ह्रः ॐ खगपूषाभ्यां नमः, ॐ ह्रां ह्रीं अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं

नि दध्मसि ह्रां ह्रीं ॐ हिरण्यगर्भमरीचिभ्यां नमः, ॐ ह्रूं ह्रैं उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह ह्रूं ह्रैं ॐ आदित्यसवितृभ्यां नमः, ॐ ह्रौं ह्रः द्विषन्तं मह्यं रन्धयन् मो अहं द्विषते रथं ह्रौं ह्रः अर्कभास्कराभ्यां नमः ।।

ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं उद्यनद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवं हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ॐ मित्ररविसूर्यभानुभ्यो नमः। ॐ ह्रौं ह्रः ह्रां ह्रीं शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि, अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि ह्रौं ह्रः ह्रां ह्रीं ॐ खग-पूषाहिरण्यगर्भमरीचिभ्यो नमः। ॐ ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह, द्विषन्तं मह्यं रन्धयन् मो अहं द्विषते रथं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः ॐ आदित्यसवित्रर्कभास्करेभ्यो नमः।।

ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः उद्यनद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम्, हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय, शुकेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि, उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह, द्विषन्तं मह्यं रन्धयन् मो अहं द्विषते रथम्, ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः ॐ मित्ररविसूर्यभानुखगपूषहिरण्यगर्भमरीच्यादित्यसवित्रर्कभास्करेभ्यो नमः ।।

उपरोक्त मन्त्रहरूको तीन आवृत्ति गर्नु पर्छ र यस उपरान्त प्रार्थना गर्नु :

विनतातनयो देवः कर्मसाक्षी सुरेश्वरः ।
सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च अरुणो मे प्रसीदतु ।।
आदित्यस्य नमस्कारं ये कुर्वन्ति दिने दिने ।
जन्मान्तरसहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते ।।
नमो धर्मविधानाय नमस्ते कर्मसाक्षिणे ।
नमः प्रत्यक्षदेवाय भास्कराय नमो नमः

अनेन तृचाकल्पनमस्काराख्येन कर्मणा भगवान् श्री सवितृ-सूर्यनारायणः प्रीयतां न मम ।

श्रीसूर्य-द्वादश-वन्दना

भगवान् श्रीसूर्यको पूजा र वन्दना गर्ने विधि नित्यकर्ममा पनि आउँछ । शास्त्रमा यसको ठूलो महत्व बताइएको छ । दूध दिनेवाली एक लाख गाई दान गर्दा जो फल प्राप्त हुन्छ, त्योभन्दा पनि बढ़ि फल एक दिनको सूर्यपूजाले प्राप्त हुन्छ । पूजा सदृश नै सूर्यलाई नमस्कार गर्नुको पनि अत्यधिक महत्व छ । श्रीसूर्यको बाह्र नामद्वारा गरिने नमस्कारको विधि यहाँ उल्लेख गरिएको छ । प्रणाम (अभिवादन)मा साष्टाङ्ग प्रणामको धेरै महत्व मानिएको छ । यही नै धेरै उपयोगी पनि छ र यसबाट शरीरको व्यायाम पनि हुन्छ । भगवान् श्रीसूर्यको एक नाम उच्चारण गर्दै एक दण्डवत् गर्नु पुनः उठेर अर्को नाम उच्चारण गर्नु र अर्को दण्डवत् गर्नु । यसरी बाह्र नामका साथ बाह्र पटक साष्टाङ्ग प्रणाम हुन जान्छ । यो नमस्कार आत्तिएर वा हतारिएर छिटो-छिटो गरि गर्नु हुँदैन । भक्तिभाव एवं श्रद्धापूर्वक गर्नु पर्दछ ।

यसकालागि सर्वप्रथम सूर्यमण्डलमा सौन्दर्यराशि भगवान् श्रीसूर्य-नारायणको ध्यान गर्नुपर्दछ । हात उठाएर मानसिक भावनाले दुवै हातले भगवान्‌का सुकोमल चरणहरूको स्पर्श गरियोस् । निधारपनि उहाँकै सुख-स्पर्शमा केन्द्रित होस् र हाम्रा आँखा पनि उहाँकै सौन्दर्यपानमा मत्त हुन् । अब यसपछि निम्न सङ्कल्प गर्नु–

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः अद्यः .... अहं श्रीपरमात्मप्रीत्यर्थमादित्य स्यद्वादशनमस्काराख्यं कर्म करिष्ये ।

अनि अञ्जलिमा वा ताम्रपात्रमा जल लिई रक्तचन्दन, अक्षता र रातो फूलआदि राखेर दुवै हातलाई हृदयको नजीक ल्याएर निम्नलिखित मन्त्र पढ़ी सूर्यलाई अर्घ्य दिनु–

एहि सूर्य ! सहस्रांशो ! तेजोराशे ! जगत्पते ! ।
अनुकम्पय मां भक्त्या गृहाणार्घ्यं दिवाकर ! ।।

अब सूर्यमण्डलमा स्थित भगवान् श्रीसूर्यदेवको ध्यान गर्नु–

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।

केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी
हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।

अर्थात्– भगवान् श्रीसूर्यनारायणले तताइएको सुनको जस्तो कान्तिमान् शरीर धारण गर्नुभएको छ । उहाँको घाँटीमा हार र शिरमा किरीट (मुकुट) विराजमान छ । उहाँको कान मकरकुण्डलद्वारा सुशोभित छ भने उहाँ कङ्गनद्वारा अलङ्कृत हुनुका साथै आफ्ना दुवै हातमा भक्तहरूको भय र दुःख निवारणका लागि शङ्ख, चक्र लिनुभएको छ । उहाँ सूर्यमण्डलमा कमलको आसनमा बस्नुभएको छ । यस्ता श्रीसूर्यको सधैं ध्यान गर्नुपर्दछ ।

अब माथि बताइसकिएको विधिद्वारा भगवान् श्रीसूर्यदेवको स्वरूपको ध्यान गर्दै तल उल्लेख गरिएका बाह्र नाम-मन्त्रद्वारा भगवान् श्रीसूर्यलाई बाह्रपटक साष्टाङ्ग प्रणाम गर्नु–

१. ॐ मित्राय नमः — २. ॐ रवये नमः
३. ॐ सूर्याय नमः — ४. ॐ भानवे नमः
५. ॐ खगाय नमः — ६. ॐ पूष्णे नमः
७. ॐ हिरण्यगर्भाय नमः — ८. ॐ मरीचये नमः
९. ॐ आदित्याय नमः — १०. ॐ सवित्रे नमः
११. ॐ अर्काय नमः — १२. ॐ भास्कराय नमः

अब यसपछि श्रीसूर्यदेवका सारथि अरुणलाई अर्घ्य दिनु–

विनातनयो देवः कर्मसाक्षी सुरेश्वरः ।
सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च अरुणो मे प्रसीदतु ।।
ॐ कर्मसाक्षिणे नमः ।।

आदित्यस्य नमस्कारं ये कुर्वन्ति दिने दिने ।
जन्मान्तरसहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते ।।

यसपछि सूर्यलाई अर्घ्य दिइएको जल केही शिरमा र आँखामा सेचन (स्पर्श) गर्नु र केही चरणामृतका रूपमा निम्न मन्त्र पढ्दै पिउनु–

अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधि विनाशनम् ।
सूर्यपादोदकं तीर्थं जठरे धारयाम्यहम् ।।
ॐ तत्सत् कृतमिदं कर्म सूर्यार्पणमस्तु ।

सूर्यकवचम्

श्रीगणेशाय नमः ।। श्रीसूर्य उवाच–

साम्ब साम्ब महाबाहो शृणु मे कवचं शुभम् ।
त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं परमाद्भुतम् ।।१।।
यज्ज्ञात्वा मन्त्रवित्सम्यक् फलं प्राप्नोति निश्चितम् ।
यद्धृत्वा च महादेवो गणानामधिपोऽभवत् ।।२।।
पठनाद्धारणाद्विष्णुः सर्वेषां पालकः सदा ।
एवमिन्द्रादयः सर्वे सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः ।।३।।
कवचस्य ऋषिर्ब्रह्मा छन्दोनुष्टुबुदाहृतः ।
श्रीसूर्यो देवता चात्र सर्वदेवनमस्कृतः ।।४।।
यशआरोग्यमोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ।
प्रणवो मे शिरः पातु घृणिर्मे पातु भालकम् ।।५।।
सूर्योऽव्यान्नयनद्वन्द्वमादित्यः कर्णयुग्मकम् ।
अष्टाक्षरो महामन्त्रः सर्वाभीष्टफलप्रदः ।।६।।
बीजं मम मुखं पातु हृदयं भुवनेश्वरी ।
चन्द्रबिम्बं विंशदाद्यः पातु मे गुह्यदेशकम् ।।७।।
अक्षरोऽसौ महामन्त्रः सर्वतन्त्रेषु गोपितः ।
शिवो वह्निसमायुक्तो वामाक्षीबिन्दुभूषितः ।।८।।
गुह्याद्गुह्यतरो मन्त्रो वाञ्छाचिन्तामणिः स्मृतः ।
शीर्षादिपादपर्यन्तं सदा पातु मनूत्तमः ।।९।।
इति ते कथितं दिव्यं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ।
श्रीपदं कान्तिदं नित्यं धनारोग्यविवर्धनम् ।।१०।।

कुष्ठादिरोगशमनं महाव्याधिविनाशनम् ।
त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नित्यमरोगी बलवान्भवेत् ।।११।।
बहुना किमिहोक्तेन यद्यन्मनसी वर्तते ।
तत्तत्सर्वं भवेत्तस्य कवचस्य च धारणात् ।।१२।।
भूतप्रेतपिशाचाश्च यक्षगन्धर्वराक्षसाः ।
ब्रह्मराक्षस वेताला न द्रष्टुमपि तं क्षमाः ।।१३।।
दूरादेव पलायन्ते तस्य सङ्कीर्तनादपि ।।१४।।
भूर्जपत्रे समालिख्य रोचनागुरुकुङ्कुमैः ।
रविवारे च सङ्क्रान्त्या सप्तम्यां च विशेषतः ।
धारयेत्साधकश्रेष्ठः श्रीसूर्यस्य प्रियो भवेत् ।।१५।।
त्रिलोहमध्यगं कृत्वा धारयेद्दक्षिणे करे ।
शिखायामथवा कण्ठे सोपि सूर्यो न संशयः ।।१६।।
इति ते कथितं साम्ब त्रैलोक्यमङ्गलाभिधम् ।
कवचं दुर्लभं लोके तव स्नेहात्प्रकाशितम् ।।१७।।
अज्ञात्वा कवचं दिव्यं यो जपेत्सूर्यमुत्तमम् ।
सिद्धिर्न जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि ।।१८।।

इति श्रीब्रह्मयामले त्रैलोक्यमङ्गलं नाम सूर्यकवचं सम्पूर्णम्

सूर्यकवचस्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ।। याज्ञवल्क्य उवाच–

श्रृणुष्व मुनिशार्दूल सूर्यस्य कवचं शुभम् ।
शरीरारोग्यदं दिव्यं सर्वसौभाग्यदायकम् ।।१।।

देदीप्यमानमुकुटं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
ध्यात्वा सहस्रकिरणं स्तोत्रमेतदुदीरयेत् ।।२।।
शिरो मे भास्करः पातु ललाटं मेऽमितद्युतिः ।
नेत्रे दिनमणिः पातु श्रवणे वासरेश्वरः ।।३।।
घ्राणं धर्मघृणिः पातु वदनं वेदवाहनः ।
जिह्वां मे मानदः पातु कण्ठं मे सुरवन्दितः ।।४।।
स्कन्धो प्रभाकरः पातु वक्षः पातु जनप्रियः ।
पातु पादौ द्वादशात्मा सर्वाङ्गं सकलेश्वरः ।।५।।
सूर्यरक्षात्मकं स्तोत्रं लिखित्वा भूर्जपत्रके ।
दधाति यः करे तस्य वशगाः सर्वसिद्धयः ।।६।।
सुस्नातो यो जपेत्सम्यग्योऽधीते स्वस्थमानसः ।
स रोगमुक्तो दीर्घायुः सुखं पुष्टिं च विन्दति ।।७।।

इति श्रीमद्याज्ञवल्क्यविरचितं सूर्यकवचस्तोत्रं सम्पूर्णम्

श्रीसूर्यवज्रपञ्जरकवचम्

भैरव उवाच

यो देव देवो भगवान् भास्करो महसां निधिः ।
गायत्रीनायको भास्वान् सवितेति प्रगीयते ।।१।।
तस्याहं कवचं दिव्यं वज्रञ्जरकाभिधम् ।
सर्वमन्त्रमयं गुह्यं मूलविद्यारहस्यकम् ।।२।।
सर्वपापपहं देवि ! दुःखदारिद्र्यनाशनम् ।
महाकुष्ठहरं पुण्यं सर्वरोगनिवर्हणम् ।।३।।

सर्वशत्रुसमूहघ्नं सङ्ग्रामे विजयप्रदम् ।
सर्वतेजोमयं सर्वदेवदानव पूजितम् ।।४।।
रणे राजभये घोरे सर्वोपद्रवनाशनम् ।
मातृका वेष्टितं वर्म भैरवानन निर्गतम् ।।५।।
ग्रहपीडाहरं देवि ! सर्व सङ्कट नाशनम् ।
धारणादस्य देवेशि ! ब्रह्मा लोक पितामह ।।६।।
विष्णुर्नारायणो देवि ! रणे दैत्याञ्जयिष्यति ।
शङ्करः सर्वलोकेशो वासवोऽपि दिवस्पतिः ।।७।।
औषधीशः शशि देवी ! शिवोऽहं भैरवेश्वरः ।
मन्त्रान्तकं परं वर्म सवितुः सारमुत्तमम् ।।८।।
यो धारयेद् भुजे मूर्ध्नि रविवारे महेश्वरि ! ।
स राजवल्लभो लोके तेजस्वी वैरिमर्दनः ।।९।।
बहुनोक्तेन किं देवि ! कवचस्यास्य धारणात् ।
इह लक्ष्मीधनारोग्यवृद्धिर्भवति नान्यथा ।।१०।।
परत्र परमा मुक्तिः देवानामपि दुर्लभा ।
कवचस्यास्य देवेशि ! मूलविद्यामयस्य च ।।११।।
वज्रपञ्जरकाख्यस्य मुनिर्ब्रह्मा समीरितः ।
गायत्र्यं छन्द इत्युक्तं देवता सविता स्मृतः ।।१२।।
मया बीजं शरत् शक्तिः नमः कीलकमीश्वरि ! ।
सर्वार्थ साधने देवि ! विनियोगः प्रकीर्तितः ।।१३।।

विनियोग : ॐ अस्य श्रीसूर्य वज्रपञ्जर कवचस्य ब्रह्मा ऋषिः, गायत्र्यं छन्दः, सविता देवता, ह्रीं बीजं, सः शक्तिः, नमः कीलकं, सर्वार्थ साधने वज्रपञ्जरकवच पाठे विनियोगः ।।

ऋष्यादिन्यास : ब्रह्मा ऋषये नमः शिरसि, गायत्र्यं छन्दसे नमः मुखे, श्रीसविता देवतायै नमः हृदि, ह्रीं बीजाय नमः गुह्ये, सः शक्तये नमः नाभौ, नमः कीलकाय नमः पादयोः, सर्वार्थसाधने वज्रपञ्जर कवच पाठे विनियोगाय नमः अञ्जलौ ।।

ध्यानम् :

रक्ताम्बुजासनमशेषगुणैकसिन्धुम्
भानुं समस्त जनतामधिपं भजामि।
पद्मद्वयाभयवरान् दधतं कराब्जै-
र्माणिक्य मौलिमरुणाङ्गरुचिं त्रिनेत्रम्।।

मानस पूजनम्, तथैव पाठम् :

ॐ अं आं इं ईं शिरः पातु ॐ सूर्यो मन्त्र विग्रहः।
उं ऊं ऋं ॠं ललाटं मे ह्रां रविः पातु चिन्मयः।।१।।
ऌं ॡं एं ऐं पातु नेत्रे, ह्रीं ममारुणसारथिः।
ओं औं अं अः श्रुती पातु, सः सर्वजगदीश्वरः।।२।।
कं खं गं घं पातु गण्डौ, सूं सूरः सुरपूजितः।
चं छं जं झं च नासां मे, पातु यां अर्यमा प्रभुः।।३।।
टं ठं डं ढं मुखं पायाद् यं योगीश्वर पूजितः।
तं थं दं धं गलं पातु, नं नारायणवल्लभः।।४।।
पं फं बं भं मम स्कन्धौ, पातु मां महसां निधिः।
यं रं लं वं भुजौ पातु, मूलं सकलनायकः।।५।।
शं षं सं हं पातु वक्षो, मूलमन्त्रमयो ध्रुवः।
ळं क्षः कुक्षिं सदा पातु, ग्रहनाथो दिनेश्वरः।।६।।
ङं ञं णं नं मं मे पातु, पृष्ठं दिवस नायकः।
अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं, नाभिं पातु तमोपहः।।७।।
ऌं ॡं एं ऐं ओं औं अं अः लिङ्गं मेऽव्याद् ग्रहेश्वरः।
कं खं गं घं चं छं जं झं कटिं भानुर्ममाऽवतु।।८।।
टं ठं डं ढं तं थं दं धं जानू भास्वान् ममाऽवतु।
पं फं बं भं यं रं लं वं जङ्घे मेऽव्याद् विभाकरः।।९।।
शं षं सं हं ळं क्षः पातु मूलं पादौ त्रयीतनुः।
ङं ञं णं नं मं मे पातु सविता सकलं वपुः।।१०।।

सोमः पूर्वे च मां पातु, भौमोऽग्नौ मां सदाऽवतु ।
बुधो मां दक्षिणे पातु, नैऋत्यां गुरुरेव माम् ।।११।।
पश्चिमे मां सितः पातु, वायव्यां मां शनैश्चरः ।
उत्तरे मां तमः पायादैशान्यां मां शिखी तथा ।।१२।।
ऊर्ध्वं मां पातु मिहिरो, मामधस्ताज्जगत्पतिः ।
प्रभाते भास्करः पातु, मध्याह्ने मां दिनेश्वरः ।।१३।।
सायं वेदप्रियः पातु निशीथे विस्फुरापतिः ।
सर्वत्र सर्वदा सूर्यः पातु मां चक्रनायकः ।।१४।।
रणे राजकुले द्यूते विवादे शत्रुसङ्कटे ।
सङ्ग्रामे च ज्वरे रोगे, पातु मां सविता प्रभुः ।।१५।।

ॐ ॐ ॐ उत ॐ उ ऊ हसमयः सूर्योऽवतान्मां भयाद् ।
ह्रां ह्रीं ह्रुं ह ह हा हसौः हसहसौः हंसोऽवतात् सर्वतः ।।
सः सः सः ससंसा नृपाद्वनचराच्चौराद्रणात् सङ्कटातत् ।
पायान्मां कुलनायकोऽपि सविता ॐ ह्रीं हसौः सर्वदा ।।१६।।
द्रां द्रीं द्रूं दधनं तथा च तरणिर्भाभैर्भयाद् भास्करे ।
रां रीं रुं रुं रूं रूं रविर्ज्वरभयात् कुष्ठाच्च शूलामयात् ।।१७।।
अं अं आं विविवीं महामयभयं मां पातु मार्तण्डको ।
मूलव्याप्ततनुः सदाऽवतु परं हंसः सहस्त्रांशुमान् ।।१८।।

इति श्रीकवचं दिव्यं, वज्रपञ्जरकाभिधम् ।
सर्वदेव रहस्यं च मातृका मन्त्र वेष्टितम् ।।१८।।
महारोगभयघ्नं च पापघ्नं मन्मुखोदितम् ।
गुह्यं यशस्करं पुण्यं सर्वश्रेयस्करं शिवे! ।।१९।।
लिखित्वा रविवारे तु तिष्ये वा जन्मभे प्रिये!
अष्टगन्धेन दिव्येन सुधाक्षीरेण पार्वति! ।।२०।।
अर्कक्षीरेण पुण्येन भूर्जत्वचि महेश्वरि!
कनकीकाष्ठ लेखिन्या कवचं भास्करोदये ।।२१।।

श्वेतसूत्रेण रक्तेन श्यामेनावेष्टयेद् गुटीम् ।
सौवर्णेनाथ संवेष्ट्य धारयेत् मूर्ध्नि वा भुजे ।।२२।।
रणे रिपूञ्जयेद् देवि! वादे सदसि जेष्यति ।
राजमान्यो भवेन्नित्यं सर्वतेजोमयो भवेत् ।।२३।।
कण्ठस्था पुत्रदा देवि! कुक्षिस्था रोगनाशिनी ।
शिरस्थाः गुटिका दिव्या राजलोकवशङ्करी ।।२४।।
भुजस्था धनदा नित्यं तेजोबुद्धि विवर्धिनी ।
वन्ध्या वा काकवन्ध्या वा मृतवत्सा च याङ्गना ।।२५।।
कण्ठे सा धारयेन्नित्यं बहुपुत्रा प्रजायते ।
यस्य देहे भवेन्नित्यं गुटिकैषा महेश्वरि! ।।२६।।
महास्त्राणीन्द्र मुक्तानि ब्रह्मास्त्रादीनि पार्वति!
तद् देहं प्राप्य व्यर्थानि भविष्यन्ति न संशयः ।।२७।।
त्रिकालं यः पठेन्नित्यं कवचं वज्रपञ्जरम् ।
तस्य सद्यो महादेवि! सविता वरदो भव ।।२८।।
अज्ञात्वा कवचं देवि! पूजयेद् यस्त्रयीतनुम् ।
तस्य पूजार्जितं पुण्यं जन्मकोटिषु निष्फलम् ।।२९।।
शतावर्तं पठेद् वर्म सप्तम्यां रविवासरे ।
महाकुष्ठार्दितो देवि! मुच्यते नात्र संशयः ।।३०।।
नीरोगो यः पठेद् वर्म दरिद्रो वज्रपञ्जरम् ।
लक्ष्मीवाञ्जायते देवि! सद्यः सूर्यप्रसादतः ।।३१।।
भक्त्या यः प्रपठेद्देवि! कवचं प्रत्यहं प्रिये!
इह लोके श्रियं भुक्त्वा देहान्ते मुक्तिमाप्नुयात।।३२।।

इति श्रीरुद्रयामले श्रीसूर्य वज्रपञ्जर कवचम्

आदित्यहृदयम्

श्रीगणेशाय नमः ।। शतानीक उवाच–

कथमादित्यमुद्यन्तमुपतिष्ठेद्द्विजोत्तम ।
एतन्मे ब्रूहि विप्रेन्द्र प्रपद्ये शरणं तव ।।१।।

सुमन्तुरुवाच–

इदमेव पुरा पृष्टः शङ्खचक्रगदाधरः ।
प्रणम्य शिरसा देवमर्जुनेन महात्मना ।।२।।
कुरुक्षेत्र महाराज प्रवृत्ते भारते रणे ।
कृष्णनाथं समासाद्य प्रार्थयित्वाब्रवीदिदम् ।।३।।

अर्जुन उवाच–

ज्ञानं च धर्मशास्त्राणां गुह्याद्गुह्यतरं तथा ।
मया कृष्ण परिज्ञातं वाङ्मयं सचराचरम् ।।४।।
सूर्यस्तुतिमयं न्यासं वक्तुमर्हसि माधव ।
भक्त्या पृच्छामि देवेश कथयस्व प्रसादतः ।।५।।
सूर्यभक्तिं करिष्यामि कथं सूर्यं प्रपूजयेत् ।
तदहं श्रोतुमिच्छामि त्वत्प्रसादेन यादव ।।६।।

श्रीभगवानुवाच–

रुद्रादिदैवतैः सर्वैः पृष्टेन कथितं मया ।
वक्ष्येहं सूर्यविन्यासं शृणु पाण्डव यत्नतः ।।७।।
अस्माकं यत्त्वया पृष्टमेकचित्तो भवार्जुन ।
तदहं सम्प्रवक्ष्यामि आदिमध्यावसानकम् ।।८।।

अर्जुन उवाच–

नारायण सुरश्रेष्ठ पृच्छामि त्वां महायशाः ।
कथमादित्यमुद्यन्तमुपतिष्ठेत्सनातनम् ।।९।।

श्रीभगवानुवाच–

साधु पार्थ महाबाहो बुद्धिमानसि पाण्डव ।
यन्मां पृच्छस्युपस्थानं तत्पवित्रं विभावसोः ।।१०।।

सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
सर्वरोगप्रशमनमायुर्वर्धनमुत्तमम् ।।११।।

अमित्रदमनं पार्थ सङ्ग्रामे जयवर्धनम् ।
वर्धनं धनपुत्राणामादित्यहृदयं शृणु ।।१२।।

यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ।
त्रिषु लोकेषु विख्यातं निःश्रेयसकरं परम् ।।१३।।

देवदेवं नमस्कृत्य प्रातरुत्थाय चार्जुन ।
विघ्नान्यनेकरूपाणि नश्यन्ति स्मरणादपि ।।१४।।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सूर्यमावाहयेत्सदा ।
आदित्यहृदयं नित्यं जाप्यं तच्छृणु पाण्डव ।।१५।।

यज्जपान्मुच्यते जन्तुर्दारिद्र्यादाशु दुस्तरात् ।
लभते च महासिद्धिं कुष्ठव्याधिविनाशिनीम् ।।१६।।

अस्मिन्मन्त्रे ऋषिश्छन्दो देवता शक्तिरेव च ।
सर्वमेव महाबाहो कथयामि तवाग्रतः ।।१७।।

मया ते गोपितं न्यासं सर्वशास्त्रप्रबोधितम् ।
अथ ते कथयिष्यामि उत्तमं मन्त्रमेव च ।।१८।।

ॐ अस्य श्रीआदित्यहृदयस्तोत्रमन्त्रस्य । श्रीकृष्ण ऋषिः । श्रीसूर्यात्मा त्रिभुवनेश्वरो देवता । अनुष्टुप्छन्दः । हरितहयरथं दिवाकरं घृणिरिति बीजम् । ॐ नमो भगवते जितवैश्वानर-जातवेदस इति शक्तिः । ॐ नमो भगवते आदित्याय नम इति कीलकम् । ॐ अग्निगर्भदेवता इति मन्त्रः । ॐ नमो भगवते तुभ्यमादित्य नमोनमः । श्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः । अथ न्यासः । ॐ ह्रां अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ ह्रीं तर्जनीभ्यां नमः । ॐ ह्रूं मध्यमाभ्यां नमः । ॐ ह्रैं अनामिकाभ्यां नमः । ॐ ह्रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ ह्रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।। ॐ ह्रां हृदयाय नमः । ॐ ह्रीं शिरसे स्वाहा । ॐ ह्रूं शिखायै वषट् । ॐ ह्रैं कवचाय हुम् । ॐ ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ।ॐ ह्रः अस्त्राय फट् । ॐ ह्रांह्रींह्रूंह्रैंह्रौंह्रः । इति दिग्बन्धः । अथ ध्यानम्–

भास्वद्रत्नाढ्यमौलिः स्फुरदधररुचा रञ्जितश्चारुकेशो ।
भास्वान्योदिव्यतेजाः करकमलयुतः स्वर्णवर्णः प्रभाभिः ।।
विश्वाकाशावकाशग्रहपतिशिखरे भाति यश्चोदयाद्रौ ।
सर्वानन्दप्रदाता हरिहरनमितः पातु मां विश्वचक्षु ।।१।।

पूर्वमष्टदलं पद्म प्रणवादिप्रतिष्ठितम् ।
मायाबीजं दलांष्टाग्रे यन्त्रमुद्धारयोदिति ।।२।।
आदित्यं भास्करं भानुं रविं सूर्यं दिवाकरम् ।
मार्तण्डं तपनं चेति दलेष्वष्टसु योजयेत् ।।३।।
दीप्ता सूक्ष्मा जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा ।
अमोघा विद्युता चेति मध्ये श्रीः सर्वतोमुखी ।।४।।

सर्वज्ञः सर्वगश्चैव सर्वकारणदेवता ।
सर्वेशं सर्वहृदयं नमामि सर्वसाक्षिणम् ।।५।।
सर्वात्मा सर्वकर्ता च सृष्टिजीवनपालकः ।
हितः स्वर्गापवर्गस्य भास्करेश नमोस्तुते ।।६।।

इति प्रार्थना ।

नमोनमस्तेऽस्तुसदाविभावसोसर्वात्मनेसप्तहयाय भानवे ।
अनन्तशक्तिकर्मणिभूषणेनददस्व भुक्तिं मम मुक्तिमव्ययाम् ।।७।।

अर्कं तु मूर्ध्नि विन्यस्य ललाटे च रविं न्यसेत् ।
विन्यसेन्नेत्रयोः सूर्यं कर्णयोश्च दिवाकरम् ।।८।।
नासिकायां न्यसेद्भानु मुखे वै भास्करं न्यसेत् ।
पर्जन्यमोष्ठयोश्चैव तीक्ष्णं जिह्वान्तरे न्यसेत् ।।९।।
सुवर्णरेतसं कण्ठे स्कन्धयोस्तिग्मतेजसम् ।
बाह्वोस्तु पूषणं चैव मित्रं वै पृष्ठतो न्यसेत् ।।१०।।
वरुणं दक्षिणे हस्ते त्वष्टारं वामतः करे ।
हस्तावुष्णाकरः पातु हृदयं पातु भानुमान् ।।११।।
उदरे तु यमं विद्यादित्यं नाभिमण्डले ।
कट्यां तु विन्यसेद्धंसं रुद्रमूर्वोस्तु विन्यसेत् ।।१२।।
जान्वोस्तु गोपितं न्यस्य सवितारं तु जङ्घयोः ।
पादयोश्च विवस्वन्तं गुल्फयोश्च दिवाकरम् ।।१३।।
बाह्यतस्तु तमोध्वंसं भयमभ्यन्तरे न्यसेत् ।
सर्वाङ्गेषु सहस्रांशु दिग्विदिक्षु भगं न्यसेत् ।।१४।।

इति दिग्बन्धः ।

एष आदित्यविन्यासो देवानामपि दुर्लभः ।
इमं भक्त्या न्यसेत्पार्थ स याति परमां गतिम् ।।१५।।
कामक्रोधकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ।
सर्वादपि भयं नैव सङ्ग्रामेषु पथिष्वपि ।।१६।।
रिपुसङ्घट्टकालेषु तथा चोरसमागमे ।
त्रिसन्ध्यं जपतो न्यासं महापातकनाशनम् ।।१७।।
विस्फोटक समुत्पन्नं तीव्रज्वरसमुद्भवम् ।
शिरोरोगं नेत्ररोगं सर्वव्याधिविनाशनम् ।।१८।।
कुष्ठव्याधिस्तथा दद्रूरोगाश्च विविधाश्च ये ।
जपमानस्य नश्यन्ति शृणु भक्त्या तदर्जुन ।।१९।।
आदित्यो मन्त्र संयुक्त आदित्यो भुवनेश्वरः ।
आदित्यान्नापरो देवो ह्यादित्यः परमेश्वरः ।।२०।।
आदित्यमर्चयेद्ब्रह्मा शिव आदित्यमर्चयेत् ।
यदादित्यमयं तेजो मम तेजस्तदर्जुन ।।२१।।
आदित्यं मन्त्र संयुक्तं आदित्यं भुवनेश्वरं ।
आदित्यं ये प्रपश्यन्ति मां पश्यन्ति न संशयः ।।२२।।
त्रिसन्ध्यमर्चयेत्सूर्यं स्मरेद्भक्त्या तु यो नरः ।
न स पश्यति दारिद्र्यं जन्म जन्मनि चार्जुन ।।२३।।
एतत्ते कथितं पार्थ आदित्यहृदयं मया ।
शृण्वन्मुक्तश्च पापेभ्यः सूर्यलोके महीयते ।।२४।।
नमो भगवते तुभ्यमादित्याय नमो नमः ।
आदित्यः सविता सूर्यः खगः पूषा गभस्तिमान् ।।२५।।

सुवर्णः स्फटिको भानुः स्फुरितो विश्वतापनः ।
रविर्विश्वो महातेजाः सुवर्णः सुप्रबोधकः ।। २६ ।।
हिरण्यगर्भस्त्रिशिरास्तपनो भास्करो रविः ।
मार्तण्डो गोपतिः श्रीमान् कृतज्ञश्च प्रतापवान् ।। २७ ।।
तमिस्त्रहा भगो हंसो नासत्यश्च तमोनुदः ।
शुद्धो विरोचनः केशी सहस्रांशुर्महाप्रभुः ।। २८ ।।
विवस्वान्पूषणो मृत्युर्मिहिरो जामदग्न्यजित् ।
घर्मरश्मिः पतङ्गश्च शरण्योऽमित्रहा तपः ।। २९ ।।
दुर्विज्ञेयगतिः शूरस्तेजोराशिर्महायशाः ।
शम्भुश्चित्राङ्गदः सौम्यो हव्यकव्यप्रदायकः ।। ३० ।।
अंशुमानुत्तमो देव ऋग्यजुः साम एव च ।
हरिदश्वस्तमोदारः सप्तसप्तिर्मरीचिमान् ।। ३१ ।।
अग्निगर्भोऽदितेः पुत्रः शम्भुस्तिमिरनाशनः ।
पूषा विश्वम्भरो मित्रः सुवर्णः सुप्रतापवान् ।। ३२ ।।
आतपी मण्डली भास्वांस्तपनः सर्वतापनः ।
कृतविश्वो महातेजाः सर्वरत्नमयोद्भवः ।। ३३ ।।
अक्षरश्च क्षरश्चैव प्रभाकरविभाकरौ ।
चन्द्रचन्द्राङ्गदः सौम्यो हव्यकव्यप्रदायकः ।। ३४ ।।
अङ्गारकी गदोऽगस्ती रक्ताङ्गश्चाङ्गवर्धनः ।
बुधो बुद्धासनो बुद्धिर्बुद्धात्मा बुद्धिवर्धनः ।। ३५ ।।
बृहद्भानुर्बृहद्भासी बृहद्धामा बृहस्पतिः ।
शुक्लस्त्वं शुक्लरेतास्त्वं शुक्लाङ्गः शुक्लभूषणः ।। ३६ ।।

शनिमान् शनिरूपस्त्वं शनैर्गच्छसि सर्वदा ।
अनादिरादिरादित्यस्तेजोराशिर्महातपाः ॥३७॥
अनादिरादिरूपस्त्वमादित्यो दिक्पतिर्यमः ।
भानुमान् भानुरूपस्त्वं स्वर्भानुर्भानुदीप्तिमान् ॥३८॥
धूमकेतुर्महाकेतुः सर्वकेतुरनुत्तमः ।
तिमिरावरणः शम्भु स्त्रष्टा मार्तण्ड एव च ॥३९॥
नमः पूर्वाय गिरये पश्चिमाय नमो नमः ।
नमोत्तराय गिरये दक्षिणाय नमो नमः ॥४०॥
नमो नमः सहस्रांशो ह्यादित्याय नमो नमः ।
नमः पद्मप्रबोधाय नमस्ते द्वादशात्मने ॥४१॥
नमो विश्वप्रबोधाय नमो भ्राजिष्णुजिष्णवे ।
ज्योतिषे च नमस्तुभ्यं ज्ञानार्काय नमो नमः ॥४२॥
प्रदीप्ताय प्रगल्भाय युगान्ताय नमो नमः ।
नमस्ते होतृपतये पृथिवीपतये नमः ॥४३॥
नमोङ्कार वषट्कार सर्वयज्ञ नमोऽस्तुते ।
ऋग्वेदाय यजुर्वेद सामवेद नमोऽस्तुते ॥४४॥
नमो हाटकवर्णाय भास्कराय नमो नमः ।
जयाय जयभद्राय हरिदश्वाय ते नमः ॥४५॥
दिव्याय दिव्यरूपाय ग्रहाणां पतये नमः ।
नमस्ते शुचये नित्यं नमः कुरुकुलात्मने ॥४६॥
नमस्त्रैलोक्यनाथाय भूतानां पतये नमः ।
नमः कैवल्यनाथाय नमस्ते दिव्यचक्षुषे ॥४७॥

त्वं ज्योतिस्त्वं द्युतिर्ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्वं प्रजापतिः ।
त्वमेव रुद्रो रुद्रात्मा वायुरग्निस्त्वमेव च ।।४८।।
योजनानां सहस्रे द्वे शते द्वे द्वे च योजने ।
एकेन निमिषार्धेन क्रममाण नमोऽस्तुते ।।४९।।
नवयोजनलक्षाणि सहस्रद्विशतानि च ।
यावद्घटीप्रमाणेन क्रममाण नमोऽस्तु ते ।।५०।।
अग्रतश्च नमस्तुभ्यं पृष्ठतश्च सदा नमः ।
पार्श्वतश्च नमस्तुभ्यं नमस्ते चास्तु सर्वदा ।।५१।।
नमः सुरारिहन्त्रे च सोमसूर्याग्निचक्षुषे ।
नमो दिव्याय व्योमाय सर्वतन्त्रमयाय च ।।५२।।
नमो वेदान्तवेद्याय सर्वकर्मादिसाक्षिणे ।
नमो हरितवर्णाय सुवर्णाय नमो नमः ।।५३।।
अरुणो माघमासे तु सूर्यो वै फाल्गुने तथा ।
चैत्रमासे तु वेदाङ्गो भानुर्वैशाखतापनः ।।५४।।
ज्येष्ठमासे तपेदिन्द्रं आषाढे तपते रविः ।
गभस्तिः श्रावणे मासि यमो भाद्रपदे तथा ।।५५।।
इषे सुवर्णरेताश्च कार्तिके च दिवाकरः ।
मार्गशीर्षे तपेन्मित्रः पौषे विष्णुः सनातनः ।।५६।।
पुरुषस्त्वधिके मासि मासाधिक्ये तु कल्पयेत् ।
इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेयाः प्रकीर्तिताः ।।५७।।
उग्ररूपा महात्मानस्तपन्ते विश्वरूपिणः ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां प्रस्फुटा हेतवो नृप ।।५८।।

सर्वपापहरं चैवमादित्यं सम्प्रपूजयेत् ।
एकधा दशधा चैव शतधा च सहस्रधा ।।५९।।
तपन्ते विश्वरूपेण सृजन्ति संहरन्ति च ।
एषः विष्णुः शिवश्चैव ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ।।६०।।
महेन्द्रश्चैव कालश्च यमो वरुण एव च ।
नक्षत्रग्रहताराणामधिपो विश्वतापनः ।।६१।।
वायुरग्निर्धनाध्यक्षो भूतकर्ता स्वयं प्रभुः ।
एष देवो हि देवानां सर्वमाप्यायते जगत् ।।६२।।
एष कर्ता हि भूतानां संहर्ता रक्षकस्तथा ।
एष लोकानुलोकाश्च सप्तद्वीपाश्च सागराः ।।६३।।
एष पाताल सप्तस्था दैत्यदानवराक्षसाः ।
एष धाता विधाता च बीजं क्षेत्रं प्रजापतिः ।।६४।।
एक एव प्रजा नित्यं संवर्धयति रश्मिभिः ।
एष यज्ञः स्वधा स्वाहा ह्रीः श्रीश्च पुरुषोत्तमः ।।६५।।
एष भूतात्मको देवः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः ।
ईश्वरः सर्वभूतानां परमेष्ठी प्रजापतिः ।।६६।।
कालात्मा सर्वभूतात्मा वेदात्मा विश्वतोमुखः ।
जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारभयनाशनः ।।६७।।
दारिद्र्यव्यसनध्वंसी श्रीमान्देवो दिवाकरः ।
कीर्तनीयोविवस्वांश्च मार्तण्डो भास्करो रविः ।।६८।।
लोकप्रकाशकः श्रीमांल्लोकचक्षुर्ग्रहेश्वरः ।
लोकसाक्षीः त्रिलोकेश कर्ता हर्ता तमिस्रहा ।।६९।।

तपनस्तापनश्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः ।
गभस्तिहस्तो ब्रह्मण्यः सर्वदेवनमस्कृतः ।।७०।।
आयुरारोग्यमैश्वर्यं नरा नार्यश्च मन्दिरे ।
यस्य प्रसादात्सन्तुष्टिरादित्यहृदयं जपेत् ।।७१।।
इत्येतैर्नामभिः पार्थ आदित्यं स्तौति नित्यशः ।
प्रातरुत्थाय कौन्तेय तस्य रोगभयं नहि ।।७२।।
पातकान्मुच्यते पार्थ व्याधिभ्यश्च न संशयः ।
एकसन्ध्यं द्विसन्ध्यं वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।।७३।।
त्रिसन्ध्यं जपमानस्तु पश्येच्च परमं पदम् ।
यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते ।।७४।।
यद्रात्र्यात्कुरुते पाप तद्रात्र्यात्प्रतिमुच्यते ।
दद्रुस्फोटककुष्ठानि मण्डलानि विषूचिका ।।७५।।
सर्वव्याधिमहारोगभूतबाधास्तथैव च ।
डाकिनी शाकिनी चैव महारोगभयं कुतः ।।७६।।
ये चान्ये दुष्टरोगाश्च ज्वरातीसारकादयः ।
जपमानस्य नश्यन्ति जीवेच्च शारदां शतम् ।।७७।।
संवत्सरेण मरणं यदा तस्य ध्रुवं भवेत् ।
अशीर्षां पश्यतिच्छायामहोरात्रं धनञ्जय ।।७८।।
यस्त्विदं पठते भक्त्या भानोवरि महात्मनः ।
प्रातः स्नानं कृते पार्थ एकाग्रकृतमानसः ।।७९।।
सुवर्ण चक्षुर्भवति न चान्धस्तु प्रजायते ।
पुत्रबान्धवसम्पन्नो जायते चारुजः सुखी ।।८०।।

सर्वसिद्धिमवाप्नोति सर्वत्र विजयी भवेत् ।
आदित्यहृदयं पुण्यं सूर्यनामविभूषितम् ।।८१।।
श्रुत्वा च निखिलं पार्थ सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
अतः परतरं नास्ति सिद्धिकामस्य पाण्डव ।।८२।।
एतज्जपस्व कौन्तेय येन श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ।
आदित्यहृदयं नित्यं यः पठेत् सुसमाहितः ।।८३।।
भ्रूणहा मुच्यते पापात्कृतघ्नो ब्रह्मघातकः ।
गोघ्नः सुरापो दुर्भोजी दुष्प्रतिग्रहकारकः ।।८४।।
पातकानि च सर्वाणि दहत्येव न संशयः ।
य इदं श‍ृणुयान्नित्यं जपेद्वापि समाहितः ।।८५।।
सर्वपापविशुद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ।
अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो धनमाप्नुयात् ।।८६।।
कुरोगी मुच्यते रोगाद्भक्त्या यः पठते सदा ।
यस्त्वादित्यदिने पार्थ नाभिमात्रजले स्थितः ।।८७।।
उदयाचलमारूढं भास्करं प्रणतः स्थितः ।
जपते मानवो भक्त्या श‍ृणुयाद्वापि भक्तितः ।।८८।।
स याति परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ।
अमित्रदमनं पार्थ यदा कर्तुं समारभेत् ।।८९।।
तदा प्रतिकृतिं कृत्वा शत्रोश्चरणपांसुभिः ।
आक्रम्य वामपादेन ह्यादित्य हृदयं जपेत् ।।९०।।
एतन्मन्त्रं समाहूय सर्वसिद्धिकरं परम् ।

ॐ ह्रीं हिमालीढं स्वाहा । ॐ ह्रीं निलीढं स्वाहा । ॐ ह्रीं आलीढं स्वाहा । इति मन्त्रः ।

त्रिभिश्च रोगी भवति ज्वरी भवति पञ्चभिः ।
जपैस्तु सप्तभिः पार्थ राक्षसीं तनुमाविशत् ।।९१।।
राक्षसेनाभिभूतस्य विकारान् शृणु पाण्डव ।
गीयते नृत्यते नग्न आस्फोटयति धावति ।।९२।।
शिवारुतं च कुरुते हसते क्रन्दते पुनः ।
एवं सम्पीड्यते पार्थ यद्यपि स्यान्महेश्वरः ।।९३।।
किं पुनर्मानुषः कश्चिच्छौचाचारविवर्जितः ।
पीडितस्य न सन्देहो ज्वरो भवति दारुणः ।।९४।।
यदा चानुग्रहं तस्य कर्तुमिच्छेच्छुभङ्करम् ।
तदा सलिलमादाय जपेन्मन्त्रमिमं बुधः ।।९५।।
नमो भगवते तुभ्यमादित्याया नमो नमः ।
जयाय जयभद्राय हरिदश्वाय ते नमः ।।९६।।
स्नापयेत्तेन मन्त्रेण शुभं भवति नान्यथा ।
अन्यथा च भवेद्दोषो नश्यते नात्र संशयः ।।९७।।
अतस्ते निखिलः प्रोक्तः पूजां चैव निबोध मे ।
उपलिप्ते शुचौ देशे नियतो वाग्यतः शुचिः ।।९८।।
वृत्तं वा चतुरस्रं वा लिप्तभूमौ लिखेच्छुचि ।
त्रिधा तत्र लिखेत्पद्ममष्टपत्रं सकर्णिकम् ।।९९।।
अष्टपत्रं लिखेत्पद्मं लिप्तगोमयमण्डले ।
पूर्वपत्रे लिखेत् सूर्यमाग्नेय्यां तु रविं न्यसेत् ।।१००।।
याम्यायां च विवस्वन्तं नैर्ऋत्यां तु भगं न्यसेत् ।
प्रतीच्यां वरुणं विद्याद्वायव्यां मित्रमेव च ।।१०१।।

आदित्यमुत्तरे पत्रे ईशान्यां मित्रमेव च ।
मध्ये तु भास्करं विद्यात्क्रमेणैवं समर्चयेत् ।।१०२।।
अतः परस्परं नास्ति सिद्धिकामस्य पाण्डव ।
महातेजः समुद्यन्तं प्रणमेत्स कृताञ्जलिः ।।१०३।।
सकेसराणि पद्मानि करवीराणि चार्जुन ।
तिलतण्डुलयुक्तानि कुशगन्धोदकानि च ।।१०४।।
रक्तचन्दनमिश्राणि कृत्वा वै ताम्रभाजने ।
धृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यां धरणीं स्पृशेत् ।।१०५।।
मन्त्रपूतं गुडाकेश चार्घ्यं दद्याद्गभस्तये ।
सायुधं सरथं चैव सूर्यमावाहयाम्यहम् ।।१०६।।

स्वागतो भव । सुप्रतिष्ठितो भव । सन्निधो भव । सन्निहितो भव । सम्मुखो भव । इति पञ्चमुद्राः ।

स्फुटयित्वाऽर्हयेत्सूर्यं भुक्तिं मुक्तिं लभेन्नरः ।।१०७।।

ॐ श्रीं विद्याकिलिकिलिकटकेष्टसर्वार्थसाधनाय स्वाहा । ॐ श्रीं ह्रीं ह्रूं हंसः सूर्याय नमः स्वाहा । ॐ श्रीं ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रः सूर्यमूर्तये नमः । ॐ श्रीं ह्रीं खं खः लोकाय सर्वमूर्तये स्वाहा । ॐ ह्रूं मार्तण्डाय स्वाहा ।

नमोऽस्तु सूर्याय सहस्रभान्वे नमोऽस्तु वैश्वानर जातवेदसे ।
त्वमेव चार्घ्यं प्रतिगृह्ण देव देवाधिदेवाय नमो नमस्ते ।।१०८।।
नमो भगवते तुभ्यं नमस्ते जातवेदसे ।
दत्तमर्घ्यं मया भानो त्वं गृहाण नमोऽस्तुते ।।१०९।।
एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशि जगत्पते ।
अनुकम्पय मां देव गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते ।।११०।।

नमो भगवते तुभ्यं नमस्ते जातवेदसे ।
ममेदमर्घ्यं गृह्ण त्वं देवदेव नमोऽस्तुते ।।१११।।
सर्वदेवाधिदेवाय आधिव्याधि विनाशिने ।
इदं गृहाण मे देव सर्वव्याधिर्विनश्यति ।।११२।।
नमः सूर्याय शान्ताय सर्वरोगविनाशिने ।
ममेप्सितं फलं दत्वा प्रसीद परमेश्वर ।।११३।।

ॐ नमो भगवते सूर्याय स्वाहा । ॐ शिवाय स्वाहा । ॐ सर्वात्मने सूर्याय नमः स्वाहा । ॐ अक्षय्यतेजसे नमः स्वाहा ।

सर्वसङ्कटदारिद्र्यं शत्रुं नाशय नाशय ।
सर्वलोकेषु विश्वात्मन्सर्वात्मन् सर्वदर्शक ।।११४।।
नमो भगवते सूर्य कुष्ठरोगान्विखण्डय ।
आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि देव नमोस्तु ते ।।११५।।
नमो भगवते तुभ्यमादित्याय नमो नमः ।

ॐ अक्षय्यतेजसे नमः । ॐ सूर्याय नमः । ॐ विश्वमूर्तये नमः ।

आदित्यं च शिवं विद्याच्छिवमादित्यरूपिणम् ।
उभयोरन्तरं नास्ति आदित्यस्य शिवस्य च ।।११६।।
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं पुरुषों वै दिवाकरः ।
उदये ब्रह्मणो रूपं मध्याह्ने तु महेश्वरः ।।११७।।
अस्तमाने स्वयं विष्णुस्त्रिमूर्तिश्च दिवाकरः ।
नमो भगवते तुभ्यं विष्णवे प्रभविष्णवे ।।११८।।

ममेदमर्घ्यं प्रतिगृह्ण देव देवाधिदेवाय नमो नमस्ते ।
श्रीसूर्यनारायणसाङ्गाय सपरिवाराय इदमर्घ्यं समर्पयामि ।।११९।।

हिमघ्नाय तमोघ्नाय रक्षोघ्नाय च ते नमः ।
कृताघघ्नाय सत्याय तस्मै सूर्यात्मने नमः ।।१२०।।
जयोऽजयश्च विजयो जितप्राणो जितश्रमः ।
मनोजवो जितक्रोधो वाजिनः सप्तकीर्तिताः ।।१२१।।
हरितहयरथं दिवाकरं कनकमयाम्बुजरेणुपिञ्जरम् ।
प्रतिदिनमुदये नवं नवं शरणमुपैमि हिरण्यरेतसम् ।।१२२।।
न तं व्यालाः प्रबाधन्ते न व्याधिभ्यो भयं भवेत् ।
न नागेभ्यो भयं चैव न च भूतभयं क्वचित् ।।१२३।।
अग्निशत्रुभयं नास्ति पार्थिवेभ्यस्तथैव च ।
दुर्गतिं तरते घोरां प्रजां च लभते पशून् ।।१२४।।
सिद्धिकामो लभेत्सिद्धिं कन्याकामस्तु कन्यकाम् ।
एतत्पठेत्स कौन्तेय भक्तियुक्तेन चेतसा ।।१२५।।
अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ।
कन्याकोटिसहस्रस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ।।१२६।।
इदमादित्यहृदयं योऽधीते सततं नरः ।
सर्वपापविशुद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ।।१२७।।
नास्त्यादित्यसमो देवो नास्त्यादित्यसमा गतिः ।
प्रत्यक्षो भगवान्विष्णुर्येन विश्वं प्रतिष्ठितम् ।।१२८।।
नवतिर्योजनं लक्षं सहस्राणि शतानि च ।
यावद्घटीप्रमाणेन तावच्चरति भास्करः ।।१२९।।
गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ।
तत्फलं लभते विद्वान् शान्तात्मा स्तौति यो रविम् ।।१३०।।

योऽधीते सूर्यहृदयं सकलं सफलं भवेत् ।
अष्टानां ब्राह्मणानां च लेखयित्वा समर्पयेत् ।।१३१।।
ब्रह्मलोके ऋषिणां च जायते मानुषोऽपि वा ।
जातिस्मरत्वमाप्नोति शुद्धात्मा नात्र संशयः ।।१३२।।

अजाय लोकत्रयपावनाय भूतात्मने गोपतये वृषाय ।
सूर्याय सर्वप्रलयान्तकाय नमो महाकारुणिकोत्तमाय ।।
विवस्वते ज्ञानभृदन्तरात्मने जगत्प्रदीपाय जगद्धितैषिणे ।
स्वयम्भुवे दीप्तसहस्रचक्षुषे सुरोत्तमायामिततेजसे नमः ।।
सुरैरनेकैः परिसेविताय हिरण्यगर्भाय हिरण्मयाय ।
महात्मने मोक्षपदाय नित्यं नमोस्तु ते वासरकारणाय ।।

आदित्यश्चार्चितो देव आदित्यः परमं पदम् ।
आदित्योमातृको भूत्वा आदित्योवाङ्मयोजगत् ।।१३६।।
आदित्यं पश्यते भक्त्या मां पश्यति ध्रुवं नरः ।
नादित्यं पश्यते भक्त्या न स पश्यति मां नरः ।।१३७।।
त्रिगुणं च त्रितत्त्वं च त्रयो देवास्त्रयोऽग्नयः ।
त्रयाणां च त्रिमूर्तिस्त्वं तुरीयस्त्वं नमोऽस्तुते ।।१३८।।

नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ।
त्रयीमयाय त्रिगुणात्मधारिणे विरिञ्चिनारायणशङ्करात्मने ।।
यस्योदयेनेह जगत्प्रबुध्यते प्रवर्तते चाखिलकर्मसिद्धये ।
ब्रह्मेन्द्रनारायणरुद्रवन्दितः स नः सदा यच्छतु मङ्गलं रविः ।।
नमोऽस्तु सूर्याय सहस्ररश्मये सहस्रशाखान्वितसम्भवात्मने ।
सहस्रयोगाद्भवभावभागिने सहस्रसङ्ख्या युगधारिणे नमः ।।

यन्मण्डलं दीप्तिकरं विशालं रत्नप्रभं तीव्रमनादिरूपम् ।
दारिद्र्यदुःखक्षयकारणं च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।
यन्मण्डलंदेवगणैः सुपूजितंविप्रैः स्तुतं भावनमुक्तिकोविदम् ।
तं देवदेवं प्रणमामि सूर्यं पुनातु० ।।१४३।।
यन्मण्डलं ज्ञानघनं त्वगम्यं त्रैलोक्यपूज्यं त्रिगुणात्मरूपम् ।
समस्ततेजोमयदिव्यरूपं पुनातु० ।।१४४।।
यन्मण्डलं गूढमतिप्रबोधं धर्मस्य वृद्धिं कुरुते जनानाम् ।
यत्सर्वपापक्षयकारणं च पुनातु० ।।१४५।।
यन्मण्डलं व्याधिविनाशदक्षं यदृग्यजुःसामसु सम्प्रगीतम् ।
प्रकाशितंयेनच भुर्भूवः स्वः पुनातु० ।।१४६।।
यन्मण्डलं वेदविदो वदन्ति गायन्ति यच्चारणसिद्धसङ्घाः ।
यद्योगिनोयोगजुषांच सङ्घाः पुनातु० ।।१४७।।
यन्मण्डलं सर्वजनेषु पूजितं ज्योतिश्च कुर्यादिह मर्त्यलोके ।
यत्कालकालादिमनादिरूपंपुनातु० ।।१४८।।
यन्मण्डलं विष्णुचतुर्मुखाख्यं यदक्षरं पापहरं जनानाम् ।
यत्कालकल्पक्षयकारणंचपुनातु० ।।१४९।।
यन्मण्डलं विश्वसृजां प्रसिद्धमुत्पत्तिरक्षाप्रलयप्रगल्भम् ।
यस्मिञ्जगत्संहरतेऽखिलंचपुनातु० ।।१५०।।
यन्मण्डलं सर्वगतस्य विष्णोरात्मा परं धाम विशुद्धतत्त्वम् ।
सूक्ष्मान्तरैर्योगपथानुगम्यं पुनातु० ।।१५१।।
यन्मण्डलं ब्रह्मविदो वदन्ति गायन्ति यच्चारणसिद्धसङ्घाः ।
यन्मण्डलंवेदविदः स्मरन्तिपुनातु० ।।१५२।।

यन्मण्डलं वेदविदोपगीतं यद्योगिनां योगपथानुगम्यम् ।
तत्सर्ववेदं प्रणमामि सूर्यं पुनातु० ।।१५३।।

मण्डलाष्टमिदं पुण्यं यः पठेत्सततं नरः ।
सर्वपापविशुद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ।।१५४।।

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।
केयूरवान्मकरकुण्डलवान् किरीटी
हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।१५५।।

सशङ्खचक्रं रविमण्डलेस्थितं कुशेशयाक्रान्तमनन्तमच्युतम् ।
भजामि बुद्ध्या तपनीयमूर्तिं सुरोत्तमं चित्रविभूषणोज्ज्वलम् ।।

एवं ब्रह्मादयो देया ऋषयश्च तपोधनाः ।
कीर्तयन्ति सुरश्रेष्ठं देवं नारायणं विभुम् ।।१५७।।

वेदवेदाङ्गशारीरं दिव्यदीप्तिकरं परम् ।
रक्षोघ्नं रक्तवर्णं च सृष्टिसंहारकारकम् ।।१५८।।

एकचक्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषितः ।
स मे भवतु सुप्रीतः पद्महस्तो दिवाकरः ।।१५९।।

आदित्यः प्रथमं नाम द्वितीयं तु दिवाकरः ।
तृतीयं भास्करः प्रोक्तं चतुर्थं तु प्रभाकरः ।।१६०।।

पञ्चमं तु सहस्रांशुः षष्ठं चैव त्रिलोचनः ।
सप्तमं हरिदश्वश्च अष्टमं तु विभावसुः ।।१६१।।

नवमं दिनकृत्प्रोक्तं दशमं द्वादशात्मकम् ।
एकादशं त्रयीमूर्तिर्द्वादशं सूर्य एव च ।।१६२।।

द्वादशादित्य नामानि प्रातःकाले पठेन्नरः ।
दुःख प्रणाशनं चैव सर्वदुःखं च नश्यति ।।१६३।।
दद्रूकुष्ठहरं चैव दारिद्र्यं हरते ध्रुवम् ।
सर्वतीर्थप्रदं चैव सर्वकामप्रवर्धनम् ।।१६४।।
यः पठेत्प्रातरुत्थाय भक्त्या नित्यमिदं नरः ।
सौख्यमायुस्तथाऽरोग्यं लभते मोक्षमेव च ।।१६५।।
अग्निमीळे नमस्तुभ्यमिषेत्वोर्जेस्वरूपिणे ।
अग्न आयाहि वीतस्त्वं नमस्ते ज्योतिषां पते ।।१६६।।
शं नो देवी नमस्तुभ्यं जगच्चक्षुर्नमोऽस्तुते ।
पञ्चमायोपवेदाय नमस्तुभ्यं नमो नमः ।।१६७।।
पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः ।
सप्ताश्वरथसंयुक्तो द्विभुजः स्यात्सदा रविः ।।१६८।।
आदित्यस्य नमस्कारं ये कुर्वन्ति दिने दिने ।
जन्मान्तरसहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते ।।१६९।।

उदयगिरिमुपेतं भास्करं पद्महस्तं
निखिलभुवननेत्रं रत्नरत्नोपमेयम् ।
तिमिरकरिमृगेन्द्रं बोधकं पद्मनीनां
सुरवरमभिवन्दे सुन्दरं विश्ववन्द्यम् ।।

इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आदित्यहृदयस्तोत्र सम्पूर्णम्

आदित्यहृदयस्तोत्रम्

ॐ अस्य आदित्यहृदयस्तोत्रस्यागस्त्यऋषिरनुष्टुप्छन्दः आदित्यहृदयभूतो भगवान् ब्रह्मा देवता निरस्ताशेष विघ्नतया ब्रह्मविद्यासिद्धौ सर्वत्र जपसिद्धौ च विनियोगः ।

ॐ अगस्त्यऋषये नमः शिरसि । अनुष्टुप्छन्दसे नमः मुखे । आदित्यहृदयभूतब्रह्मदेवतायै नमः हृदि । ॐ बीजाय नमः गुह्ये । रश्मिमते शक्त्यै नमः पादयोः । ॐ तत्सवितुरित्यादिगायत्रीकीलकाय नमः नाभौ ।

करन्यास– ॐ रश्मिमते अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ समुद्यते तर्जनीभ्यां नमः । ॐ देवासुरनमस्कृताय मध्यमाभ्यां नमः । ॐ विवस्वते अनामिकाभ्यां नमः । ॐ भास्कराय कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ भुवनेश्वराय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

अङ्गन्यास– ॐ रश्मिमते हृदयाय नमः । ॐ समुद्यते शिरसे स्वाहा । ॐ देवासुरनमस्कृताय शिखायै वषट् । ॐ विवस्वते कवचाय हुम् । ॐ भास्कराय नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ भुवनेश्वराय अस्त्राय फट् ।

ध्यान– ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ।

ततो युद्ध परिश्रान्तं समरे चिन्तया स्थितम् ।
रावणं चाग्रतो दृष्ट्वा युद्धाय समुपस्थितम् ।।१।।
दैवतैश्च समागम्य द्रष्टुमभ्यागतो रणम् ।
उपगम्याब्रवीद्राममगस्त्यो भगवांस्तदा ।।२।।
राम राम महाबाहो शृणु गुह्यं सनातनम् ।
येन सर्वानरीन् वत्स समरे विजयिष्यसे ।।३।।

आदित्यहृदयं पुण्यं सर्वशत्रुविनाशनम् ।
जयावहं जपं नित्यमक्षयं परमं शिवम् ।।४।।
सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
चिन्ताशोकप्रशमनमायुर्वर्धनमुत्तमम् ।।५।।
रश्मिमन्तं समुद्यन्तं देवासुरनमस्कृतम् ।
पूजयस्व विवस्वन्तं भास्करं भुवनेश्वरम् ।।६।।
सर्वदेवात्मको ह्येष तेजस्वी रश्मिभावनः ।
एष देवासुरगणाँल्लोकान् पाति गभस्तिभिः ।।७।।
एष ब्रह्मा च विष्णुश्च शिवः स्कन्दः प्रजापतिः ।
महेन्द्रो धनदः कालो यमः सोमो ह्यपाम्पतिः ।।८।।
पितरो वसवः साध्या अश्विनौ मरुतो मनुः ।
वायुर्वह्निः प्रजाः प्राण ऋतुकर्ता प्रभाकरः ।।९।।
आदित्यः सविता सूर्यः खगः पूषा गभस्तिमान् ।
सूवर्णसदृशो भानुर्हिरण्यरेता दिवाकरः ।।१०।।
हरिदश्वः सहस्रार्चिः सप्तसप्तिर्मरीचिमान् ।
तिमिरोन्मथनः शम्भुस्त्वष्टा मार्तण्डकोंऽशुमान् ।।११।।
हिरण्यगर्भः शिशिरस्तपनोऽहस्करो रविः ।
अग्निगर्भोऽदितेः पुत्रः शङ्खः शिशिरनाशनः ।।१२।।
व्योमनाथस्तमोभेदी ऋग्यजुःसामपारगः ।
घनवृष्टिरपां मित्रो विन्ध्यवीथीप्लवङ्गमः ।।१३।।
आतपी मण्डली मृत्युः पिङ्गलः सर्वतापनः ।
कविर्विश्वो महातेजा रक्तः सर्वभवोद्भवः ।।१४।।
नक्षत्रग्रहताराणामधिपो विश्वभावनः ।
तेजसामपि तेजस्वी द्वादशात्मन् नमोऽस्तु ते ।।१५।।

नमः पूर्वाय गिरये पश्चिमायाद्रये नमः ।
ज्योतिर्गणानां पतये दिनाधिपतये नमः ।।१६।।

जयाय जयभद्राय हर्यश्वाय नमो नमः ।
नमो नमः सहस्रांशो आदित्याय नमो नमः ।।१७।।

नम उग्राय वीराय सारङ्गाय नमो नमः ।
नमः पद्मप्रबोधाय प्रचण्डाय नमोऽस्तुते ।।१८।।

ब्रह्मेशानाच्युतेशाय सूरायादित्यवर्चसे ।
भास्वते सर्वभक्षाय रौद्राय वपुषे नमः ।।१९।।

तमोघ्नाय हिमघ्नाय शत्रुघ्नायामितात्मने ।
कृतघ्नघ्नाय देवाय ज्योतिषां पतये नमः ।।२०।।

तप्तचामीकराभाय हरये विश्वकर्मणे ।
नमस्तमोऽभिनिघ्नाय रुचये लोकसाक्षिणे ।।२१।।

नाशयत्येष वै भूतं तमेव सृजति प्रभुः ।
पायत्येष तपत्येष वर्षत्येष गभस्तिभिः ।।२२।।

एष सुप्तेषु जागर्ति भूतेषु परिनिष्ठितः ।
एष चैवाग्निहोत्रं च फलं चैवाग्निहोत्रिणाम् ।।२३।।

देवाश्च क्रतवश्चैव क्रतूनां फलमेव च ।
यानि कृत्यानि लोकेषु सर्वेषु परमप्रभुः ।।२४।।

एनमापत्सु कृच्छ्रेषु कान्तारेषु भयेषु च ।
कीर्तयन् पुरुषः कश्चिन्नावसीदति राघव ।।२५।।

पूजयस्वैनमेकाग्रो देवदेवं जगत्पतिम् ।
एतत्त्रिगुणितं जप्त्वा युद्धेषु विजयिष्यसि ।।२६।।

अस्मिन् क्षणे महाबाहो रावणं त्वं जहिष्यसि ।
एवमुक्त्वा ततोऽगस्त्यो जगाम स यथागतम् ।।२७।।

एतच्छ्रुत्वा महातेजा नष्टशोकोऽभवत् तदा ।
धारयामास सुप्रीतो राघवः प्रयतात्मवान् ।।२८।।
आदित्यं प्रेक्ष्य जप्त्वेदं परं हर्षमवाप्तवान् ।
त्रिराचम्य शुचिर्भूत्वा धनुरादाय वीर्यवान् ।।२९।।
रावणं प्रेक्ष्य हृष्टात्मा जयार्थं समुपागमत् ।
सर्वयत्नेन महता वृतस्तस्य वधेऽभवत् ।।३०।।
अथ रविरवदन्निरीक्ष्य रामं मुदितमनाः परमं प्रहृष्यमाणः ।
निशिचरपतिसंक्षयं विदित्वा सुरगणमध्यगतो वचस्त्वरेति ।।३१।।

श्रीवाल्मीकीये रामायणे युद्धकाण्डे अगस्त्यप्रोक्तमादित्यहृदयस्तोत्र सम्पूर्णम्

सूर्याष्टकम्

श्रीगणेशाय नमः ।। साम्ब उवाच–

आदिदेव नमस्तुभ्यं प्रसीद मम भास्कर ।
दिवाकर नमस्तुभ्यं प्रभाकर नमोऽस्तुते ।।१।।
सप्ताश्वरथमारूढं प्रचण्डं कश्यपात्मजम् ।
श्वेतपद्मधरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।२।।
लोहितं रथमारूढं सर्वलोकपितामहम् ।
महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।३।।
त्रैगुण्यं च महाशूरं ब्रह्माविष्णुमहेश्वरम् ।
महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।४।।
बृंहितं तेज पुञ्जं च वायुमाकाशमेव च ।
प्रभुं च सर्वलोकानां तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।५।।

बन्धूकपुष्पसङ्काशं हारकुण्डलभूषितम् ।
एकचक्रधरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।६।।
तं सूर्यं जगत्कर्तारं महातेजःप्रदीपनम् ।
महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।७।।
तं सूर्यं जगतां नाथं ज्ञानविज्ञानमोक्षदम् ।
महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।८।।
सूर्याष्टकं पठेन्नित्यं ग्रहपीडाप्रणाशनम् ।
अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनवान्भवेत् ।।९।।
आमिषं मधुपानं च यः करोति रवेर्दिने ।
सप्तजन्म भवेद्रोगी जन्मजन्म दरिद्रता ।।१०।।
स्त्रीतैलमधुमांसानि यस्त्यजेत्तु रवेर्दिने ।
न व्याधिः शोकदारिद्र्यं सूर्यलोकं स गच्छति ।।११।।

इति श्रीसूर्याष्टकस्तोत्रं सम्पूर्णम्

सूर्यमण्डलाष्टकम्

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती
नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।
केयूरवान्मकरकुण्डलवान् किरीटी
हारी हिरण्यवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।।१।।
सशङ्खचक्रं रविमण्डले स्थितं
कुशेशयाक्रान्तमनन्तमच्युतम् ।
भजामि बुद्ध्या तपनीयमूर्तिं
सुरोत्तमं चित्रविभूषणोज्ज्वलम् ।।२।।

नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ।
त्रयीमयाय त्रिगुणत्मधारिणे विरञ्चिनारायणशङ्करात्मने ।।३।।
यस्योदयेनेह जगत्प्रबुध्यते प्रवर्तते चाखिलकर्मसिद्धये ।
ब्रह्मेन्द्रनारायणरुद्रवन्दितः स नः सदा यच्छतु मङ्गलं रविः ।।४।।
नमोऽस्तु सूर्याय सहस्त्ररश्मये सहस्त्रशाखान्वितसम्भवात्मने ।
सहस्त्रयागोद्भवभावभागिने सहस्त्रसङ्ख्यायुगधारिणे नमः ।।५।।
यन्मण्डलं दीप्तिकरं विशालं रत्नप्रभं तीव्रमनादिरूपम् ।
दारिद्र्यदुःखक्षयकारणं च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।६।।
यन्मण्डलं देवगणैः सुपूजितं विप्रस्तुतं भावनमुक्तिकोविदम् ।
तं देवदेवं प्रणमामि सूर्यं पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।७।।
यन्मण्डलं ज्ञानधनं त्वगम्यं त्रैलोक्यपूज्यं त्रिगुणात्मरूपम् ।
समस्ततेजोमयदिव्यरूपं पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।८।।
यन्मण्डलं गूढमतिप्रबोधं धर्मस्य वृद्धिं कुरुते जनानाम् ।
यत्सर्वपापक्षयकारणं च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।९।।
यन्मण्डलं व्याधिविनाशदक्षं यदृग्यजुःसामसु सम्प्रगीतम् ।
प्रकाशितं येन च भूर्भुवः स्वः पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।१०।।
यन्मण्डलं सर्वजनेषु पूजितं ज्योतिश्च कुर्यादिह मर्त्यलोके ।
यत्कालकालादिमनादिरूपं पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।११।।
यन्मण्डलं विष्णुचतुर्मुखाख्यं यदक्षरं पापहरं जनानाम् ।
यत्कालकल्पक्षयकारणं च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।१२।।
यन्मण्डलं विश्वसृजां प्रसिद्धमुत्पत्तिरक्षाप्रलयप्रगल्भम् ।
यस्मिञ्जगत्संहरतेऽखिलञ्च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।१३।।
यन्मण्डलं सर्वगतस्य विष्णोरात्मा परं धाम विशुद्धतत्त्वम् ।
सूक्ष्मान्तरैर्योगपथानुगम्यं पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।१४।।

यन्मण्डलं वेदविदोपगीतं यद्योगिनां योगपथानुगम्यम् ।
तत्सर्ववेदं प्रणमामि सूर्यं पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ।।१५।।

मण्डलाष्टकमिदं पुण्यं य पठेत्सततं नरः ।
सर्वपापविशुद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ।।१६।।

इति श्रीमदादित्यहृदये सूर्यमण्डलाष्टकं सम्पूर्णम्

सूर्याघ्यार्थसप्ततिनामावली

अथ प्रातः स्नानं कृत्वा बहिरेव पवित्रे स्थले गोमयेनोपलिप्ते रक्तचन्दनमिश्रिताक्षतदूर्वाङ्कुर-करवीरादिकुसुमान्यादाय कुशत्रय-तिलजलानि च गृहीत्वा सङ्कल्पं कुर्यात्। तत्र अग्रे अमुकक्षेत्रे अमुकनामसंवत्सरे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकदिवसे अमुकगोत्रस्य अमुकनाम्नी मम वर्तमाने शरीरे ऐहिक जन्मान्तरार्जित कायिक-वाचिक-मानसिक-सांसर्गिक-ज्ञाताज्ञात पाप सर्वपापजन्यरोगदारिद्र्यादिप्रशमनपूर्वकं सकलरुग्झटितशमनाय विनावैद्य विनाचिकित्सा विनौषधि पूर्णस्वास्थ्यलाभाय दारिद्र्यादि नाशदुःखाभावन्तकालिकसूर्यलोकेमहितवकामा अहं हंसादि-सप्ततिनामभिः सूर्याय अर्घ्यसमर्पणं करिष्ये ।

१. ॐ हंसाय नमः
२. ॐ भानवे नमः
३. ॐ सहस्रांशवे नमः
४. ॐ तपनाय नमः
५. ॐ तापनाय नमः
६. ॐ रवये नमः
७. ॐ विकर्तनाय नमः
८. ॐ विवस्वते नमः
९. ॐ विश्वकर्मणे नमः
१०. ॐ विभावने नमः
११. ॐ विश्वरूपाय नमः
१२. ॐ विश्वकर्त्रे नमः
१३. ॐ मार्तण्डाय नमः
१४. ॐ मिहिराय नमः

१५. ॐ अंशुमते नमः १६. ॐ आदित्याय नमः
१७. ॐ उष्णगवे नमः १८. ॐ सूर्याय नमः
१९. ॐ अर्यम्णे नमः २०. ॐ व्रध्नाय नमः
२१. ॐ दिवाकराय नमः २२. ॐ द्वादशात्मने नमः
२३. ॐ सप्तहयाय नमः २४. ॐ भास्कराय नमः
२५. ॐ अहस्कराय नमः २६. ॐ खगाय नमः
२७. ॐ सूराय नमः २८. ॐ प्रभाकराय नमः
२९. ॐ श्रीमते नमः ३०. ॐ लोकचक्षुषे नमः
३१. ॐ ग्रहेश्वराय नमः ३२. ॐ त्रिलोकेशाय नमः
३३. ॐ लोकसाक्षिणे नमः ३४. ॐ तमोऽरये नमः
३५. ॐ शाश्वताय नमः ३६. ॐ शुचये नमः
३७. ॐ गभस्तिहस्ताय नमः ३८. ॐ तीव्रांशवे नमः
३९. ॐ तरणये नमः (सुमहसे नमः)
४०. ॐ सुमहोरणये नमः (अरणये नमः)
४१. ॐ द्युमणये नमः ४२. ॐ हरिदश्वाय नमः
४३. ॐ अर्काय नमः ४४. ॐ भानुमते नमः
४५. ॐ भयनाशाय नमः ४६. ॐ छन्दाँ (छन्दो)श्वाय नमः
४७. ॐ वेदवेद्याय नमः ४८. ॐ भास्वते नमः
४९. ॐ पूष्णे नमः ५०. ॐ वृषाकपये नमः
५१. ॐ एकचक्ररथाय नमः ५२. ॐ मित्राय नमः
५३. ॐ मन्दोहारये नमः ५४. ॐ तमिस्रघ्ने नमः
५५. ॐ दैत्यघ्ने(घ्नाय) नमः ५६. ॐ पापहर्त्रे नमः
५७. ॐ घ(ध)र्माय नमः ५८. ॐ घ(ध)र्मप्रकाशकाय नमः
५९. ॐ हेलिकाय नमः ६०. ॐ चित्रभानवे नमः
६१. ॐ कलिघ्नाय नमः ६२. ॐ तार्क्ष्यवहनाय नमः
६३. ॐ दिक्पतये नमः ६४. ॐ पद्मिनीनाथाय नमः

६५. ॐ कुशेशकराय नमः ६६. ॐ हरये नमः
६७. ॐ घर्मरश्मये नमः ६८. ॐ दुर्निरीक्ष्याय नमः
६९. ॐ चण्डांशवे नमः ७०. ॐ कश्यपात्मजाय नमः

ॐ नमो विवस्वते ब्रह्मन् भास्वते विष्णुतेजसे ।
जगत्सवित्रे शुचये सवित्रे कर्मसाक्षिणे ।।१।।
जपाकुसुमसङ्काशं काश्यपेयं महाद्युतिम् ।
तमोऽरिं सर्वपापघ्नं प्रणतोऽस्मि दिवाकरम् ।।२।।
हंसो भानुः सहस्रांशुस्तपनस्तापनो रविः ।
विकर्तनो विवस्वांश्च विश्वकर्मा विभावसुः ।।३।।
विश्वरूपो विश्वकर्ता मार्तण्डो मिहिरोंऽशुमान् ।
आदित्यश्चोष्णगुः सूर्योऽर्यमा ब्रध्नो दिवाकरः ।।४।।
द्वादशात्मा सप्तहयो भास्करोऽहस्करः खगः ।
सूरः प्रभाकरः श्रीमाँल्लोकचक्षुर्ग्रहेश्वरः ।।५।।
त्रिलोकेशो लोकसाक्षी तमोरिः शाश्वतः शुचिः ।
गभस्तिहस्तस्तीव्रांशुस्तरणिः सुमहोरणिः ।।६।।
द्युमणिर्हरिदश्वोऽर्को भानुमान्भयनाशनः ।
छन्दोश्वो(छन्दांशुः) वेदवेद्यश्च भास्वान्पूषा वृषाकपिः ।।७।।
एकचक्ररथो मित्रो मन्देहारिस्तमिस्रहा ।
दैत्यहा पापहर्ता च धर्मो धर्मप्रकाशकः ।।८।।
हेलिकश्चित्रभानुश्च कलिघ्नस्तार्क्ष्यवाहनः ।
दिक्पतिः पद्मिनीनाथः कुशेशयकरो हरिः ।।९।।
घर्मरश्मिर्दुर्निरीक्ष्यश्चण्डांशुः कश्यपात्मजः ।
एभिः सप्ततिसङ्ख्याकैः पुण्यैः सूर्यस्य नामभिः ।।१०।।
प्रणवादिचतुर्थ्यन्तैर्नमस्कारसमन्वितैः ।
प्रत्येकमुचरन्नाम दृष्ट्वा दृष्ट्वा दिवाकरम् ।।११।।

विगृह्य पाणियुग्मेन ताम्रपात्रं सुनिर्मलम् ।
जानुभ्यामवनीं गत्वा परिपूर्य जलेन च ।।१२।।
करवीरादिकुसुमैरक्तचन्दनमिश्रितैः ।
दुर्वाङ्कुरैरक्षतैश्च निक्षिप्तैः पात्रमध्यतः ।।१३।।
दद्यादर्घ्यमनर्घ्याय सवित्रे ध्यानपूर्वकम् ।
उपमौलि समानीय तत्पात्रं नान्यदृङ्मनाः ।।१४।।
प्रतिमन्त्रं नमस्कुर्यादुदयास्तमये रविम् ।
अनया नामसप्तत्या महामन्त्ररहस्यया ।।१५।।
एवं कुर्वन्नरो जातु न दरिद्रो न दुःखभाक् ।
व्याधिभिर्मुच्यते घोरैरपि जन्मान्तरार्जितैः ।।१६।।
विनौषधैर्विनावैद्यैर्विना पथ्यपरिग्रहैः ।
कालेन निधनं प्राप्तं सूर्यलोके महीयते ।।१७।।

इति काशाखण्डान्तर्गतविनावैद्यविनापथ्यपरिग्रहविनाचिकित्सा-
त्वरितसर्वरोगविनाशपूर्वकदारिद्र्यनाशकं सद्यःफलदायकं सप्ततिसङ्ख्यकनामात्मकं
सूर्यार्घ्यदानमन्त्रात्मकं स्तोत्रं सम्पूर्णम्

सूर्यशतकम्

जम्भारातीभकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं
रक्ताः सिक्ता इवौघैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य ।
आयान्त्या तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूत्यै
भूयासुर्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ।।
।।१।।

भक्तिप्रह्वाय दातुं मुकुलपुटकुटीकोटरक्रोडलीनां
लक्ष्मीमाक्रष्टुकामा इव कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये ।

कालाकारान्धकाराननपतितजगत्साध्वसध्वंसकल्पाः
कल्याणं वः क्रियासुः किसलयरुचयस्ते करा भास्करस्य ।।
।।२।।

गर्भेष्वम्भोरुहाणां शिखरिषु च शिताग्रेषु तुल्यं पतन्तः
प्रारम्भे वासरस्य व्युपरतिसमये चैकरूपास्तथैव ।
निष्पर्यायं प्रवृत्तास्त्रिभुवनभवनप्राङ्गणे पान्तु युष्मा
नूष्माणं सन्तताध्वश्रमजमिव भृशं बिभ्रतो ब्रध्नपादाः ।।
।।३।।

प्रभ्रश्यत्युत्तरीयत्विषि तमसि समुद्वीक्ष्य वीतवृतीन्प्राग्
जन्तूंस्तन्तून्यथा यानतनु वितनुते तिग्मरोचिर्मरीचीन् ।
ते सान्द्रीभूय सद्यः क्रमविशददशाशादशालीविशालं
शश्वत्सम्पादयन्तोऽम्बरममलमलं मङ्गलं वो दिशन्तु ।।
।।४।।

न्यक्कुर्वन्नोषधीशे मुषितरुचि शुचेवौषधीः प्रोषिताभा
भास्वद्ग्रावोद्गतेन प्रथममिव कृताभ्युद्गतिः पावकेन ।
पक्षच्छेदव्रणासृक्स्रुत इव दृषदो दर्शयन्प्रातरद्रे-
राताम्रस्तीव्रभानोरनभिमतनुदे स्ताद्गभस्त्युद्गमो वः ।।
।।५।।

शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणीन्व्रणिभिरपघनैर्घर्घराव्यक्तघोषान्
दीर्घाघ्रातनघौघैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन् यः ।
धर्मांशोस्तस्य वोऽन्तर्द्विगुणघनघृणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्ते-
र्दत्तार्घाः सिद्धसङ्घैर्विदधतु घृणयः शीघ्रमंहोविघातम् ।।
।।६।।

बिभ्राणा वामनत्वं प्रथममथ तथैवांशवः प्रांशवो वः
क्रान्ताकाशान्तरालास्तदनु दशदिः पूरयन्तस्ततोऽपि ।

ध्वान्तादाच्छिद्य देवद्विष इव बलितो विश्वमाश्वश्नुवानाः
कृच्छ्राण्युच्छ्रायहेलोपहसितहरयो हारिदश्वा हरन्तु ।।
।।७।।

उद्गाढेनारुणिम्ना विदधति बहुलं येऽरुणस्यरुणत्वं
मूर्धोद्धूतौ खलीनक्षतरुधिररुचो ये रथाश्वाननेषु ।
शैलानां शेखरत्वं श्रितशिखरिशिखास्तन्वते येदिशन्तु
प्रेङ्खन्तः खे खरांशोः खचितदिनमुखास्ते मयूखाः सुखं यः ।।
।।८।।

दत्तानन्दाः प्रजानां समुचितसमयाकृष्टसृष्टैः पयोभिः
पूर्वाह्णे विप्रकीर्णा दिशि दिशि विरमत्यह्नि संहारभाजः ।
दीप्तांशोर्दीर्घदुःखप्रभवभवभयोदन्वादुत्तारनावो
गावो वः पावनानां परमपरिमितां प्रीतिमुत्पादयन्तु ।।
।।९।।

बन्धध्वंसैकहेतुं शिरसि नतिरसाबद्धसन्ध्याञ्जलीनां
लोकानां ये प्रबोधं विदधति विपुलाम्भोजखण्डाशयेव ।
युष्माकं ते स्वचित्तप्रथितपृथुतरप्रार्थनाकल्पवृक्षाः
कल्पन्तां निर्विकल्पं दिनकरकिरणाः केतवः कल्मषस्य ।।
।।१०।।

धारा रायो धनायापदि सपदि करालम्बभूताः प्रपाते
तत्त्वालोकैकदीपास्त्रिदशपतिपुरप्रस्थितौ वीथ्य एव ।
निर्वाणोद्यागियोगिप्रगमनिजतनुद्वारि वेत्रायमाणा-
स्त्रायान्तां तीव्रभानोर्दिवसमुखसुखा रश्मयः कल्मषाद्वः ।।
।।११।।

प्राची प्रागाचरन्त्योऽनतिचिरमचले चारुचूडामणित्वं
मुञ्चन्त्यो रोचनाम्भः प्रचुरमिव दिशामुच्चकैश्चर्चनाय ।

चाटूक्तैश्चक्रनाम्नां चतुरमविचललोंचनैरच्यमाना-
श्चेष्टन्तां चिन्तितानामुचितमचरमाञ्चण्डराचीरुचो वः ।।

।।१२।।

एकं ज्योतिर्दृशौ द्वे त्रिजगति गदितान्यब्जजास्यैश्चतुर्भि-
र्भूतानां पञ्चमं यान्यलमृतुषु तथा षट्सु नाना विधानि ।
युष्माकं तानि सप्तत्रिदशमुनिनुतान्यष्टदिग्भाञ्जि भानो-
र्यान्ति प्राह्ने नवत्वं दश दधतु शिवं दीधितीनां शतानि ।।

।।१३।।

आवृत्तिभ्रान्तविश्वाः रममिव दधतः शोषिणः स्वोष्मणेव
ग्रीष्मे दावाग्नितप्ता इव रसमसकृद्ये धरित्र्या धयन्ति ।
ते प्रावृष्यात्तपानातिशयरुज इवोद्वान्ततोया हिमर्तौ
मार्तण्डस्याप्रचण्डाश्चिरमशुभभिदेऽभीषवो वो भवन्तु ।।

।।१४।।

तन्वाना दिग्वधूनां समधिकमधुरालोकरम्यामवस्था-
मारूढप्रौढिलेशोत्कलितकपिलिमालङ्कृतिः केवलैव ।
उज्जृम्भाम्भोजनेत्रद्युतिनि दिनमुखे किञ्चिदुद्भिद्यमाना
श्मश्रुश्रेणीव भासां दिशतु दशशती शर्म धर्मत्विषो वः ।।

।।१५।।

मौलीन्दोर्मैष मोषीद्द्युतिमिति वृषभाङ्केन यः शङ्किनेव
प्रत्यग्रोद्घाटिताम्भोरुकुहरगुहासुस्थितेनेव धात्रा ।
कृष्णोन ध्वान्तकृष्णास्वतनुपरिभवत्रस्नुनुव स्तुतोऽलं
त्राणाय स्तात्तनीयानति तिमिररिपोः स त्विषामुद्गमो वः ।।

।।१६।।

विस्तीर्णं व्योमदीर्घाः सपदि दश दिशो व्यस्तवेलाम्भसोऽब्धीन्
कुर्वद्भिर्दृश्यनानानगनगरनमाभोगपृथ्वीं च पृथ्वीम् ।

पद्मिन्युच्छ्रस्यते यैरुषिसि जगदपि ध्वंसयित्वा तमिस्रा-
मुस्र विस्रंसयन्तु द्रुतमनभिमतं ते सहस्रत्विषो वः ।।
।।१७।।

अत्यव्यस्तत्त्वशुन्यो निजरुचिरनिशानश्वरः कर्तुमीशो
विश्वं वेश्मेव दीपः प्रतिहततिमिरं यः प्रदेशस्थितोऽपि ।
दिक्कालापेक्षयासौ त्रिभुवनमटतस्तिग्मभानोर्नवाख्यां
यातः शातक्रतव्यां दिशि दिशतु शिवं सोऽर्चिषामुद्गमो वः ।।
।।१८।।

मा गान्म्लानिंमृणाली मृदुरिति दययेवाप्रविष्टोऽहिलोकं
लोकालोकस्य पार्श्वं प्रतपति न परं यस्तदाख्यार्थमेव ।
ऊर्ध्वं ब्रह्माण्डखण्डस्फुटनभयपरित्यक्तदैर्घ्यो द्युसीम्नि
स्वेच्छावश्यावकाशावधिरवतु स वस्तापने रोचिरोधः ।।
।।१९।।

अश्यामः काल एको न भवति भुवनान्तोऽपि वीतेऽन्धकारे
सद्यः प्रालेयपादो न विलयमचलश्चन्द्रमा अप्युपैति ।
बद्धः सिद्धाञ्जलीनां न हि कुमुदवनस्यापि यत्रोज्जिहाने
तत्प्रातः प्रेक्षणीयं दिशतु दिनपतेर्धाम कामाधिकं वः ।।
।।२०।।

यत्कान्तिं पङ्कजानां न हरति कुरुते प्रत्युताधिक्यरम्यां
नो धत्ते तारकाभां तिरयति नितरामाशु यन्नित्यमेव ।
कर्तुं नालं निमेषं दिवसमपि परं यत्तदेकं त्रिलोक्या-
श्चक्षुः सामान्यचक्षुर्विसदृशमघभिद्भास्वतःस्तान्महो वः ।।
।।२१।।

क्ष्मां क्षेपीयः क्षपाम्भः शिशिरतरजलस्पर्शतर्षादृतेव
द्रागाशा नेतुमाशाद्विरदकरसरः पुष्कराणीव बोधम् ।

माञ्जिष्ठो प्रष्ठवाहावलिविधुतशिरश्चामराली नु लोकै-
राशङ्क्यालोकितैवं सवितुरघनुदे स्तात्प्रभातप्रभा वः ।।
।।२७।।

ध्वान्तध्वंसं विधत्ते न तपति रुचिमन्नातिरूपं व्यनक्ति
न्यक्त्वं नीत्वापि नक्तं न वितरतितरां तावदह्नस्त्विषं यः ।
स प्रातर्मा विरंसीदसकलपटिमा पूरयन्युष्मदाशा-
माशाकाशावकाशावतरणतरुणप्रक्रमोऽर्कप्रकाशः ।।
।।२८।।

तीव्रं निर्वाणहेतुर्यदपि च विपुलं यत्प्रकर्षेण चाणु
प्रत्यक्षं यत्परोक्षं यदिह यदपरं नश्वरं शाश्वतं च ।
यत्सर्वस्य प्रसिद्धं जगति कतिपये योगिनो यद्विदन्ति
ज्योतिस्तद् द्विप्रकारं सवितुरवतु वो बाह्यमाभ्यन्तरं च ।।
।।२९।।

रत्नानां मण्डनाय प्रभवति नियतोद्देशलब्धावकाशं
वह्नेर्दार्वादि दग्धुं निजजडिमतया कर्तुमानन्दमिन्दोः ।
यच्च त्रैलोक्यभूषाविधिरघदहनं ह्लादि वृष्ट्याशु तद्वौ
बाहुल्योत्पाद्यकार्याधिकतरमवतादेकमेवार्कतेजः ।।
।।३०।।

भीलच्चक्षुर्विजिह्मश्रुति जडरसनं निघ्नितघ्राणवृत्ति
स्वव्यापाराक्षमत्वक्परिमुषितमनः श्वासमात्रावशेषम् ।
विस्रस्ताङ्गं पतित्वा स्वपदपहरतादश्रियं वोऽर्कजन्मा
कालव्यालावलीढं जगदगद इवोत्थापयन्प्राक्प्रतापः ।।
।।३१।।

निःशेषं नैशमम्भः प्रसभमपनुदन्नश्रुलेशानुकारि
स्तोकस्तोकापनीतारुणरुचिरचिरादस्तदोषानुषङ्गः ।

दाता दृष्टिं प्रसन्नां त्रिभुवननयनस्याशु युष्मद्विरुद्धं
वध्याद् ब्रध्नस्य सिद्धाञ्जनविधिरपरः प्राक्तनोऽर्चिःप्रचारः ।।

।।३२।।

भूत्वा जम्भस्य भेत्तुः ककुभि परिभवारम्भभूः शुभ्रभानो-
र्बिभ्राणा बभ्रुभावं प्रसभमभिनवाम्भोजृम्भाप्रगल्भा ।
भूषा भूयिष्ठशोभा त्रिभुवनभवनस्यास्य वैभाकरी प्राग्-
विभ्रान्ति भ्राजमाना विभवतु विभवोद्भुतये सा विभा वः ।।

।।३३।।

संसक्तं सिक्तमूलादभिनवभुवनोद्यानकौतूहलिन्या
यामिन्या कन्ययेवामृतकरकलशावर्जितेनामृतेन ।
अर्कालोकः क्रियाद्वो मुदमुदयशिरश्चक्रवालालवाला-
दुद्यन्बालप्रवालप्रतिमरुचिरहः पादपप्राक्प्ररोहः ।।

।।३४।।

भिन्नं भासारुणस्य क्वचिदभिनवया विद्रुमाणां त्विषेव
त्वङ्गन्नक्षत्ररत्नद्युतिनिकरकरालान्तरालं क्वचिच्च ।
नान्तर्निःशेषकृष्णश्रियमुदधिमिव ध्वान्तराशिं पिबन्स्ता-
दौर्वः पूर्वोऽप्यपूर्वोऽग्निरिव भवदघप्लुष्टयेऽर्कविभासः ।।

।।३५।।

गन्धर्वैर्गद्यपद्यव्यतिकरितवचोहृद्यमातोद्यवाद्यै-
राद्यैर्यो नारदाद्यैर्मुनिभिरभिनुतो वेदवेद्यैर्विभिद्य ।
आसाद्यापद्यते यं पुनरपि च जगद्यौवनं सद्य उद्य-
न्नुद्द्योतो द्योतितद्यौद्यतु दिवसकृतोऽसाववद्यानि वोऽद्य ।।

।।३६।।

आवानैश्चन्द्रकान्तैश्च्युततिमिरतया तानवात्तारकाणा-
मेणाङ्कालोकलोपादुपहतमहसामोषधीनां लयेन ।

आरादुत्प्रेक्ष्यमाणा क्षणमुदयतटान्तर्हितस्याहिमांशो-
राभा प्राभातिकी वोऽवतु न तु नितरां तावदाविर्भवन्ती ।।
।।३७।।

सानौ सा नौदये नारुणितदलपुनर्यौवनानां वनाना-
मालीमालीढपूर्वा परिहृतकुहरोपान्तनिम्ना तनिम्ना ।
भो वोऽभावोपशान्तिं दिशतु दिनपतेर्भासमाना समाना
राजी राजीवरेणोः समयमयमुदेतीव यस्य वयस्या ।।
।।३८।।

उज्जृम्भाम्भोरुहाणां प्रभवति पयसां य श्रिये नोष्णतायै
पुष्णात्यालोकमात्रं नरतु दिशति दृशां दृश्यमाना विघातम् ।
पूर्वाद्रेरेव पूर्वं दिवमनु च पुनः पावनी दिङ्मुखाना-
मेनांस्यैनी विभासौ नुदनु नुतिपदैकास्पदं प्राक्तनी वः ।।
।।३९।।

वाचां वाचस्पतेरप्यचलभिदुचिताचार्यकाणां प्रपञ्चै-
र्वैरञ्चानां तथोच्चारितचतुरऋचां चाननानां चतुर्णाम् ।
उच्येतार्चासु वाच्यच्युतिशुचि चरितं यस्य नोच्चैर्विविच्य
प्राच्यं वर्चश्चकासच्चिरमुपचिनुतात्तस्य चण्डार्चिषो वः ।।
।।४०।।

मूर्ध्न्यद्रेर्धातुरागस्तरुषु किसलयो विद्रुमौघः समुद्रे
दिङ्मातङ्गोत्तमाङ्गेष्वभिनवनिहितः सान्द्रसिन्दूररेणुः ।
सीम्नि व्योम्नश्च हेम्नः सुरशिखरिभुवो जायते यः प्रकाशः
शोणिम्नासौ खरांशोरुषसि दिशतु वः शर्म शोभैकदेशः ।।
।।४१।।

अस्ताद्रीशोत्तमाङ्गे श्रितशशिनि तमःकालकूटे निपीते
याति व्यक्तिं पुरस्तादरुणकिसलये प्रत्युषःपारिजाते ।

उद्यन्त्यारक्तपीताम्बरविशदतरोद्वीक्षिता तीक्ष्णभानो-
र्लक्ष्मीर्लक्ष्मीरिवास्तु स्फुटकमलपुटापाश्रया श्रेयसे वः ।।
।।४२।।

नोदन्वाञ्जन्मभूमिर्न तदुदरभवो बान्धवाः कौस्तुभाद्या
यस्याः पद्मं न पाणौ न च नरकरिपूरःस्थली वासवेश्म ।
तेजोरूपापरैव त्रिषु भुवनतलेष्वादधाना व्यवस्थां
सा श्रीः श्रेयांसि दिश्यादशिशिरमहसो मण्डलाग्रोद्गता वः ।।
।।४३।।

रक्षन्त्वक्षुण्णहेमोपलपटलमलं लाघवादुत्पतन्तः
पातङ्गाः पङ्ग्ववज्ञाजितपवनजवा वाजिनस्ते जगन्ति ।
येषां वीतान्यचिह्नोन्नयमपि वहतां मार्गमाख्याति मेरा-
वुद्यन्नुद्दामदीप्तिर्द्युमणिमणिशिलावेदिकाजातवेदाः ।।
।।४४।।

प्लुष्टाः पृष्ठेंऽशुपातैरतिनिकटतया दत्तदाहातिरेकै-
रेकाहक्रान्तकृत्स्नत्रिदिवपथपृथुश्वासशोषाः श्रमेण ।
तीव्रोदन्यास्त्वरन्तामहितविहतये सप्तयः सप्तसप्ते-
रभ्याशाकाशगङ्गाजलसरलगलावाङ्नताग्राननना वः ।।
।।४५।।

मात्वान्यान्पार्श्वतोऽश्वान् स्फटिकतटदृषद्दृष्टदेहा द्रवन्ती
व्यस्तेऽहन्यस्तसन्ध्येयमिति मृदुपदा पद्मरागोपलेषु ।
सा दृश्यादृश्यमूर्तिर्मरकतकटके क्लिष्टसूता सुमेरो-
र्मूर्धन्यावृत्तिलब्धध्रुवगतिरवतु ब्रध्नवाहावलिर्वः ।।
।।४६।।

हेलालोलं वहन्ती विषधरदमनस्याग्रजेनावकृष्टा
स्ववाहिन्या सुदूरं जनितजवजया स्यन्दनस्य स्यदेन ।

निर्व्याजं तायमाने हरितिमनि निजे स्फीतफेनाहितश्री-
रश्रेयांस्यश्वपङ्क्तिः शमयतु यमुनेवापरा तापनी वः ।।
।।४७।।

मार्गोपान्ते सुमेरोर्नुवति कृतनतौ नाकधाम्नां निकाये
वीक्ष्य व्रीडानतानां प्रतिकुहरमुखं किन्नरीणां मुखानि ।
सूतेऽसूयत्यपीषज्जडगति वहतां कन्धरार्धैर्वलद्भि-
र्वाहानां व्यस्यताद्वः सममसमहरेर्हेषितं कल्मषाणि ।।
।।४८।।

धुन्वन्तो नीरदालीर्निजरुचिहरिताः पार्श्वयोः पक्षतुल्या-
स्थालूत्तानैः खलीनैः खचितमुखरुचश्च्योतता लोहितेन ।
उड्डीयेव व्रजन्तो वियति गतिवशादर्कवाहाः क्रियासुः
क्षेमं हेमाद्रिहृद्यद्रुमशिखरशिरः श्रेणिशाखाशुका वः ।।
।।४९।।

प्रातःशैलाग्ररङ्गे रजनिजवनितापायसंलक्ष्यलक्ष्मी-
र्विक्षिप्यापूर्वपुष्पाञ्जलिमुडुनिकरं सूत्रधारायमाणः ।
यामेष्वङ्केष्विवाह्नः कृतरुचिषु चतुर्ष्वेव जातप्रतिष्ठा-
मव्यात्प्रस्तावयन्वो जगदटनमहानाटिकां सूर्यसूतः ।।
।।५०।।

आक्रान्त्या वाह्यमानं पशुमिव हरिणा वाहकोऽग्र्यो हरीणां
भ्राम्यन्तं पक्षपाताज्जगति समरुचिः सर्वकर्मैकसाक्षी ।
शत्रुं नेत्रश्रुतीनामवजयति वयोज्येष्ठभावे समेऽपि
स्थाम्नां धाम्नां निधिर्यः स भवद्दघनुदे नूतनः स्तादनूरुः ।।
।।५१।।

दत्तार्घैर्दूरनम्रैर्वियति विनियतो वीक्षितः सिद्धसार्थैः
सानाथ्यं सारथिर्वः स दशशतरुचेः सातिरेकं करोतु ।

आपीय प्रातरेव प्रततहिमपयःस्यन्दिनीरिन्दुभासो
यः काष्ठादीपनोऽग्रे जडित इव भृशं सेवते पृष्ठतोऽर्कम् ।।
।।५२।।

मुञ्चन् रश्मीन्दिनादौ दिनगमसमये संहरंश्च स्वतन्त्र-
स्तोत्रप्रख्यातवीर्योऽविरतहरिपदाक्रान्तिबद्धाभियोगः ।
कालोत्कर्षाल्लघुत्वं प्रसभमधिपतौ योजयन्यो द्विजानां
सेवाप्रीतेन पूष्णात्मसम इव कृतस्त्रायतां सोऽरुणो वः ।।
।।५३।।

शातः श्यामलतायोः परशुरिव तमोऽरण्यवह्नेरिवार्चिः
प्रच्येवाग्रे ग्रहीतुं ग्रहकुमुदवनं प्रागुदस्तोऽग्रहस्तः ।
ऐक्यं भिन्दन्द्युभूम्योरविधिरिव विधातेव विश्वप्रबोधं
वाहानां वो विनेता व्यपनयतु विपन्नाम धामाधिपस्य ।।
।।५४।।

पौरस्त्यस्तोयदर्तोः पवन इव पतत्पावकस्येव धूमो
विश्वस्येवादिसर्गः प्रणव इव परं पावनो वेदराशेः ।
सन्ध्यानृत्योत्सवेच्छोरिव मदनरिपोर्नन्दिनान्दीनिनादः
सौरस्याग्रे सुखं वो वितरतु विनतानन्दनः स्यन्दनो वः ।।
।।५५।।

पर्याप्तं तप्तचामीकरकटकतटे श्लिष्टशीतेतरांशा-
वासीदत्स्यन्दनाश्वानुकृतिमरकते पद्मरागायमाणः ।
यः सोत्कर्षां विभूषां कुरुत इव कुलक्ष्माभृदीशस्य मेरो-
रेनांस्यह्नाय दूरं गमयतु स गुरुः काद्रवेयद्विषे वः ।।
।।५६।।

नीत्वाश्वान्सप्त कक्षा इव नियमवशं वेत्रकल्पप्रतोद-
स्तूर्णं ध्वान्तस्य राशावितरजन इवोत्सारिते दूरभाजि ।

पूर्वं प्रष्ठो रथस्य क्षितिभृदधिपतीन्दर्शयंस्त्रायता व-
स्त्रैलोक्यास्थानदानोद्यतदिवसपतेः प्राक्प्रतीहारपालः ।।
।।५७।।

वह्निज्ञातं विकासीक्षणकमलवनं भासि नाभासि वह्ने !
तातं नत्वाश्वपार्श्वान्नियं यम ! महिषं राक्षसा वीक्षिताः स्व ।
सप्तीन्सिञ्च प्रचेतः ! पवन ! भज जवं वित्तपावेदितस्त्वं
वन्दे शर्वेति जल्पन्प्रतिदिशमधिपान्पातु पूष्णोऽग्रणीर्वः ।।
।।५८।।

पाशानाशान्तपालादरुण वरुणतो मा ग्रहीः प्रग्रहार्थं
तृष्णां कृष्णस्य चक्रे जहिहि नहि रथो याति मे नैकचक्रः ।
योक्तुं युग्यं किमुच्चैःश्रवसमभिलषस्यष्टमं वृत्रशत्रो-
स्त्यक्तान्यापेक्षविश्वोपकृतिरिति रविः शास्ति यं सोऽवताद्वः ।।
।।५९।।

नो मूर्च्छाच्छिन्नवाञ्छः श्रमविवशवपुर्नैव नाप्यास्यशोषी
पान्थः पथ्येतराणि क्षपयतु भवतां भास्वतोऽग्रेसरः सः ।
यः संश्रित्य त्रिलोकीमटति पटुतरैस्ताप्यमाने मयूखै-
राराद् आरामलेखामिव हरितमणिश्यामलामश्वपङ्क्तिम् ।।
।।६०।।

सीदन्तोऽन्तर्निमज्जज्जडखुरमुसलाः सैकते नाकनद्याः
स्कन्दन्तः कन्दरालीः कनकशिखरिणो मेखलासु स्खलन्तः ।
दूरं दूर्वास्थलात्का मरकतदृषदि स्थास्नवो यत्र याताः
पूष्णोऽश्वाः पूरयंस्तैस्तदवतु जवनैर्हुंकृतेनाग्रगो वः ।।
।।६१।।

पीनोरः प्रेरिताभ्रैश्वरमखुरपुटाग्रस्थितैः प्रातरद्रा-
वादीर्घाङ्गैरुदस्तो हरिभिरपगतासङ्गनिःशब्दचक्रः ।

उत्तानानूरुमूर्धावनति हठभवद्विप्रतीपप्रणामः
प्राह्णे श्रेयो विधत्तां सवितुरवतरन्व्योमवीथीं रथो वः ।।
।।६२।।

ध्वान्तौघध्वंसदीक्षाविधिपटु वहता प्राक्सहस्रं कराणा-
मर्यम्णा यो गरिम्णः पदमतुलमुपानीयताध्यासनेन ।
स श्रान्तानं नितान्तं भरमिव मरुतामक्षमाणां विसोढुं
स्कन्धात्स्कन्धं व्रजन्वो वृजिनविजितये भास्वतः स्यन्दनोऽस्तु ।।
।।६३।।

योक्त्रीभूतान्युगस्य ग्रसितुमिव पुरो दन्दशूकान्दधानो
द्वेधाव्यस्ताम्बुवाहावलिविहितबृहत्पक्षविक्षेपशोभः ।
सावित्रः स्यन्दनोऽसौ निरतिशयरयप्रीणितानूरुरेनः
क्षेपीयो वो गरुत्मानिव हरतु हरीच्छाविधेयप्रचारः ।।
।।६४।।

एकाहेनैव दीर्घां त्रिभुवनपदवीं लङ्घयन् यो लघिष्ठः
पृश्ठे मेरोर्गरीयान् दलितमणिदृषत्त्विषि पिंषञ्शिरांसि ।
सर्वस्यैवोपरिष्टादथ च पुनरधस्तादिवस्ताद्रिमूर्ध्नि
ब्रध्नस्याव्यात्स एवं दुरधिगमपरिस्पन्दनः स्यन्दनो वः ।।
।।६५।।

धूर्ध्वस्ताग्र्यग्रहाणि ध्वजपटपवनान्दोलितेन्दूनि दूरं
राहौ ग्रासाभिलाषादनुसरति पुनर्दत्तचक्रव्यथानि ।
श्रान्ताश्वश्वासहेलाधुतविबुधधुनीनिर्झराम्भांसि भद्रं
देयासूर्वो दवीयो दिवि दिवसपतेः स्यन्दनप्रस्थितानि ।।
।।६६।।

अक्षे रक्षां निबध्य प्रतिसरवलयैर्योजयन्त्यं युगाग्रं
धूःस्तम्भे दग्धधूपाः प्रहितसुमनसो गोचरे कूबरस्य ।

चर्चाश्चक्रे चरन्त्यो मलययजपयसा सिद्धवध्वस्त्रिसन्ध्यं
वन्दन्ते यं द्युमार्गे स नुदतु दुरितान्यशुमत्स्यन्दनो वः ।।
।।६७।।

उत्कीर्णस्वर्णरेणुद्रुतखुरदलिता पार्श्वयोः शश्वदश्वै-
रश्रान्तभ्रान्तचक्रक्रमनिखिलमिलन्नेमिनिम्ना भरेण ।
मेरोर्मूर्धन्यघं वो विघटयतु रवेवेकवीथी रथस्य
स्वोष्मोदक्ताम्बुरिक्तप्रकटितपुलिनोद्भूसरा स्वर्धुनीव ।।
।।६८।।

नन्तु नाकालयानामनिशमनुयतां पद्धतिः पङ्क्तिरेव
क्षोदो नक्षत्रराशेरदयरयमिलच्चक्रपिष्टस्य धूलिः ।
हेषह्लादो हरीणां सुरशिखरिदरीः पूरयन्नेमिनादो
यस्याव्यात्तीव्रभानोः स दिवि भुवि यथा व्यक्तचिह्नो रथो वः ।।
।।६९।।

निःस्पन्दानां विमानावलिविततदिवां देववृन्दारकाणां
वृन्दैरानन्दसान्द्रोद्यममपि वहतां विन्दतां वन्दितुं नो ।
मन्दाकिन्याममन्दः पुलिनभृति मृदुर्मन्दरे मन्दिराभे
मन्दारैर्मण्डितारं दधदरि दिनकृत्स्यन्दनः स्तामुदे वः ।।
।।७०।।

चक्री चक्रारपङ्क्तिं हरिरपि च हरीन् धूर्जटिर्धूर्ध्वजान्ता-
नक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कूबराग्र कुबेरः ।
रंहः सङ्घः सुराणां जगदुपकृतये नित्ययुक्तस्य यस्य
स्तौति प्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरुचेः सोऽवतात्स्यन्दनो वः ।।
।।७१।।

नेत्राहीनेन मूल विहितपरिकरः सिद्धसाध्यैर्मरुद्भिः
पादोपान्ते स्तुतोऽलं बलिहरिरभसाकर्षणाबद्धवेगः ।

भ्राम्यन् व्योमाम्बुराशावशिशिरकिरणस्यन्दनः सन्ततं वो
दिश्याल्लक्ष्मीमपारमतुलितमहिमेवापरो मन्दराद्रिः ।।

।।७२।।

यज्ज्यायो बीजमह्नामपहततिमिरं चक्षुषामञ्जनं यद्
द्वारं यन्मुक्तिभाजां यदखिलभुवनज्योतिषामेकमोकः ।
यद्वृष्ट्यम्भोनिधानं धरणिरससुधापानपात्रं महद्य-
द्दिश्यादीशस्य भासां तदविकलमलं मङ्गलं मण्डलं वः ।।

।।७३।।

वेलावर्धिष्णु सिन्धोः पय इव खमिवार्घोद्गताग्र्यग्रहोडु
स्तोकोद्भिन्नस्वचिह्नप्रसवमिव मधोरास्यमस्यन्मनांसि ।
प्रातः पूष्णोऽशुभानि प्रशमयतु शिरःशेखरीभूतमद्रे
पौरस्त्यस्योद्गभस्तिस्तिमिततमतमःखण्डनं मण्डलं वः ।।

।।७४।।

प्रत्युप्तस्तप्तहेमोज्ज्वलरुचिरचलः पद्मरागेण येन
ज्यायः किञ्जल्कपुञ्जो यदलिकुलशितेरम्बरेन्दीवरस्य ।
कालव्यालस्य चिह्नं महिततममहोमूर्ध्नि रत्नं महद्य-
द्दीप्तांशोः प्रातरव्यात्तदविकलजगन्मण्डनं मण्डलं वः ।।

।।७५।।

कस्त्राता तारकाणां पतति तनुरवश्यायबिन्दुर्यथेन्दु-
र्विद्राणा दृक्स्मरारेरुरसि मुररिपोः कौस्तुभो नोद्गभस्तिः ।
वह्नेः सापह्नवेव द्युतिरुदयगते यत्र तन्मण्डलं वो
मार्तण्डीयं पुनीताद्दिवि भुवि च तमांसीव मुष्णन्महांसि ।।

।।७६।।

यत्प्राच्यां प्राक्चकास्ति प्रभवति च यतः प्राच्यसावुज्जिहाना-
दिव्द्धं मध्ये यदह्नो भवति ततरुचा येन चोत्पाद्यतेऽहः ।

यत्पर्यायेण लोकानवति च जगतां जीवितं यच्च तद्वो
विवानुग्राहि विश्वं सृजदपि च रवेर्मण्डलं मुक्तयेऽस्तु ।।
।।७७।।

शुष्यन्त्यूढानुकारा मकरवसतयो मारवीणां स्थलीनां
येनोत्तप्ताः स्फुटन्तस्तडिति तिलतुलां यान्त्यगेन्द्रा युगान्ते ।
तच्चण्डांशोरकाण्डत्रिभुवनदहनाशङ्कया धाम कृच्छ्रात्
संहृत्यालोकमात्रं प्रलघु विदधतः स्तान्मुदे मण्डलं वः ।।
।।७८।।

उद्यद्द्यूद्यानवाप्यां बहुलतमतमः पङ्कपूरं विदार्य
प्रोद्भिन्नं पत्रपार्श्वेष्वविरलमरुणच्छायया विस्फुरन्त्या ।
कल्याणानि क्रियाद्वः कमलमिव महन्मण्डलं चण्डभानो-
रन्वीतं तृप्तिहेतोरसकृदलिकुलाकारिणा राहुणा यत् ।।
।।७९।।

चक्षुर्दक्षद्विषो यन्न तु दहति पुरः पूरयत्येव कामं
नास्तं जुष्टं मरुद्भिर्यदिह नियमिनां यानपात्रं भवाब्धौ ।
यद्वीतश्रान्तिशश्वद्भ्रमदपि जगतां भ्रान्तिमभ्रान्ति हन्ति
ब्रध्नस्याव्याद्विरुद्धक्रियमथ च हिताधायि तन्मण्डलं वः ।।
।।८०।।

सिद्धैः सिद्धान्तमिश्रं श्रितविधि विबुधैश्चारणैश्चादुगर्भं
गीत्या गन्धर्वमुख्यैर्मुहुरहिपतिभिर्यातुधानैर्यतात्म ।
सार्धं साध्यैर्मुनीन्द्रैर्मुदितमतमनो मोक्षिभिः पक्षपातात्
प्रातः प्रारभ्यमाणस्तुतिरवतु रविर्विश्ववन्द्योदयो वः ।।
।।८१।।

भासामासन्नभावादधिकतरपटोश्चक्रवालस्य तापा-
च्छेदादच्छिन्नगच्छत्तुरगखुरपुटन्यासानिःशङ्कटङ्कैः ।

निःसङ्गस्यन्दनाङ्गभ्रमणनिकषणात्यातु वस्त्रिप्रकारं
तप्तांशुस्तत्परीक्षापर इव परितः पर्यटन्हाटकाद्रिम् ।।
।।८२।।

नो शुष्कं नाकनद्या विकसितकनकाम्भोजया भ्राजितं तु
प्लुष्टा नैवोपभोग्या भवति भृशतरं नन्दनोद्यानलक्ष्मीः ।
नो शृङ्गाणि द्रुतानि द्रुतममरगिरेः कालधौतानि धौता-
नीद्धं धाम द्युमार्गे भ्रदयति दयया यत्र सोऽर्कोऽवताद्वः ।।
।।८३।।

ध्वान्तस्यैवान्तहेतुर्न भवति मलिनैकात्मनः पाप्मनोऽपि
प्राक्पादोपान्तभाजां जनयति न परं पङ्कजानां प्रबोधम् ।
कर्ता निःश्रेयसानामपि न तु खलु यः केवलं वासराणां
सोऽव्यादेकोद्यमेच्छाविहितबहुबृहद्विश्वकार्योऽर्यमा वः ।।
।।८४।।

लोटँल्लोष्टाविचेष्टः श्रितशयनतलो निःसहीभूतदेहः
सन्देही प्राणितव्ये सपदि दश दिशः प्रेक्षमाणोऽन्धकाराः ।
निःश्वासायासनिष्ठः परमपरवशो जायते जीवलोकः
शोकेनेवान्यलोकानुदयकृति गते यत्र सोऽर्कोवताद्वः ।।
।।८५।।

क्रामँल्लोलोऽपि लोकाँस्तदुपकृतिकृतावाश्रितः स्थैर्यकोटिं
नृणां दृष्टिं विजिह्मां विदधदपि करोत्यन्तरत्यन्तभद्राम् ।
यस्तापस्यापि हेतुर्भवति नियमिनामेकनिर्वाणदायी
भूयात्स प्रागवस्थाधिकतरपरिणामोदयोऽर्कः श्रिये वः ।।
।।८६।।

व्यापन्नर्तुर्न कालो व्यभिचरति फलं नौषधीर्वृष्टिरिष्टा
नेष्टैस्तृप्यन्ति देवा नहि वहति मरुन्निर्मलाभानि भानि ।

आशाः शान्ता न भिन्दन्त्यवधिमदधयो बिभ्रति क्ष्माभृत क्ष्मां
यस्मिंस्त्रैलोक्यमेवं न चलति तपति स्तात्स सूर्यः श्रिये वः ।।
।।८७।।

कैलासे कृत्तिवासा विहरति विरहत्रासदेहोढकान्तः
श्रान्तः शेते महाहावधिजलधि विना छद्मना पद्मनाभः ।
योगोद्योगैकतानो गमयति सकलं वासरं स्वं स्वयम्भू-
र्भूरित्रैलोक्यचिन्ताभृति भुवनविभौ यत्र भास्वान्स वोऽव्यात् ।।
।।८८।।

एतद्यन्मण्डलं खे तपति दिनकृतस्ता ऋचोऽर्चींशि यानि
द्योतन्ते तानि सामान्ययमपि पुरुषो मण्डलेऽणुर्यजूंषि ।
एवं यं वेद वेदत्रितयमयमयं वेदवेदी समग्रो
वर्गः स्वर्गापवर्गप्रकृतिरविकृतिः सोऽस्तु सूर्यः श्रिये वः ।।
।।८९।।

नाकौकः प्रत्यनीकक्षतिपटुमहसां वासवाग्रेसराणां
सर्वेषां साधु पातां जगदिदमदितेरात्मजत्वे समेऽपि ।
येनादित्याभिधानं निरतिशयगुणैरात्मनि न्यस्तमस्तु
स्तुत्यस्त्रैलोक्यवन्द्यैस्त्रिदशमुनिगणैः सोंऽशुमाञ् श्रेयसे वः ।।
।।९०।।

भूमिं धाम्नोऽभिवृष्ट्या जगति जलमयीं पावनीं संस्मृताव-
प्याग्नेयीं दाहशक्त्या मुहुरपि यजमानां यथाप्रार्थितार्थैः ।
लीनामकाश एवामृतकरघटितां ध्वान्तपक्षस्य पर्व-
ण्येवं सूर्योऽष्टभेदां भव इव भवतः पातु बिभ्रत्स्वमूर्तिम् ।।
।।९१।।

प्राक्कालोन्निद्रपद्माकरपरिमलनाविर्भवत्पादशोभो
भक्त्या त्यक्तोरुखेदोद्गति दिवि विनतासूनुना नीयमानः ।

सप्ताश्वाप्तापरान्तान्यधिकमधरयन्यो जगन्ति स्तुतोऽलं
देवैर्देवः स पायादपर इव मुरारातिरह्नां पतिर्वः ।।
।।९२।।

यः स्रष्टाऽपां पुरस्तादचलवरसमभ्युन्नतेर्हेतुरेको
लोकानां यस्त्रयाणां स्थित उपनि परं दुर्विलङ्घ्येन धाम्ना ।
सद्यः सिद्ध्यै प्रसन्नद्युतिशुभचतुराशामुखः स्ताद्विभक्तो
द्वेधा वेधा इवाविष्कृतकमलरुचिः सोऽर्चिषामाकरो वः ।।
।।९३।।

साद्रिद्यूर्वीनदीशा दिशति दश दिशो दर्शयन्प्राग्दृशो यः
सादृश्यं दृश्यते नो सदशशतदृशि त्रैदशे यस्य देशे ।
दीप्तांशुर्वः स दिश्यादशिवयुगदशादर्शितद्वादशात्मा
शं शास्त्यश्वांश्च यस्याशयविदतिशयाद्दन्दशूकाशनाद्यः ।।
।।९४।।

तीर्थानि व्यर्थकानि ह्रदनदसरसी निर्झराम्भोजिनीनां
नोदन्वन्तो नुदन्ति प्रतिभयमशुभश्वभ्रपातानुबन्धि ।
आपो नाकापगाया अपि कलुषमुषो मज्जतां नैव यत्र
त्रातुं यातेऽन्यलोकान् स दिशतु दिवसस्यैकहेतुर्हितं वः ।।
।।९५।।

एतत्पातालपङ्कप्लुतमिव तमसैवैकमुद्गाढमासी-
दप्रज्ञाताप्रतर्क्यं निरवगति तथालक्षणं सुप्तमन्तः ।
यादृक्सृष्टेः पुरस्तान्निशि निशि सकलं जायते तादृगेव
त्रैलोक्यं यद्वियोगादवतु रविरसौ सर्गतुल्योदयो वः ।।
।।९६।।

द्वीपे योऽस्ताचलोऽस्मिन्भवति खलु स एवापरत्रोदयाद्रि-
र्या यामिन्युज्ज्वलेन्दुद्युतिरिह दिवसोन्यत्र तीव्रातपः सः ।

यद्वश्यौ देशकालाविति नियमयतो नो तु यं देशकाला-
वव्यात्स स्वप्रभुत्वाहित भुवनहितो हेतुरह्नामिनो वः ।।
।।९७।।

व्यग्रैरग्र्यग्रहेन्दुग्रसनगुरु भरैर्नो समग्रैरुदग्रैः
प्रत्यग्रैरीषदुग्रैरुदयगिरिगतो गोगणैर्गौरयन् गाम् ।
उद्गाढार्चिर्विलीनामरनगरनगग्रावगर्भामिवाह्ना-
मग्रे रेयो विधत्ते ग्लपयतु गहनं स ग्रहग्राणीर्वः ।।
।।९८।।

योनिः साम्नां विधाता मधुरिपुरजितो धूर्जटिः शङ्करोऽसौ
मृत्युः कालोऽलकायाः पतिरपि धनदः पावको जातवेदाः ।
इत्थं संज्ञा डवित्थादिवदमृतभुजां या यदृच्छाप्रवृत्ता-
स्तासामेकोऽभिधेयस्तदनुगुणगुणैर्यः स सूर्योऽवताद्वः ।।
।।९९।।

देवः किं बान्धवः स्यात्प्रियसुहृदथवाऽऽचार्य आहोस्विदर्यो
रक्षा चक्षुर्न दीपो गुरुरुत जनको जीवितं बीजमोजः ।
एवं निर्णीयते यः क इव न जगतां सर्वथा सर्वदाऽसौ
सर्वाकारोपकारी दिशतु दशशताभीषुरभ्यर्थितं वः ।।
।।१००।।

श्लोका लोकस्य भूत्यै शतमिति रचिताः श्रीमयूरेण भक्त्या
युक्तश्चैतान्पठेद्यः सकृदपि पुरुषः सर्वपापैर्विमुक्तः ।
आरोग्यं सत्कवित्वं मतिमतुलबलं कान्तिमायुःप्रकर्षं
विद्यामैश्वर्यमर्थं सुतमपि लभते सोऽत्र सूर्यप्रसादात् ।।
।।१०१।।

इति श्रीमयूरकवि विरचितं सूर्यशतकम् सम्पूर्णम्

श्रीसूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ।। वैशम्पायन उवाच–

श्रृणुष्वावहितो राजन् शुचिर्भुत्वा समाहितः ।
क्षणं च कुरु राजेन्द्र गुह्यं वक्ष्यामि ते हितम् ।।१।।
धौम्येन तु यथा प्रोक्तं पार्थाय सुमहात्मने ।
नाम्नामष्टोत्तरं पुण्यं शतं तच्छृणु भूपते ।।२।।

धौम्य उवाच–

ॐ सूर्योऽर्यमाभगस्त्वष्टा पूषार्कः सविता रविः ।
गभस्तिमानजः कालो मृत्युर्धाता प्रभाकरः ।।१।।
पृथिव्यापश्च तेजश्च खं वायुश्च परायणम् ।
सोमो बृहस्पतिः शुक्रो बुधोऽङ्गारक एव च ।।२।।
इन्द्रोविवस्वान्दीप्तांशुः शुचिः शौरिः शनैश्चरः ।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च स्कन्दो वै वरुणो यमः ।।३।।
वैद्युतो जाठरश्चाग्निरैन्धनस्तेजसां पतिः ।
धर्मध्वजो वेदकर्त्ता वेदाङ्गो वेदवाहनः ।।४।।
कृतं त्रेता द्वापरश्च कलिः सर्वमलाश्रयः ।
कला काष्ठा मुहूर्त्ताश्च क्षपा यामस्तथा क्षणः ।।५।।
संवत्सरकरोऽश्वत्थः कालचक्रो विभावसुः ।
पुरुषः शाश्वतो योगी व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।।६।।
कालाध्यक्षः प्रजाध्यक्षो विश्वकर्मा तमोनुदः ।
वरूणः सागरोंऽश(शु)श्चजीमूतोजीवनोऽरिहा ।।७।।

भूताश्रयो भूतपतिः सर्वलोकनमस्कृतः ।
स्रष्टा संवर्तको वह्निः सर्वस्यादिरलोलुपः ।।८।।

अनन्तः कपिलो भानुः कामदः सर्वतोमुखः ।
जयो विशालो वरदः सर्वधातुनिषेचिता ।।९।।

मनःसुपर्णो भूतादिः शीघ्रगः प्राणधारकः ।
धन्वन्तरिर्धूमकेतुरादिदेवोऽदितेः सुतः ।।१०।।

द्वादशात्मारविन्दाक्षः पिता माता पितामहः ।
स्वर्गद्वारं प्रजाद्वारं मोक्षद्वारं त्रिविष्टिपम् ।।११।।

देहकर्त्ता प्रशान्तात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुखः ।
चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा मैत्रेय करुणान्वितः ।।१२।।

एतद् वै कीर्तनीयस्य सूर्यस्यामिततेजसः ।
नामाष्टशतकं चेदं प्रोक्तमेतत् स्वयम्भुवा ।।१३।।

सुरगणपितृयक्षसेवितं ह्यसुरनिशाचर सिद्धवन्दितम् ।
वरकनकहुताशनप्रभं प्रणिपतितोऽस्मि हिताय भास्करम् ।।

सूर्योदये यः सुसमाहितः पठेत् स पुत्रदारान् धनरत्नसञ्चयान् ।
लभेत जातिस्मरतां नरः सदा धृतिं च मेधां च स विन्दते पुमान् ।।

इदं स्तवं देववरस्य यो नरः प्रकीर्तयेच्छुचिसुमनाः समाहितः ।
विमुच्यते शोकदवाग्निसागराल्लभेत कामान् मनसा यथेप्सितान् ।।

इति श्रीमहाभारते सूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रं सम्पूर्णम्

श्रीसूर्यसहस्रनामस्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ।। शतानीक उवाच–

नाम्नां सहस्र सवितुः श्रोतुमिच्छामि हे द्विज! ।
येन ते दर्शनं यातः साक्षाद् देवो दिवाकरः ।।१।।
सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
स्तोत्रमेतन्महापुण्यं सर्वोपद्रवनाशनम् ।।२।।
न तदस्ति भयं किञ्चिद् यदनेन न नश्यति ।
ज्वराद्यैर्मुच्यते राजन् स्तोत्रेऽस्मिन् पठिते नरः ।।३।।
अन्ये च रोगाः शाम्यन्ति पठतः शृण्वतस्तथा ।
सम्पद्यन्ते यथा कामाः सर्व एवं यथेप्सिताः ।।४।।
य एतदादितः श्रुत्वा सङ्ग्रामं प्रविशेन्नरः ।
स जित्वा समरे शत्रूनभ्येति गृहमक्षतः ।।५।।
वन्ध्यानां पुत्रजननं भीतानां भयनाशनम् ।
भूतिकारि दरिद्राणां कुष्ठिनां परमौषधम् ।।६।।
बालानां चैव सर्वेषां ग्रहरक्षोनिवारणम् ।
पठते संयतो राजन् स श्रेयः परमाप्नुयात् ।।७।।
स सिद्धः सर्वसङ्कल्पः सुखमत्यन्तमश्नुते ।
धर्मार्थिभिर्धर्मलुब्धैः सुखाय च सुखार्थिभिः ।।८।।
राज्याय राज्यकामैश्च पठितव्यमिदं नरैः ।
विद्यावहं तु विप्राणां क्षत्रियाणां जयावहम् ।।९।।
पश्वावहं तु वैश्यानां शूद्राणां धर्मवर्द्धनम् ।
पठतां शृण्वतामेतद् भवतीति न संशयः ।।१०।।

तच्छृणुष्व नृपश्रेष्ठ प्रयतात्मा ब्रवीमि ते ।
नाम्नां सहस्रं विख्यातं देवदेवस्य भास्वतः ।।११।।

अस्य श्रीसूर्यसहस्रनामस्तोत्रस्य वेदव्यस ऋषिरनुष्टुप् छन्दः, सविता देवता, अभीष्टसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ।

ॐ विश्वविद् विश्वजित्कर्ता विश्वात्मा विश्वतोमुखः ।
विश्वेश्वरो विश्वयोनिर्नियतात्मा जितेन्द्रियः ।।१२।।
कालाश्रयः कालकर्ता कालहा कालनाशनः ।
महायोगी महासिद्धिर्महात्मा सुमहाबलः ।।१३।।
प्रभुर्विभुर्भूतनाथो भूतात्मा भुवनेश्वरः ।
भूतभव्यो भावितात्मा भूतान्तःकरणं शिवः ।।१४।।
शरण्यः कमलानन्दो नन्दनो नन्दवर्द्धनः ।
वरेण्यो वरदो योगी सुसंयुक्तः प्रकाशकः ।।१५।।
प्राप्तयानः परप्राणः पूतात्मा प्रयतः प्रियः ।
नयः सहस्रपात् साधुर्दिव्यकुण्डलमण्डितः ।।१६।।
अव्यङ्गधारी धीरात्मा सविता वायुवाहनः ।
समाहितमतिर्दाता विधाता कृतमङ्गलः ।।१७।।
कपर्दी कल्पपाद् रुद्रः सुमना धर्मवत्सलः ।
समायुक्तो विमुक्तात्मा कृतात्मा कृतिनां वरः ।।१८।।
अविचिन्त्यवपुः श्रेष्ठो महायोगी महेश्वरः ।
कान्तः कामारिरादित्यो नियतात्मा निराकुलः ।।१९।।
सप्तसप्तिरचिन्त्यात्मा महाकारुणिकोत्तमः ।
सञ्जीवनो जीवनाथो जयो जीवो जगत्पतिः ।।२०।।

अयुक्तो विश्वनिलयः संविभागी वृषध्वजः ।
वृषाकपिः कल्पकर्ता कल्पान्तकरणो रविः ।।२१।।
एकचक्ररथो मौनी सुरथो रथिनां वरः ।
सक्रोधनो रश्मिमाली तेजोराशिर्विभावसुः ।।२२।।
दिव्यकृद् दिनकृद् देवो देवदेवो दिवस्पतिः ।
दीननाथो हरो होता दिव्यबाहुर्दिवाकरः ।।२३।।
यज्ञो यज्ञपतिः पूषा स्वर्णरेताः परावरः ।
परापरज्ञस्ततरणिरंशुमाली मनोहरः ।।२४।।
प्राज्ञः प्राज्ञपतिः सूर्यः सविता विष्णुरंशुमान् ।
सदागतिर्गन्धवहो विहितो विधिराशुगः ।।२५।।
पतङ्गः पतगः स्थाणुर्विहङ्गो विहगो वरः ।
हर्यश्वो हरिताश्वश्च हरिदश्वो जगत्प्रियः ।।२६।।
त्र्यम्बकः सर्वदमनो भावितात्मा भिषग्वरः ।
आलोककृल्लोकनाथो लोकालोकमस्कृतः ।।२७।।
कालः कल्पान्तको वह्निस्तपनः सम्प्रतापनः ।
विलोचनो विरूपाक्षः सहस्राक्षः पुरन्दरः ।।२८।।
सहस्ररश्मिर्मिहिरो विविधाम्बरभूषणः ।
खगः प्रतर्दनो धन्यो हयगो वाग्विशारदः ।।२९।।
श्रीमानशिशिरो वाग्मी श्रीपतिः श्रीनिकेतनः ।
श्रीकण्ठः श्रीधरः श्रीमान् श्रीनिवासो वसुप्रदः ।।३०।।
कामचारी महामायो महोग्रोऽविदितामयः ।
तीर्थक्रियावान् सुनयो विभक्तो भक्तवत्सलः ।।३१।।

कीर्तिः कीर्तिकरोनित्यः कुण्डली कवची रथी ।
हिरण्यरेताः सप्ताश्वः प्रयतात्मा परन्तपः ।।३२।।
बुद्धिमानमरश्रेष्ठो रोचिष्णुः पाकशासनः ।
समुद्रो धनदो धाता मान्धाता कश्मलापहः ।।३३।।
तमोघ्नो ध्वान्तहा वह्निर्होतान्तकरणो गुहः ।
पशुमान् प्रयतानन्दो भूतेशः श्रीमतां वरः ।।३४।।
नित्योदितो नित्यरथः सुरेशः सुरपूजितः ।
अजितो विजितो जेता जङ्गमस्थावरात्मकः ।।३५।।
जीवानन्दो नित्यगामी विजेता विजयप्रदः ।
पर्जन्योऽग्निः स्थितिः स्थेयः स्थविरोऽथनिरञ्जनः ।।३६।।
प्रद्योतनो रथारूढः सर्वलोकप्रकाशकः ।
ध्रुवो मेषी महावीर्यो हंसः संसारतारकः ।।३७।।
सृष्टिकर्ता क्रियाहेतुर्मार्तण्डो मरुतां पतिः ।
मरुत्वान् दहनस्त्वष्टा भगो भर्गोऽर्यमा कपिः ।।३८।।
वरुणेशो जगन्नाथः कृतकृत्यः सुलोचनः ।
विवस्वान् भानुमान् कार्यः कारणस्तेजसांनिधिः ।।३९।।
असङ्गगामी तिग्मांशुर्घर्मांशुर्दीप्तदीधितिः ।
सहस्रदीधितिर्बध्नः सहस्रांशुर्दिवाकरः ।।४०।।
गभस्तिमान् दीधितिमान् स्रग्वी मणिकुलद्युतिः ।
भास्करः सुरकार्यज्ञः सर्वज्ञस्तीक्ष्णदीधितिः ।।४१।।
सुरज्येष्ठः सुरपतिर्बहुज्ञो वचसाम्पतिः ।
तेजोनिधिर्बृहत्तेजा बृहत्कीर्तिर्बृहस्पतिः ।।४२।।

अहिमानूर्जितो धीमानामुक्तः कीर्तिवर्द्धनः ।
महावैद्यो गणपतिर्धनेशो गणनायकः ।।४३।।
तीव्र प्रतापनस्तापी तापनो विश्वतापनः ।
कार्तस्वरो हृषीकेशः पद्मानन्दोऽतिनन्दितः ।।४४।।
पद्मनाभोऽमृताहारः स्थितिमान् केतुमान् नभः ।
अनाद्यन्तोऽच्युतोविश्वोविश्वामित्रो घृणिर्विराट् ।।४५।।
आमुक्तकवचो वाग्मी कञ्चुकी विश्वभावनः ।
अनिमित्तगतिः श्रेष्ठः शरण्यः सर्वतोमुखः ।।४६।।
विगाही वेणुरसहः समायुक्तः समाक्रतुः ।
धर्मकेतुर्धर्मरतिः संहर्ता संयमो यमः ।।४७।।
नभोविगाहनः सत्यः सवितात्मा मनोहरः ।
हारी हरिर्हरो वायुर्ऋतुः कालानलद्युतिः ।।४८।।
सुखसेव्यो महातेजा जगतामेककारणम् ।
महेन्द्रो विष्टुतः स्तोत्रं स्तुतिहेतुः प्रभाकरः ।।४९।।
सहस्रकर आयुष्मान् रोगदः सुखदः सुखी ।
व्याधिहा सुखदः सौख्यं कल्याणं कलतां वरः ।।५०।।
आरोग्यकारणं सिद्धिर्ऋद्धिर्वृद्धिर्बृहस्पतिः ।
हिरण्यरेता आरोग्यं विद्वान् ब्रध्नो ब्रधो महान् ।।५१।।
प्राणवान् धृतिमान् घर्मो घर्मकर्ता रुचिप्रदः ।
सर्वप्रियः सर्वसहः सर्वशत्रुविनाशनः ।।५२।।
प्रांशुर्विद्योतनो द्योतः सहस्रकिरणः कृती ।
केयूरी भूषणोद्भासी भासितो भासनोऽनलः ।।५३।।

शरण्यार्तिहरो होता खद्योतः खगसत्तमः ।
सर्वद्योतो भवद्योतः सर्वद्युतिकरो मतः ।।५४।।
कल्याणः कल्याणकरः कल्यः कल्यकरः कविः ।
कल्याणकृत्कल्यवपुः सर्वकल्याणभाजनम् ।।५५।।
शान्तिप्रियः प्रसन्नात्मा प्रशान्तः प्रशमप्रियः ।
उदारकर्मा सुनयः सुवर्चा वर्चसोज्ज्वलः ।।५६।।
वर्चस्वी वर्चसामीशस्त्रैलोक्येशो वशानुगः ।
तेजस्वी सुयशा वर्ष्मी वर्णाध्यक्षो बलिप्रियः ।।५७।।
यशस्वी तेजोनिलयस्तेजस्वी प्रकृतिस्थितिः ।
आकाशगः शीघ्रगतिराशुगो गतिमान् खगः ।।५८।।
गोपतिर्ग्रहदेवेशो गोमानेकः प्रभञ्जनः ।
जनिता प्रजनो जीवो दीपः सर्वप्रकाशकः ।।५९।।
सर्वसाक्षी योगनित्यो नभस्वानसुरान्तकः ।
रक्षोघ्नो विघ्नशमनः किरीटी सुमनः प्रियः ।।६०।।
मरीचिमाली सुमतिः कृताभिख्यविशेषकः ।
शिष्टाचारः शुभाचारः स्वचाराचारतत्परः ।।६१।।
मन्दारो माठरो वेणुः क्षुधापः क्ष्मापतिर्गुरुः ।
सुविशिष्टो विशिष्टात्मा विधेयो ज्ञानशोभनः ।।६२।।
महाश्वेतः प्रियो ज्ञेयः सामगो मोक्षदायकः ।
सर्ववेदप्रगीतात्मा सर्ववेदलयो महान् ।।६३।।
वेदमूर्तिश्चतुर्वेदो वेदभृद् वेदपारगः ।
क्रियावानसितो जिष्णुर्वरीयांशुर्वरप्रदः ।।६४।।

व्रतचारी व्रतधरो लोकबन्धुरलङ्कृतः ।
अलङ्कारोऽक्षरो वेद्यो विद्यावान् विदिताशयः ।।६५।।
आकारो भूषणो भूष्यो भूष्णर्भुवनपूजितः ।
चक्रपाणिर्ध्वजधरः सुरेशो लोकवत्सलः ।।६६।।
वाग्मिपतिर्महाबाहुः प्रकृतिर्विकृतिर्गुणः ।
अन्धकारापहः श्रेष्ठो युगावर्तो युगादिकृत् ।।६७।।
अप्रमेयः सदायोगी निरहङ्कार ईश्वरः ।
शुभप्रदः शुभ शास्ता शुभकर्मा शुभप्रदः ।।६८।।
सत्यवाञ् श्रुतिमानुच्चैर्नकारो वृद्धिदोऽनलः ।
बलभृद् बलदो बन्धुर्मतिमान् बलिनां वरः ।।६९।।
अनङ्गो नागराजेन्द्रः पद्मयोनिर्गणेश्वरः ।
संवत्सर ऋतुर्नेता कालचक्रप्रवर्तकः ।।७०।।
पद्मेक्षणः पद्मयोनिः प्रभवानमरः प्रभुः ।
सुमूर्तिः सुमतिः सोमो गोविन्दो जगदादिजः ।।७१।।
पीतवासाः कृष्णवासादिग्वासास्त्विन्द्रियातिगः ।
अतीन्द्रियोऽनेकरूपः स्कन्दः पुरपुरञ्जयः ।।७२।।
शक्तिमाञ्जलधृग् भास्वान् मोक्षहेतुरयोनिजः ।
सर्वदर्शी जितादर्शो दुःस्वप्नाशुभनाशनः ।।७३।।
मङ्गल्यकर्ता तरणिर्वेगवान् कश्मलापहः ।
स्पष्टाक्षरो महामन्त्रो विशाखो यजनप्रियः ।।७४।।
विश्वकर्मा महाशक्तिर्द्युतिरीशी विहङ्गमः ।
विचक्षणो दक्ष इन्द्रः प्रत्यूषः प्रियदर्शनः ।।७५।।

अखिन्नो वेदनिलयो वेदविद् विदिताशयः ।
प्रभाकरो जितरिपुः सुजनोऽरुणसारथिः ।।७६।।
कुनाशी सुरतः स्कन्दो महितोऽभिमतो गुरुः ।
ग्रहराजो ग्रहपतिर्ग्रहनक्षत्रमण्डलः ।।७७।।
भास्करः सततानन्दो नन्दनो नरवाहनः ।
मङ्गल्यचारुचरितः शीर्णः सर्वव्रतो व्रती ।।७८।।
चतुर्मुखः पद्ममाली पूतात्मा प्रणतार्तिहा ।
अकिञ्चनः सतामीशो निर्गुणो गुणवाञ्शुचिः ।।७९।।
सम्पूर्णः पुण्डरीकाक्षो विधेयो योगतत्परः ।
सहस्रांशु क्रतुमतिः सर्वज्ञः सुमतिः सुवाक् ।।८०।।
सुवाहनो माल्यदामा कृताहारो हरिप्रियः ।
ब्रह्मा प्रचेताः प्रथितः प्रयतात्मा स्थिरात्मकः ।।८१।।
शतविन्दुः शतमुखो गरीयाननलप्रभः ।
धीरो महत्तरो विप्रः पुराणपुरुषोत्तमः ।।८२।।
विद्याराजाधिराजोहि विद्यावान् भूतिदः स्थितः ।
अनिर्देश्यवपुः श्रीमान् विपप्मा बहुमङ्गलः ।।८३।।
स्वःस्थितः सुरथः स्वर्णो मोक्षदो बलिकेतनः ।
निर्द्वन्द्वो द्वन्द्वहा स्वर्गः सर्वगः सम्प्रकाशकः ।।८४।।
दयालुः सूक्ष्मधीः क्षान्तिः क्षेमाक्षेमस्थितिप्रियः ।
भूधरो भूपतिर्वक्ता पवित्रात्मा त्रिलोचनः ।।८५।।
महावराहः प्रियकृद् दाता भोक्ताभयप्रदः ।
चक्रवर्ती धृतिकरः सम्पूर्णोऽथ महेश्वरः ।।८६।।

चतुर्वेदधरोऽचिन्त्यो विनिन्द्यो विविधाशनः ।
विचित्ररथ एकाकी सप्तसप्तिः परापरः ॥८७॥
सर्वोदधिस्थितिकरः स्थितिस्थेयः स्थितिप्रियः ।
निष्कलः पुष्कलो विभुर्वसुमान् वासवप्रियः ॥८८॥
पशुमान् वासवस्वामी वसुधामा वसुप्रदः ।
बलवाञ् ज्ञानवांस्तत्त्वमोंकारस्त्रिषु संस्थितः ॥८९॥
सङ्कल्पयोनिर्दिनकृद् भगवान् कारणापहः ।
नीलकण्ठो धनाध्यक्षश्चतुर्वेदप्रियंवदः ॥९०॥
वषट्कारोद्गाता होता स्वाहाकारो हुताहुतिः ।
जनार्दनो जनानन्दो नरो नारायणोऽम्बुदः ॥९१॥
सन्देहनाशनो वायुर्धन्वी सुरनमस्कृतः ।
विग्रही विमली विन्दुर्विशोको विमलद्युतिः ॥९२॥
द्युतिमान् द्योतनो विद्युद् विद्यावान् विदितो बली ।
घर्मदो हिमदो हासः कृष्णवर्त्मा सुताजितः ॥९३॥
सावित्री भावितो राजा विश्वामित्रो घृणिर्विराट् ।
सप्तार्चिः सप्ततुरगः सप्तलोकनमस्कृतः ॥९४॥
सम्पूर्णोऽथ जगन्नाथः सुमनाः शोभनप्रियः ।
सर्वात्मा सर्वकृत् सृष्टिः सप्तिमान् सप्तमीप्रियः ॥९५॥
सुमेधा मेधिको मेध्यो मेधावी मधुसूदनः ।
अङ्गिरः पतिः कालज्ञो धूमकेतुः सुकेतनः ॥९६॥
सुखी सुखप्रदः सौख्यः कान्तिः कान्तिप्रियो मुनिः ।
सन्तापनः सन्तपन आतपस्तपसां पतिः ॥९७॥

उमापतिः सहस्रांशुः प्रियकारी प्रियङ्करः ।
प्रीतिर्विमन्युरम्भोत्थः खञ्जनो जगताम्पतिः ।।९८।।
जगत्पिता प्रीतमनाः सर्वः खर्वो गुहोऽचलः ।
सर्वगो जगदानन्दो जगन्नेता सुरारिहा ।।९९।।
श्रेयः श्रेयस्करो ज्यायान् महानुत्तम उद्भवः ।
उत्तमो मेरुमेयोऽथ धरणो धरणीधरः ।।१००।।
धराध्यक्षो धर्मराजो धर्माधर्मप्रवर्त्तकः ।
रथाध्यक्षो रथगतिस्तरुणस्तनितोऽनलः ।।१०१।।
उत्तरोऽनुत्तरस्तापी अवाक् पतिरपाम्तपतिः ।
पुण्यसङ्कीर्तनः पुण्यो हेतुर्लोकत्रयाश्रयः ।।१०२।।
स्वर्भानुर्विगतानन्दो विशिष्टोत्कृष्टकर्मकृत् ।
व्याधिप्रणाशनः क्षेमः शूरः सर्वजितां वरः ।।१०३।।
एकरथो रथाधीशः पिता शनैश्चरस्य हि ।
वैवस्वतगुरुर्मृत्युर्धर्मनित्यो महाव्रतः ।।१०४।।
प्रलम्बहारसञ्चारी प्रद्योतो द्योतितानलः ।
सन्तापहृत् परो मन्त्रो मन्त्रमूर्तिर्महाबलः ।।१०५।।
श्रेष्ठात्मा सुप्रियः शम्भुर्मरुतामीश्वरेश्वरः ।
संसारगतिविच्छेत्ता संसारार्णवतारकः ।।१०६।।
सप्तजिह्वः सहस्रार्ची रत्नगर्भोऽपराजितः ।
धर्मकेतुरमेयात्मा धर्माधर्मवरप्रदः ।।१०७।।
लोकसाक्षी लोकगुरुर्लोकेशश्चण्डवाहनः ।
धर्मयूपो यूपवृक्षो धनुष्पाणिर्धनुर्धरः ।।१०८।।

पिनाकधृङ्महोत्साहो महामायो महाशनः ।
वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।।१०९।।
ज्ञानगम्यो दुराराध्यो लोहिताङ्गो विवर्द्धनः ।
खगोऽन्धो धर्मदो नित्यो धर्मकृच्चित्रविक्रमः ।।११०।।
भगवानात्मवान् मन्त्रस्त्र्यक्षरो नीललोहितः ।
एकोऽनेकस्त्रयी कालः सविता समितिञ्जयः ।।१११।।
शार्ङ्गधन्वानलो भीमः सर्वप्रहरणायुधः ।
सुकर्मा परमेष्ठी च नाकपाली दिविस्थितः ।।११२।।
वदान्यो वासुकिर्वैद्य आत्रेयोऽथ पराक्रमः ।
द्वापरः परमोदारः परमो ब्रह्मचर्यवान् ।।११३।।
उदीच्यवेशो मुकुटी पद्महस्तो हिमांशुभृत् ।
सितः प्रसन्नवदनः पद्मोदरनिभाननः ।।११४।।
सायं दिवा दिव्यवपुरनिर्देश्यो महालयः ।
महारथो महानीशः शेषः सत्त्वरजस्तमः ।।११५।।
धृतातपत्रप्रतिमो विमर्षी निर्णयः स्थितः ।
अहिंसकः शुद्धमतिरद्वितीयो विवर्द्धनः ।।११६।।
सर्वदो धनदो मोक्षो विहारी बहुदायकः ।
चारुरात्रिहरो नाथो भगवान् सर्वगोऽव्ययः ।।११७।।
मनोहरवपुः शुभ्रः शोभनः सुप्रभावनः ।
सुप्रभावः सुप्रतापः सुनेत्रो दिग्विदिक्पतिः ।।११८।।
राज्ञीप्रियः शब्दकरो ग्रहेशस्तिमिरापहः ।
सैंहिकेयरिपुर्देवो वरदो वरनायकः ।।११९।।

चतुर्भुजो महायोगी योगीश्वरपतिस्तथा ।
एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
नाम्नां सहस्रं सवितुः पराशर्यो यदाह मे ।।१२०।।
धन्यं यशस्यमायुष्यं दुःखदुःस्वप्ननाशनम् ।
बन्धमोक्षकरं चैव भानोर्नामानुकीर्तनात् ।।१२१।।
यस्त्विदं श‍ृणुयान्नित्यं पठेद् वा प्रयतो नरः ।
अक्षयं स्वर्गमम्बाद्यं भवेत्तस्योपसाधितम् ।।१२२।।
नृपाग्नितस्करभयं व्याधितो न भयं भवेत् ।
विजयी च भवेन्नित्यमाश्रयं परमाप्नुयात् ।।१२३।।
कीर्तिमान् सुभगो विद्वान् स सुखी प्रियदर्शनः ।
जीवेद् वर्षशतायुश्च सर्वव्याधिविवर्जितः ।।१२४।।
नाम्नां सहस्रमिदमंशुमतः पठेद् यः
प्रातः शुचिर्नियमवान् सुसमृद्धियुक्तः ।
दूरेण तं परिहरन्ति सदैव रोगा
भूताः सुपर्णामिव सर्वमहोरगेन्द्राः ।।१२५।।

इति भविष्यपुराणे सप्तमकल्पे श्रीभगवत्सूर्यस्य सहस्रनामस्तोत्रं सम्पूर्णम्

श्रीसूर्यसहस्रनामावली:

१. ॐ विश्वविदे नमः।
२. ॐ विश्वजिते नमः।
३. ॐ कर्त्रे नमः।
४. ॐ विश्वात्मने नमः।
५. ॐ विश्वतोमुखाय नमः।
६. ॐ विश्वेश्वराय नमः।
७. ॐ विश्वयोनये नमः।
८. ॐ नियतात्मने नमः।
९. ॐ जितेन्द्रियाय नमः।
१०. ॐ कालाश्रयाय नमः।
११. ॐ कालकर्त्रे नमः।
१२. ॐ कालघ्ने नमः।
१३. ॐ कालनाशनाय नमः।
१४. ॐ महायोगिने नमः।
१५. ॐ महासिद्धये नमः।
१६. ॐ महात्मने नमः।
१७. ॐ सुमहाबलाय नमः।
१८. ॐ प्रभवे नमः।
१९. ॐ विभवे नमः।
२०. ॐ भूतनाथाय नमः।
२१. ॐ भूतात्मने नमः।
२२. ॐ भुवनेश्वराय नमः।
२३. ॐ भूतभव्याय नमः।
२४. ॐ भावितात्मने नमः।
२५. ॐ भूतान्तःकरणाय नमः।
२६. ॐ शिवाय नमः।
२७. ॐ शरण्याय नमः।
२८. ॐ कमलानन्दाय नमः।
२९. ॐ नन्दनाय नमः।
३०. ॐ नन्दवर्द्धनाय नमः।
३१. ॐ वरेण्याय नमः।
३२. ॐ वरदाय नमः।
३३. ॐ योगिने नमः।
३४. ॐ सुसंयुक्ताय नमः।
३५. ॐ प्रकाशकाय नमः।
३६. ॐ प्राप्तयनाय नमः।
३७. ॐ परप्राणाय नमः।
३८. ॐ पूतात्मने नमः।
३९. ॐ प्रयताय नमः।
४०. ॐ प्रियाय नमः।
४१. ॐ नयाय नमः।
४२. ॐ सहस्रपदे नमः।
४३. ॐ साधवे नमः।
४४. ॐ दिव्यकुण्डलमण्डिताय नमः।
४५. ॐ अव्यङ्गधारिणे नमः।
४६. ॐ धीरात्मने नमः।
४७. ॐ सवित्रे नमः।
४८. ॐ वायुवाहनाय नमः।
४९. ॐ समाहितमतये नमः।
५०. ॐ दात्रे नमः।
५१. ॐ विधात्रे नमः।
५२. ॐ कृतमङ्गलाय नमः।
५३. ॐ कपर्दिने नमः।
५४. ॐ कल्पपदे नमः।
५५. ॐ रुद्राय नमः।
५६. ॐ सुमनसे नमः।

५७. ॐ धर्मवत्सलाय नमः।
५८. ॐ समायुक्ताय नमः।
५९. ॐ विमुक्तात्मने नमः।
६०. ॐ कृतात्मने नमः।
६१. ॐ कृतिनां वराय नमः।
६२. ॐ अविचिन्त्यवपुषे नमः।
६३. ॐ श्रेष्ठाय नमः।
६४. ॐ महायोगिने नमः।
६५. ॐ महेश्वराय नमः।
६६. ॐ कान्ताय नमः।
६७. ॐ कामारये नमः।
६८. ॐ आदित्याय नमः।
६९. ॐ नियतात्मने नमः।
७०. ॐ निराकुलाय नमः।
७१. ॐ कामाय नमः।
७२. ॐ कारुणिकाय नमः।
७३. ॐ कर्त्रे नमः।
७४. ॐ कमलाकरबोधनाय नमः।
७५. ॐ सप्तसप्तये नमः।
७६. ॐ अचिन्त्यात्मने नमः।
७७. ॐ महाकारुणिकोत्तमाय नमः।
७८. ॐ सञ्जीवनाय नमः।
७९. ॐ जीवनाथाय नमः।
८०. ॐ जयाय नमः।
८१. ॐ जीवाय नमः।
८२. ॐ जगत्पतये नमः।
८३. ॐ अयुक्ताय नमः।
८४. ॐ विश्वनिलयाय नमः।
८५. ॐ संविभागिने नमः।
८६. ॐ वृषध्वजाय नमः।
८७. ॐ वृषाकपये नमः।
८८. ॐ कल्पकर्त्रे नमः।
८९. ॐ कल्पान्तकरणाय नमः।
९०. ॐ रवये नमः।
९१. ॐ एकचक्ररथाय नमः।
९२. ॐ मौनिने नमः।
९३. ॐ सुरथाय नमः।
९४. ॐ रथिनां वराय नमः।
९५. ॐ सक्रोधनाय नमः।
९६. ॐ रश्मिमालिने नमः।
९७. ॐ तेजोराशये नमः।
९८. ॐ विभावसवे नमः।
९९. ॐ दिव्यकृते नमः।
१००. ॐ दिनकृते नमः।
१०१. ॐ देवाय नमः।
१०२. ॐ देवदेवाय नमः।
१०३. ॐ दिवस्पतये नमः।
१०४. ॐ दीननाथाय नमः।
१०५. ॐ हराय नमः।
१०६. ॐ होत्रे नमः।
१०७. ॐ दिव्यबाहवे नमः।
१०८. ॐ दिवाकराय नमः।
१०९. ॐ यज्ञाय नमः।
११०. ॐ यज्ञपतये नमः।
१११. ॐ पूष्णे नमः।
११२. ॐ स्वर्णरेतसे नमः।
११३. ॐ परावराय नमः।
११४. ॐ परापरज्ञाय नमः।
११५. ॐ तरणये नमः।
११६. ॐ अंशुमालिने नमः।

११७. ॐ मनोहराय नमः।
११८. ॐ प्राज्ञाय नम;।
११९. ॐ प्राज्ञपतये नमः।
१२०. ॐ सूर्याय नमः।
१२१. ॐ सवित्रे नमः।
१२२. ॐ विष्णवे नमः।
१२३. ॐ अंशुमते नम;।
१२४. ॐ सदागतये नमः।
१२५. ॐ गन्धवहाय नमः।
१२६. ॐ विहिताय नमः।
१२७. ॐ विधये नमः।
१२८. ॐ आशुगाय नमः।
१२९. ॐ पतङ्गाय नमः।
१३०. ॐ पतगाय नमः।
१३१. ॐ स्थाणवे नमः।
१३२. ॐ विहङ्गाय नमः।
१३३. ॐ विहगाय नमः।
१३४. ॐ वराय नमः ।
१३५. ॐ हर्यश्वाय नमः।
१३६. ॐ हरितश्वाय नमः।
१३७. ॐ हरिदश्वाय नमः।
१३८. ॐ जगत्प्रियाय नमः।
१३९. ॐ त्र्यम्बकाय नमः।
१४०. ॐ सर्वदमनाय नमः।
१४१. ॐ भावितात्मने नमः।
१४२. ॐ भिषग्वराय नमः।
१४३. ॐ आलोककृते नमः।
१४४. ॐ लोकनाथाय नमः।
१४५. ॐलोकालोकनमस्कृताय नमः।
१४६. ॐ कालाय नमः।
१४७. ॐ कल्पान्तकाय नमः।
१४८. ॐ वह्नये नमः।
१४९. ॐ तपनाय नमः।
१५०. ॐ सम्प्रतापनाय नमः।
१५१. ॐ विलोचनाय नमः।
१५२. ॐ विरूपाक्षाय नमः।
१५३. ॐ सहस्राक्षाय नमः।
१५४. ॐ पुरन्दराय नमः।
१५५. ॐ सहस्ररश्मये नमः।
१५६. ॐ मिहिराय नमः।
१५७. ॐविविधाम्बरभूषणाय नमः।
१५८. ॐ खगाय नमः।
१५९. ॐ प्रतर्दनाय नमः।
१६०. ॐ धन्याय नमः।
१६१. ॐ हयगाय नमः।
१६२. ॐ वाग्विशारदाय नमः।
१६३. ॐ श्रीमते नमः।
१६४. ॐ अशिशिराय नमः।
१६५. ॐ वाग्मिने नमः।
१६६. ॐ श्रीपतये नमः।
१६७. ॐ श्रीनिकेतनाय नमः।
१६८. ॐ श्रीकण्ठाय नमः।
१६९. ॐ श्रीधराय नमः।
१७०. ॐ श्रीमते नमः।
१७१. ॐ श्रीनिवासाय नमः।
१७२. ॐ वसुप्रदाय नमः।
१७३. ॐ कामचारिणे नमः।
१७४. ॐ महामायाय नमः।
१७५. ॐ महोग्राय नमः।
१७६. ॐ अविदितामयाय नमः।

१७७. ॐ तीर्थक्रियावते नमः।
१७८. ॐ सुनयाय नमः।
१७९. ॐ विभक्ताय नमः।
१८०. ॐ भक्तवत्सलाय नमः।
१८१. ॐ कीर्तये नमः।
१८२. ॐ कीर्तिकराय नमः।
१८३. ॐ नित्याय नमः।
१८४. ॐ कुण्डलिने नमः।
१८५. ॐ कवचिने नमः।
१८६. ॐ रथिने नमः।
१८७. ॐ हिरण्यरेतसे नमः।
१८८. ॐ सप्ताश्वाय नमः।
१८९. ॐ प्रयतात्मने नमः।
१९०. ॐ परन्तपाय नमः।
१९१. ॐ बुद्धिमते नमः।
१९२. ॐ अमराय नमः
१९३. ॐ श्रेष्ठाय नमः।
१९४. ॐ रोचिष्णवे नमः।
१९५. ॐ पाकशासनाय नमः।
१९६. ॐ समुद्राय नमः।
१९७. ॐ धनदाय नमः।
१९८. ॐ धात्रे नमः।
१९९. ॐ मान्धात्रे नमः।
२००. ॐ कश्मलापहाय नमः।
२०१. ॐ तमोघ्नाय नमः।
२०२. ॐ ध्वान्तघ्ने नमः।
२०३. ॐ वह्नये नमः।
२०४. ॐ होत्रे नमः।
२०५. ॐ अन्तःकरणाय नमः।
२०६. ॐ गुहाय नमः।
२०७. ॐ पशुमते नमः।
२०८. ॐ प्रयतानन्दाय नमः।
२०९. ॐ भूतेशाय नमः।
२१०. ॐ श्रीमतां वराय नमः।
२११. ॐ नित्योदिताय नमः।
२१२. ॐ नित्यरथाय नमः।
२१३. ॐ सुरेशाय नमः।
२१४. ॐ सुरपूजिताय नमः।
२१५. ॐ अजिताय नमः।
२१६. ॐ विजिताय नमः।
२१७. ॐ जेत्रे नमः।
२१८. ॐ जङ्गमस्थवरात्मकाय नमः।
२१९. ॐ जीवानन्दाय नमः।
२२०. ॐ नित्यगामिने नमः।
२२१. ॐ विजेत्रे नमः।
२२२. ॐ विजयप्रदाय नमः।
२२३. ॐ पर्जन्याय नमः।
२२४. ॐ अग्नये नम;।
२२५. ॐ स्थितये नमः।
२२६. ॐ स्थेयाय नमः।
२२७. ॐ स्थविराय नमः।
२२८. ॐ निरञ्जनाय नमः।
२२९. ॐ प्रद्योतनाय नमः।
२३०. ॐ रथारूढाय नमः।
२३१. ॐ सर्वलोकप्रकाशकाय नमः।
२३२. ॐ ध्रुवाय नमः।
२३३. ॐ मेषिणे नमः।
२३४. ॐ महावीर्याय नमः।
२३५. ॐ हंसाय नमः।
२३६. ॐ संसारतारकाय नमः।

२३७. ॐ सृष्टिकर्त्रे नमः।
२३८. ॐ क्रियाहेतवे नमः।
२३९. ॐ मार्तण्डाय नमः।
२४०. ॐ मरुतां पतये नमः।
२४१. ॐ मरुत्वते नमः।
२४२. ॐ दहनाय नमः।
२४३. ॐ त्वष्ट्रे नमः।
२४४. ॐ भगाय नमः।
२४५. ॐ भर्गाय नमः।
२४६. ॐ अर्यम्णे नमः।
२४७. ॐ कपये नमः।
२४८. ॐ वरुणेशाय नमः।
२४९. ॐ जगन्नाथाय नमः।
२५०. ॐ कृतकृत्याय नमः।
२५१. ॐ सुलोचनाय नमः।
२५२. ॐ विवस्ते नमः।
२५३. ॐ भानुमते नमः।
२५४. ॐ कार्याय नमः।
२५५. ॐ कारणाय नमः।
२५६. ॐ तेजसां निधये नमः।
२५७. ॐ असङ्गगामिने नमः।
२५८. ॐ तिग्मांशवे नमः।
२५९. ॐ घर्मांशवे नमः।
२६०. ॐ दीप्तदीधितये नमः।
२६१. ॐ सहस्रदीधितये नमः।
२६२. ॐ ब्रध्नाय नमः।
२६३. ॐ सहस्रांशवे नमः।
२६४. ॐ दिवाकराय नमः।
२६५. ॐ गभस्तिमते नमः।
२६६. ॐ दीधितिमते नमः।
२६७. ॐ स्रग्विणे नमः।
२६८. ॐ मणिकुलद्युतये नमः।
२६९. ॐ भास्कराय नमः।
२७०. ॐ सुरकार्यज्ञाय नमः।
२७१. ॐ सर्वज्ञाय नमः।
२७२. ॐ तीक्ष्णदीधितये नमः ।
२७३. ॐ सुरज्येष्ठाय नमः।
२७४. ॐ सुरपतये नमः।
२७५. ॐ बहुज्ञाय नमः।
२७६. ॐ वचसाम्पतये नमः।
२७७. ॐ तेजोनिधये नमः।
२७८. ॐ बृहत्तेजसे नमः।
२७९. ॐ बृहत्कीर्तये नमः।
२८०. ॐ बृहस्पतये नमः।
२८१. ॐ अहिमते नमः।
२८२. ॐ ऊर्जिताय नमः।
२८३. ॐ धीमते नमः।
२८४. ॐ आमुक्ताय नमः।
२८५. ॐ कीर्तिवर्द्धनाय नमः।
२८६. ॐ महावैद्याय नमः।
२८७. ॐ गणपतये नमः।
२८८. ॐ धनेशाय नमः।
२८९. ॐ गणनायकाय नमः।
२९०. ॐ तीव्राय नमः।
२९१. ॐ प्रतापनाय नमः।
२९२. ॐ तापिने नमः।
२९३. ॐ तापनाय नमः।
२९४. ॐ विश्वतापनाय नमः।
२९५. ॐ कार्तस्वराय नमः।
२९६. ॐ हृषीकेशाय नमः।

२९७. ॐ पद्मानन्दाय नमः।
२९८. ॐ अतिनन्दिताय नमः।
२९९. ॐ पद्मनाभाय नमः।
३००. ॐ अमृताहाराय नमः।
३०१. ॐ स्थितिमते नमः।
३०२. ॐ केतुमते नमः।
३०३. ॐ नभसे नमः।
३०४. ॐ अनाद्यन्ताय नमः।
३०५. ॐ अच्युताय नमः।
३०६. ॐ विश्वस्मै नमः।
३०७. ॐ विश्वामित्राय नमः।
३०८. ॐ घृणये नमः।
३०९. ॐ विराजे नमः।
३१०. ॐ आमुक्तकवचाय नमः।
३११. ॐ वाग्मिने नमः।
३१२. ॐ कञ्चुकिने नमः।
३१३. ॐ विश्वभावनाय नमः।
३१४. ॐ अनिमित्तगतये नमः।
३१५. ॐ श्रेष्ठाय नमः।
३१६. ॐ शरण्याय नमः।
३१७. ॐ सर्वतोमुखाय नमः।
३१८. ॐ विगाहिने नमः।
३१९. ॐ वेणवे नमः।
३२०. ॐ असहाय नमः।
३२१. ॐ समायुक्ताय नमः।
३२२. ॐ समाक्रतवे नमः।
३२३. ॐ धर्मकेतवे नमः।
३२४. ॐ धर्मरतये नमः।
३२५. ॐ संहर्त्रे नमः।
३२६. ॐ संयमाय नमः।
३२७. ॐ यमाय नमः।
३२८. ॐ प्रणतार्तिहराय नमः।
३२९. ॐ वायवे नमः।
३३०. ॐ सिद्धकार्याय नमः।
३३१. ॐ जनेश्वराय नमः।
३३२. ॐ नभोविगाहनाय नमः।
३३३. ॐ सत्याय नमः।
३३४. ॐ सवितात्मने नमः।
३३५. ॐ मनोहराय नमः।
३३६. ॐ हारिणे नमः।
३३७. ॐ हरये नमः।
३३८. ॐ हराय नमः।
३३९. ॐ वायवे नमः।
३४०. ॐ ऋतवे नमः।
३४१. ॐ कालानलद्युतये नमः।
३४२. ॐ सुखसेव्याय नमः।
३४३. ॐ महातेजसे नमः।
३४४. ॐ जगतामेककारणाय नमः।
३४५. ॐ महेन्द्राय नमः।
३४६. ॐ विष्टुताय नमः।
३४७. ॐ स्तोत्राय नमः।
३४८. ॐ स्तुतिहेतवे नमः।
३४९. ॐ प्रभाकराय नमः।
३५०. ॐ सहस्रकराय नमः।
३५१. ॐ आयुष्मते नमः।
३५२. ॐ अरोगदाय नमः।
३५३. ॐ सुखदाय नमः।
३५४. ॐ सुखिने नमः।
३५५. ॐ व्याधिघ्ने नमः।
३५६. ॐ सुखदाय नमः।

३५७. ॐ सौख्याय नमः।
३५८. ॐ कल्याणाय नमः।
३५९. ॐ कलतां वराय नमः।
३६०. ॐ आरोग्यकारणाय नमः।
३६१. ॐ सिद्धये नमः।
३६२. ॐ ऋद्धये नमः।
३६३. ॐ वृद्धये नमः।
३६४. ॐ बृहस्पतये नमः।
३६५. ॐ हिरण्यरेतसे नमः।
३६६. ॐ आरोग्याय नमः।
३६७. ॐ विदुषे नमः।
३६८. ॐ ब्रध्नाय नमः।
३६९. ॐ बुधाय नमः।
३७०. ॐ महते नमः।
३७१. ॐ प्राणवते नमः।
३७२. ॐ धृतिमते नमः।
३७३. ॐ घर्माय नमः।
३७४. ॐ घर्मकर्त्रे नमः।
३७५. ॐ रुचिप्रदाय नमः।
३७६. ॐ सर्वप्रियाय नमः।
३७७. ॐ सर्वसहाय नमः।
३७८. ॐ सर्वशत्रुविनाशनाय नमः।
३७९. ॐ प्रांशवे नमः।
३८०. ॐ विद्योतनाय नमः।
३८१. ॐ द्योताय नमः।
३८२. ॐ सहस्रकिरणाय नमः।
३८३. ॐ कृतिने नमः।
३८४. ॐ केयूरिणे नमः।
३८५. ॐ भूषणोद्भासिने नमः।
३८६. ॐ भासिताय नमः।
३८७. ॐ भासनाय नमः।
३८८. ॐ अनलाय नमः।
३८९. ॐ शरण्यार्तिहराय नमः।
३९०. ॐ होत्रे नमः।
३९१. ॐ खद्योताय नमः।
३९२. ॐ खगसत्तमाय नमः।
३९३. ॐ सर्वद्योताय नमः।
३९४. ॐ भवद्योताय नमः।
३९५. ॐ सर्वद्युतिकराय नमः।
३९६. ॐ मताय नमः।
३९७. ॐ कल्याणाय नमः।
३९८. ॐ कल्याणकराय नमः।
३९९. ॐ कल्याय नमः।
४००. ॐ कल्यकराय नमः।
४०१. ॐ कवये नमः।
४०२. ॐ कल्याणकृते नमः।
४०३. ॐ कल्यवपुषे नमः।
४०४. ॐ सर्वकल्याणभाजनाय नमः।
४०५. ॐ शान्तिप्रियाय नमः।
४०६. ॐ प्रसन्नात्मने नमः।
४०७. ॐ प्रशान्ताय नमः।
४०८. ॐ प्रशमप्रियाय नमः।
४०९. ॐ उदारकर्मणे नमः।
४१०. ॐ सुनयाय नमः।
४११. ॐ सुवर्चसे नमः।
४१२. ॐ वर्चसोज्ज्वलाय नमः।
४१३. ॐ वर्चस्विने नमः।
४१४. ॐ वर्चसामिशाय नमः।
४१५. ॐ त्रैलोक्येशाय नमः।
४१६. ॐ वशानुगाय नमः।

४१७. ॐ तेजस्विने नमः।
४१८. ॐ सुयशसे नमः।
४१९. ॐ वर्ष्मिणे नमः।
४२०. ॐ वर्णाध्यक्षाय नमः।
४२१. ॐ बलिप्रियाय नमः।
४२२. ॐ यशस्विने नमः।
४२३. ॐ तेजोनिलयाय नमः।
४२४. ॐ तेजस्विने नमः।
४२५. ॐ प्रकृतिस्थिताय नमः।
४२६. ॐ आकाशगाय नमः।
४२७. ॐ शीघ्रगतये नमः।
४२८. ॐ आशुगाय नमः।
४२९. ॐ गतिमते नमः।
४३०. ॐ खगाय नमः।
४३१. ॐ गोपतये नमः।
४३२. ॐ ग्रहदेवेशाय नमः।
४३३. ॐ गोमते नमः।
४३४. ॐ एकस्मै नमः।
४३५. ॐ प्रभञ्जनाय नमः।
४३६. ॐ जनित्रे नमः।
४३७. ॐ प्रजनाय नमः।
४३८. ॐ जीवाय नमः।
४३९. ॐ दीपाय नमः।
४४०. ॐ सर्वप्रकाशकाय नमः।
४४१. ॐ सर्वसाक्षिणे नमः।
४४२. ॐ योगनित्याय नमः।
४४३. ॐ नभस्वते नमः।
४४४. ॐ असुरान्तकाय नमः।
४४५. ॐ रक्षोघ्नाय नमः।
४४६. ॐ विघ्नशमनाय नमः।
४४७. ॐ किरीटिने नमः।
४४८. ॐ सुमनः प्रियाय नमः।
४४९. ॐ मरीचिमालिने नमः।
४५०. ॐ सुमतये नमः।
४५१. ॐ कृभिख्यविशेषकाय नमः।
४५२. ॐ शिष्टाचाराय नमः।
४५३. ॐ शुभाचाराय नमः।
४५४. ॐ स्वचाराचारतत्परायनमः।
४५५. ॐ मन्दराय नमः।
४५६. ॐ माठराय नमः।
४५७. ॐ वेणवे नमः।
४५८. ॐ क्षुधापाय नमः।
४५९. ॐ क्ष्मापतये नमः।
४६०. ॐ गुरवे नमः।
४६१. ॐ सुविशिष्टाय नमः।
४६२. ॐ विशिष्टात्मने नमः।
४६३. ॐ विधेयाय नमः।
४६४. ॐ ज्ञानशोभनाय नमः।
४६५. ॐ महाश्वेताय नमः।
४६६. ॐ प्रियाय नमः।
४६७. ॐ ज्ञेयाय नमः।
४६८. ॐ सामगाय नमः।
४६९. ॐ मोक्षदायकाय नमः।
४७०. ॐ सर्ववेदप्रगीतात्मने नमः।
४७१. ॐ सर्ववेदलयाय नमः।
४७२. ॐ महते नमः।
४७३. ॐ वेदमूर्तये नमः।
४७४. ॐ चतुर्वेदाय नमः।
४७५. ॐ वेदभृते नमः।
४७६. ॐ वेदपारगाय नमः।

४७७. ॐ क्रियावते नमः।
४७८. ॐ असिताय नमः।
४७९. ॐ जिष्णवे नमः।
४८०. ॐ वरीयांशवे नमः।
४८१. ॐ वरप्रदाय नमः।
४८२. ॐ व्रतचारिणे नमः।
४८३. ॐ व्रतधराय नमः।
४८४. ॐ लोकबन्धवे नमः।
४८५. ॐ अलङ्कृताय नमः।
४८६. ॐ अलङ्कराय नमः।
४८७. ॐ अक्षराय नमः।
४८८. ॐ वेद्याय नमः।
४८९. ॐ विद्यावते नमः।
४९०. ॐ विदिताशयाय नमः।
४९१. ॐ आकाराय नमः।
४९२. ॐ भूषणाय नमः।
४९३. ॐ भूष्याय नमः।
४९४. ॐ भूष्णवे नमः।
४९५. ॐ भुवनपूजिताय नमः।
४९६. ॐ चक्रपाणये नमः।
४९७. ॐ ध्वजधराय नमः।
४९८. ॐ सुरेशाय नमः।
४९९. ॐ लोकवत्सलाय नमः।
५००. ॐ वाग्मिपतये नमः।
५०१. ॐ महाबाहवे नमः।
५०२. ॐ प्रकृतये नमः।
५०३. ॐ बिकृतये नमः।
५०४. ॐ गुणाय नमः।
५०५. ॐ अन्धकारापहाय नमः।
५०६. ॐ श्रेष्ठाय नमः।
५०७. ॐ युगावर्ताय नमः।
५०८. ॐ युगादिकृते नमः।
५०९. ॐ अप्रमेयाय नमः।
५१०. ॐ सदायोगिने नमः।
५११. ॐ निरहङ्काराय नमः।
५१२. ॐ ईश्वराय नमः।
५१३. ॐ शुभप्रदाय नमः।
५१४. ॐ शुभाय नमः।
५१५. ॐ शास्त्रे नमः।
५१६. ॐ शुभकर्मणे नमः।
५१७. ॐ शुभप्रदाय नमः।
५१८. ॐ सत्यवते नमः।
५१९. ॐ श्रुतिमते नमः।
५२०. ॐ उच्चैर्नरकाय नमः।
५२१. ॐ वृद्धिदाय नमः।
५२२. ॐ अनलाय नमः।
५२३. ॐ बलभृते नमः।
५२४. ॐ बलदाय नमः।
५२५. ॐ बन्धवे नमः।
५२६. ॐ मतिमते नमः।
५२७. ॐ बलिनां वराय नमः।
५२८. ॐ अनङ्गाय नमः।
५२९. ॐ नागराजेन्द्राय नमः।
५३०. ॐ पद्मयोनये नमः।
५३१. ॐ गणेश्वराय नमः।
५३२. ॐ संवत्सराय नमः।
५३३. ॐ ऋतवे नमः।
५३४. ॐ नेत्रे नमः।
५३५. ॐ कालचक्रप्रवर्तकायनमः।
५३६. ॐ पद्मेक्षणाय नमः।

५३७. ॐ पद्मयोनयेनमः
५३८. ॐ प्रभावते नमः।
५३९. ॐ अमराय नमः।
५४०. ॐ प्रभवे नमः।
५४१. ॐ सुमूर्तये नमः।
५४२. ॐ सुमतये नमः।
५४३. ॐ सोमाय नमः।
५४४. ॐ गोविन्दाय नमः।
५४५. ॐ जगदादिजाय नमः।
५४६. ॐ पीतवाससे नमः।
५४७. ॐ कृष्णवाससे नमः।
५४८. ॐ दिग्वाससे नमः।
५४९. ॐ इन्द्रियातिगाय नमः।
५५०. ॐ अतीन्द्रियाय नमः।
५५१. ॐ अनेकरूपाय नमः।
५५२. ॐ स्कन्दाय नमः।
५५३. ॐ परपुञ्जयाय नमः।
५५४. ॐ शक्तिमते नमः।
५५५. ॐ जलधृजे नमः।
५५६. ॐ भास्वते नमः।
५५७. ॐ मोक्षहेतवे नमः।
५५८. ॐ अयोनिजाय नमः।
५५९. ॐ सर्वदर्शिने नमः।
५६०. ॐ जितादर्शाय नमः।
५६१. ॐदुःस्वप्नाशुभनाशनाय नमः।
५६२. ॐ मङ्गल्यकर्त्रे नमः।
५६३. ॐ तरणये नमः।
५६४. ॐ वेगवते नमः।
५६५. ॐ कश्मलापहाय नमः।
५६६. ॐ स्पष्टाक्षराय नमः।
५६७. ॐ महामन्त्राय नमः।
५६८. ॐ यजनप्रियाय नमः।
५६९. ॐ विश्वकर्मणे नमः।
५७०. ॐ महाशक्तये नमः।
५७१. ॐ द्युतये नमः।
५७२. ॐ ईशाय नमः।
५७३. ॐ विहङ्गमाय नमः।
५७४. ॐ विचक्षणाय नमः।
५७५. ॐ दक्षाय नमः।
५७६. ॐ इन्द्राय नमः।
५७७. ॐ प्रत्यूषाय नमः।
५७८. ॐ प्रियदर्शनाय नमः।
५७९. ॐ अखिन्नाय नमः।
५८०. ॐ वेदनिलयाय नमः।
५८१. ॐ वेदविदे नमः।
५८२. ॐ विदिताशयाय नमः।
५८३. ॐ प्रभाकराय नमः।
५८४. ॐ जितरिपवे नमः।
५८५. ॐ सुजनाय नमः।
५८६. ॐ अरुणसारथये नमः।
५८७. ॐ कुनाशिने नमः।
५८८. ॐ सुरताय नमः।
५८९. ॐ स्कन्दाय नमः।
५९०. ॐ महिताय नमः।
५९१. ॐ अभिमताय नमः।
५९२. ॐ गुरवे नमः।
५९३. ॐ ग्रहराजाय नमः।
५९४. ॐ ग्रहपतये नमः।
५९५. ॐ ग्रहनक्षत्रमण्डलाय नमः।
५९६. ॐ भास्कराय नमः।

५९७. ॐ सततानन्दाय नमः।
५९८. ॐ नन्दनाय नमः।
५९९. ॐ नरवाहनाय नमः।
६००. ॐ मङ्गलाय नमः।
६०१. ॐ मङ्गलवते नमः।
६०२. ॐ माङ्गल्याय नमः।
६०३. ॐ मङ्गलावहाय नमः।
६०४. ॐ मङ्गल्यचारुचरिताय नमः।
६०५. ॐ शीर्णाय नमः।
६०६. ॐ सर्वव्रताय नमः।
६०७. ॐ व्रतिने नमः।
६०८. ॐ चतुर्मुखाय नमः।
६०९. ॐ पद्ममालिने नमः।
६१०. ॐ पूतात्मने नमः।
६११. ॐ प्रणतार्तिघ्ने नमः।
६१२. ॐ अकिञ्चनाय नमः।
६१३. ॐ सतामीशाय नमः।
६१४. ॐ निर्गुणाय नमः।
६१५. ॐ गुणवते नमः।
६१६. ॐ शुचये नमः।
६१७. ॐ सम्पूर्णाय नमः।
६१८. ॐ पुण्डरीकाक्षाय नमः।
६१९. ॐ विधेयाय नमः।
६२०. ॐ योगतत्पराय नमः।
६२१. ॐ सहस्रांशवे नमः।
६२२. ॐ क्रतुमतये नमः।
६२३. ॐ सर्वज्ञाय नमः।
६२४. ॐ सुमतये नमः।
६२५. ॐ सुवाचे नमः।
६२६. ॐ सुवाहनाय नमः।
६२७. ॐ माल्यदाम्ने नमः।
६२८. ॐ कृताहाराय नमः।
६२९. ॐ हरिप्रियाय नमः।
६३०. ॐ ब्रह्मणे नमः।
६३१. ॐ प्रचेतसे नमः।
६३२. ॐ प्रथिताय नमः।
६३३. ॐ प्रयतात्मने नमः।
६३४. ॐ स्थिरात्मकाय नम;।
६३५. ॐ शतविन्दवे नमः।
६३६. ॐ शतमुखाय नमः।
६३७. ॐ गरीयसे नमः।
६३८. ॐ अनलप्रभाय नमः।
६३९. ॐ धीराय नमः।
६४०. ॐ महत्तराय नमः।
६४१. ॐ विप्राय नमः।
६४२. ॐ पुराणपुरुषोत्तमाय नमः।
६४३. ॐ विद्याराजाधिराजाय नमः।
६४४. ॐ विद्यावते नमः।
६४५. ॐ भूतिदाय नमः।
६४६. ॐ स्थिताय नमः।
६४७. ॐ अनिर्देश्यवपुषे नमः।
६४८. ॐ श्रीमते नमः।
६४९. ॐ विपाप्मने नमः।
६५०. ॐ बहुमङ्गलाय नमः।
६५१. ॐ स्वःस्थिताय नमः।
६५२. ॐ सुरथाय नमः।
६५३. ॐ स्वर्णाय नमः।
६५४. ॐ मोक्षदाय नमः।
६५५. ॐ बलिनिकेतनाय नमः।
६५६. ॐ निर्द्वन्द्वाय नमः।

६५७. ॐ द्वन्द्वघ्ने नमः।
६५८. ॐ स्वर्गाय नमः।
६५९. ॐ सर्वगाय नमः।
६६०. ॐ सम्प्रकाशकाय नमः।
६६१. ॐ दयालवे नमः।
६६२. ॐ सूक्ष्मधिये नमः।
६६३. ॐ क्षान्तये नमः।
६६४. ॐ क्षेमाक्षेमस्थितिप्रियाय नमः।
६६५. ॐ भूधराय नमः।
६६६. ॐ भूपतये नमः।
६६७. ॐ वक्त्रे नमः।
६६८. ॐ पवित्रात्मने नमः।
६६९. ॐ त्रिलोचनाय नमः।
६७०. ॐ महावराहाय नमः।
६७१. ॐ प्रियकृते नमः।
६७२. ॐ दात्रे नमः।
६७३. ॐ भोक्त्रे नमः।
६७४. ॐ अभयप्रदाय नमः।
६७५. ॐ चक्रवर्तिने नमः।
६७६. ॐ धृतिकराय नमः।
६७७. ॐ सम्पूर्णाय नमः।
६७८. ॐ महेश्वराय नमः।
६७९. ॐ चतुर्वेदधराय नमः।
६८०. ॐ अचिन्त्याय नमः।
६८१. ॐ विनिन्द्याय नमः।
६८२. ॐ विविधाशनाय नमः।
६८३. ॐ विचित्ररथाय नमः।
६८४. ॐ एकाकिने नमः।
६८५. ॐ सप्तसप्तये नमः।
६८६. ॐ परापरस्मै नमः।
६८७. ॐ सर्वोदधिस्थितिकराय नमः।
६८८. ॐ स्थितिस्थेयाय नमः।
६८९. ॐ स्थितिप्रियाय नमः।
६९०. ॐ निष्कलाय नमः।
६९१. ॐ पुष्कलाय नमः।
६९२. ॐ विभवे नमः।
६९३. ॐ वसुमते नमः।
६९४. ॐ वासवप्रियाय नमः।
६९५. ॐ पशुमते नमः।
६९६. ॐ वासवस्वामिने नमः।
६९७. ॐ वसुधाम्ने नमः।
६९८. ॐ वसुप्रदाय नमः।
६९९. ॐ बलवते मः।
७००. ॐ ज्ञानवते नमः।
७०१. ॐ तत्त्वाय नमः।
७०२. ॐ ॐकाराय नमः।
७०३. ॐ त्रिषु संस्थिताय नमः।
७०४. ॐ सङ्कल्पयोनये नमः।
७०५. ॐ दिनकृते नमः।
७०६. ॐ भगवते नमः।
७०७. ॐ कारणापहाय नमः।
७०८. ॐ नीलकण्ठाय नमः।
७०९. ॐ धनाध्यक्षाय नमः।
७१०. ॐ चतुर्वेदप्रियंवदाय नमः।
७११. ॐ वषट्काराय नमः।
७१२. ॐ उद्गात्रे नमः।
७१३. ॐ होत्रे नमः।
७१४. ॐ स्वाहाकाराय नमः।
७१५. ॐ हुताहुतये नमः।
७१६. ॐ जनार्दनाय नमः।

७१७. ॐ जनानन्दाय नमः।
७१८. ॐ नराय नमः।
७१९. ॐ नारायणाय नमः।
७२०. ॐ अम्बुदाय नमः।
७२१. ॐ सन्देहनाशनाय नमः।
७२२. ॐ वायवे नमः।
७२३. ॐ धन्विने नमः।
७२४. ॐ सुरनमस्कृताय नमः।
७२५. ॐ विग्रहिणे नमः।
७२६. ॐ विमलाय नमः।
७२७. ॐ विन्दवे नमः।
७२८. ॐ विशोकाय नमः।
७२९. ॐ विमलद्युतये नमः।
७३०. ॐ द्युतिमते नमः।
७३१. ॐ द्योतनाय नमः।
७३२. ॐ विद्युते नमः।
७३३. ॐ विद्यावते नमः।
७३४. ॐ विदिताय नमः।
७३५. ॐ बलिने नमः।
७३६. ॐ घर्मदाय नमः।
७३७. ॐ हिमदाय नमः।
७३८. ॐ हासाय नमः।
७३९. ॐ कृष्णावर्त्मने नमः।
७४०. ॐ सुताजिताय नमः।
७४१. ॐ सावित्री भविताय नमः।
७४२. ॐ राज्ञे नमः।
७४३. ॐ विश्वामित्राय नमः।
७४४. ॐ घृणये नमः।
७४५. ॐ विराजे नमः।
७४६. ॐ सप्तार्चिषे नमः।
७४७. ॐ सप्ततुरगाय नमः।
७४८. ॐ सप्तलोकनमस्कृताय नमः।
७४९. ॐ सम्पूर्णाय नमः।
७५०. ॐ जगन्नाथाय नमः।
७५१. ॐ सुमनसे नमः।
७५२. ॐ शोभनप्रियाय नमः।
७५३. ॐ सर्वात्मने नमः।
७५४. ॐ सर्वकृते नमः।
७५५. ॐ सृष्टये नमः।
७५६. ॐ सप्तिमते नमः।
७५७. ॐ सप्तमीप्रियाय नमः।
७५८. ॐ सुमेधसे नमः।
७५९. ॐ मेधिकाय नमः।
७६०. ॐ मेध्याय नमः।
७६१. ॐ मेधाविने नमः।
७६२. ॐ मधुसूदनाय नमः।
७६३. ॐ अङ्गिरःपतये नमः।
७६४. ॐ कालज्ञाय नमः।
७६५. ॐ धूमकेतवे नमः।
७६६. ॐ सुकेतनाय नमः।
७६७. ॐ सुखिने नमः।
७६८. ॐ सुखप्रदाय नमः।
७६९. ॐ सौख्याय नमः।
७७०. ॐ कान्तये नमः।
७७१. ॐ कान्तिप्रियाय नमः।
७७२. ॐ मुनये नमः।
७७३. ॐ सन्तापनाय नमः।
७७४. ॐ सन्तपनाय नमः।
७७५. ॐ आतपसे नमः।
७७६. ॐ तपसां पतये नमः।

७७७. ॐ उमापतये नमः।
७७८. ॐ सहस्रांशवे नमः।
७७९. ॐ प्रियकारिणे नमः।
७८०. ॐ प्रियङ्कराय नमः।
७८१. ॐ प्रीतये नमः।
७८२. ॐ विमन्यवे नमः।
७८३. ॐ अम्भोत्थाय नमः।
७८४. ॐ खञ्जनाय नमः।
७८५. ॐ जगताम्पतये नमः।
७८६. ॐ जगत्पित्रे नमः।
७८७. ॐ प्रीतमनसे नमः।
७८८. ॐ सर्वस्मै नमः।
७८९. ॐ खर्वाय नमः।
७९०. ॐ गुहाय नमः।
७९१. ॐ अचलाय नमः।
७९२. ॐ सर्वगाय नम;।
७९३. ॐ जगदानन्दाय नमः।
७९४. ॐ जगन्नेत्रे नमः।
७९५. ॐ सुरारिघ्ने नमः।
७९६. ॐ श्रेयसे नमः।
७९७. ॐ श्रेयस्कराय नमः।
७९८. ॐ ज्यायसे नमः।
७९९. ॐ महते नमः।
८००. ॐ उत्तमाय नमः।
८०१. ॐ उद्भवाय नमः।
८०२. ॐ उत्तमाय नमः।
८०३. ॐ मेरुमेयाय नमः।
८०४. ॐ धरणाय नमः।
८०५. ॐ धरणीधराय नमः।
८०६. ॐ धराध्यक्षाय नमः।
८०७. ॐ धर्मराजाय नः।
८०८. ॐ धर्माधर्मप्रवर्तकाय नमः।
८०९. ॐ रथाध्यक्षाय नमः।
८१०. ॐ रथगतये नमः।
८११. ॐ तरुणाय नमः।
८१२. ॐ तनिताय नमः।
८१३. ॐ अनलाय नमः।
८१४. ॐ उत्तराय नमः।
८१५. ॐ अनुत्तराय नमः।
८१६. ॐ तापिने नमः।
८१७. ॐ अवाक्पतये नमः।
८१८. ॐ अपाम्पतये नमः।
८१९. ॐ पुण्यसङ्कीर्तनाय नमः।
८२०. ॐ पुण्याय नमः।
८२१. ॐ हेतवे नमः।
८२२. ॐ लोकत्रयाश्रयाय नमः।
८२३. ॐ स्वर्भानवे नमः।
८२४. ॐ विगतानन्दाय नमः।
८२५. ॐ विशिष्टोत्कृष्टकर्मकृते नमः।
८२६. ॐ व्याधिप्रणाशनाय नमः।
८२७. ॐ क्षेमाय नम;।
८२८. ॐ शूराय नमः।
८२९. ॐ सर्वजितां वराय नम;।
८३०. ॐ एकरथाय नमः।
८३१. ॐ रथाधीशाय नमः।
८३२. ॐ शनैश्चराय नमः।
८३३. ॐ वैवस्वतगुरवे नमः।
८३४. ॐ मृत्यवे नमः।
८३५. ॐ धर्मनित्याय नमः।
८३६. ॐ महाव्रताय नमः।

८३७. ॐ प्रलम्बहारसञ्चारिणे नमः।
८३८. ॐ प्रद्योताय नमः।
८३९. ॐ द्योतितानलाय नमः।
८४०. ॐ सन्तापहृते नमः।
८४१. ॐ परस्मै नमः।
८४२. ॐ मन्त्राय नमः।
८४३. ॐ मन्त्रमूर्तये नमः।
८४४. ॐ महाबलाय नमः।
८४५. ॐ श्रेष्ठात्मने नमः।
८४६. ॐ सुप्रियाय नमः।
८४७. ॐ शम्भवे नमः।
८४८. ॐ मरुतामीश्वरेश्वराय नमः।
८४९. ॐ संसारगतिविच्छेत्त्रे नमः।
८५०. ॐ संसारार्णवतारकाय नमः।
८५१. ॐ सप्तजिह्वाय नमः।
८५२. ॐ सहस्रार्चिषे नमः।
८५३. ॐ रत्नगर्भाय नमः।
८५४. ॐ अपराजिताय नमः।
८५५. ॐ धर्मकेतवे नमः।
८५६. ॐ अमेयात्मने नमः।
८५७. ॐ धर्माधर्मवरप्रदाय नमः।
८५८. ॐ लोकसाक्षिणे नमः।
८५९. ॐ लोकगुरवे नमः।
८६०. ॐ लोकेशाय नमः।
८६१. ॐ चण्डवाहनाय नमः।
८६२. ॐ धर्मयूपाय नमः।
८६३. ॐ यूपवृक्षाय नमः।
८६४. ॐ धनुष्पाणये नमः।
८६५. ॐ धनुर्धारये नमः।
८६६. ॐ पिनाकधृजे नमः।
८६७. ॐ महोत्सहाय नमः।
८६८. ॐ महामायाय नमः।
८६९. ॐ महाशनाय नमः।
८७०. ॐ वीराय नमः।
८७१. ॐ शक्तिमतां श्रेष्ठाय नमः।
८७२. ॐ सर्वशस्त्रभृतां वराय नमः।
८७३. ॐ ज्ञानगम्याय नमः।
८७४. ॐ दुराराध्याय नमः।
८७५. ॐ लोहिताङ्गाय नमः।
८७६. ॐ विवर्द्धनाय नमः।
८७७. ॐ ग्रगाय नमः।
८७८. ॐ अन्ध्याय नमः।
८७९. ॐ धर्मदाय नमः।
८८०. ॐ नित्याय नमः।
८८१. ॐ धर्मकृते नमः।
८८२. ॐ चित्रविक्रमाय नमः।
८८३. ॐ भगवते नमः।
८८४. ॐ आत्मवते नमः।
८८५. ॐ मन्त्राय नमः।
८८६. ॐ त्र्यक्षराय नमः।
८८७. ॐ नीललोहिताय नमः।
८८८. ॐ एकस्मै नमः।
८८९. ॐ अनेकाय नमः।
८९०. ॐ त्रय्यै नमः।
८९१. ॐ कालाय नमः।
८९२. ॐ सवित्रे नमः।
८९३. ॐ समितिञ्जयाय नमः।
८९४. ॐ शार्ङ्गधन्वने नमः।
८९५. ॐ अनलाय नमः।
८९६. ॐ भीमाय नमः।

८९७. ॐ सर्वप्रहरणायुधाय नमः।
८९८. ॐ सुकर्मणे नमः।
८९९. ॐ परमेष्ठिने नमः।
९००. ॐ नाकपालिने नमः।
९०१. ॐ दिविस्थिताय नमः।
९०२. ॐ वदान्याय नमः।
९०३. ॐ वासुकये नमः।
९०४. ॐ वैद्याय नमः।
९०५. ॐ आत्रेयाय नमः।
९०६. ॐ पराक्रमाय नमः।
९०७. ॐ द्वापराय नमः।
९०८. ॐ परमोदाराय नमः।
९०९. ॐ परमाय नमः।
९१०. ॐ ब्रह्मचर्यवते नमः।
९११. ॐ उदीच्यवेशाय नमः।
९१२. ॐ मुकुटिने नमः।
९१३. ॐ पद्महस्ताय नमः।
९१४. ॐ हिमांशुभृते नमः।
९१५. ॐ सिताय नमः।
९१६. ॐ प्रसन्नवदनाय नमः।
९१७. ॐ पद्मोदरनिभाननाय नमः।
९१८. ॐ सायंदिवा दिव्यवपुषे नमः।
९१९. ॐ अनिर्देश्याय नमः।
९२०. ॐ महालयाय नमः।
९२१. ॐ महारथाय नमः।
९२२. ॐ महते नमः।
९२३. ॐ ईशाय नमः।
९२४. ॐ शेषाय नमः।
९२५. ॐ सत्त्वरजस्तमसे नमः।
९२६. ॐ धृतातपत्रप्रतिमाय नमः।
९२७. ॐ विमर्षिणे नमः।
९२८. ॐ निर्णयाय नमः।
९२९. ॐ *स्थिताय नमः।*
९३०. ॐ अहिंसकाय नमः।
९३१. ॐ शुद्धमतये नमः।
९३२. ॐ अद्वितीयाय नमः।
९३३. ॐ *विवर्द्धनाय नमः।*
९३४. ॐ सर्वदाय नमः।
९३५. ॐ धनदाय नमः।
९३६. ॐ मोक्षाय नमः।
९३७. ॐ विहारिणे नमः।
९३८. ॐ बहुदायकाय नमः।
९३९. ॐ चारुरात्रिहराय नमः।
९४०. ॐ नाथाय नमः।
९४१. ॐ भगवते नमः।
९४२. ॐ सर्वगाय नमः।
९४३. ॐ अव्ययाय नमः।
९४४. ॐ मनोहरवपुषे नमः।
९४५. ॐ शुभ्राय नमः।
९४६. ॐ शोभनाय नमः।
९४७. ॐ सुप्रभावनाय नमः।
९४८. ॐ सुप्रभवाय नम;।
९४९. ॐ सुप्रतापाय नमः।
९५०. ॐ सुनेत्राय नमः।
९५१. ॐ दिग्विदिक्पतये नमः।
९५२. ॐ राज्ञीप्रियाय नमः।
९५३. ॐ शब्दकराय नम;।
९५४. ॐ ग्रहेशाय नमः।
९५५. ॐ तिमिरापहाय नमः।
९५६. ॐ सैंहिकेयरिपवे नमः।

९५७. ॐ देवाय नमः।
९५८. ॐ वरदाय नमः।
९५९. ॐ वरनायकाय नमः।
९६०. ॐ चतुर्भुजाय नमः।
९६१. ॐ महायोगिने नमः।
९६२. ॐ योगीश्वरपतये नमः।
९६३. ॐ अनादिरूपाय नमः।
९६४. ॐ अदितिजाय नम;।
९६५. ॐ रत्नकान्तये नम;।
९६६. ॐ प्रभामयाय नमः।
९६७. ॐ जगत्प्रदीपाय नमः।
९६८. ॐ विस्तीर्णाय नमः।
९६९. ॐ महाविस्तीर्णमण्डलाय नमः।
९७०. ॐ एकचक्ररथाय नमः।
९७१. ॐ स्वर्णरथाय नमः।
९७२. ॐ स्वर्णशरीरधृजे नमः।
९७३. ॐ निरालम्बाय नम;।
९७४. ॐ गगनगाय नमः।
९७५. ॐ धर्मकर्मप्रभावकृते नमः।
९७६. ॐ धर्मात्मने नमः।
९७७. ॐ कर्मणां साक्षिणे नमः।
९७८. ॐ प्रत्यक्षाय नमः।
९७९. ॐ परमेश्वराय नम;।
९८०. ॐ मेरुसेविने नमः।
९८१. ॐ सुमेधाविने नमः।
९८२. ॐ मेरुरक्षाकराय नमः।
९८३. ॐ महते नमः।
९८४. ॐ आधारभूताय नमः।
९८५. ॐ रतिमते नमः।
९८६. ॐ धनधान्यकृते नमः।
९८७. ॐ पापसन्तापहर्त्रे नमः।
९८८. ॐ मनोवाञ्छितदायकाय नमः।
९८९. ॐ रोगहर्त्रे नमः।
९९०. ॐ राज्यदायिने नमः।
९९१. ॐ रमणीयगुणाय नमः।
९९२. ॐ अनृणिने नमः।
९९३. ॐ कालत्रयानन्तरूपाय नमः।
९९४. ॐ मुनिवृन्दनमस्कृताय नमः।
९९५. ॐ सन्ध्यारागकराय नमः।
९९६. ॐ सिद्धाय नम;।
९९७. ॐ सन्ध्यावन्दनवन्दिताय नमः।
९९८. ॐ साम्राज्यदाननिरताय नमः।
९९९. ॐ समाराधनतोषवते नमः।
१०००. ॐ भक्तदुःखक्षयकराय नमः।
१००१. ॐ भवसागरतारकाय नमः।
१००२. ॐ भयापहर्त्रे नमः।
१००३. ॐ भगवते नमः।
१००४. ॐ अप्रमेयपराक्रमाय नमः।
१००५. ॐ मनुस्वामिने नमः।
१००६. ॐ मनुपतये नमः।
१००७. ॐ मान्याय नमः।
१००८. ॐ मन्वन्तराधिपाय नमः।

इति श्रीभगवत्सूर्यस्य सहस्रनामावली सम्पूर्णम्

सूर्य गायत्री एवं न्यास

ॐ भास्कराय नमः अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ विद्महे तर्जनीभ्यां नमः । ॐ दिवाकराय मध्यमाभ्यां नमः । ॐ धीमहि अनामिकाभ्यां नमः । ॐ तन्नः सूर्यः कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ प्रचोदयात् करतलकर-पृष्ठाभ्यां नमः । इति करन्यासः ।

ॐ भास्कराय हृदयाय नमः । ॐ विद्महे शिरसे स्वाहा । ॐ दिवाकराय शिखायै वषट् । धीमहि कवचाय हुम् । ॐ तन्नः सूर्यः नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ प्रचोदयात् अस्त्राय फट् । इति हृदयादि न्यासः ।

ॐ भास्कराय विद्महे महातेजाय धीमहि तन्नो सूर्यः प्रचोदयात् । ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः । ॐ सूर्यात्मने देवाय नमः ।।

इति सूर्य गायत्री मन्त्र एवं न्यासः

सूर्यसम्बन्धी केही वैदिक मन्त्रहरू

ॐ असतो मा सद् गमय । तमसो मा ज्योतिर्गमय । मृत्योर्माऽमृतं गमय ।। –(शतपथ ब्रा० १४/४/१३०)

ॐ उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्य्यम् । –(शुक्लयजु० ७/४१)

ॐ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावा पृथिवी अन्तरिक्ष ऽ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ।। –(शुक्लयजु० ७/४२)

ॐ उद्वयं तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ।। –(शुक्लयजु० २०/२१)

ॐ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।। तमेव

विदितत्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेयनाय ।।

–(शुक्लयजु० ३१/१८)

तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शत ऽ श्रृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः सतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् ।। –(शुक्लयजु० ३६/२४)

न प्रमिये सवितुर्दैव्यस्य तद् यथा विश्वं भुवनं धारयिष्यति । यत् पृथिव्या वरिमन्ना स्वङ्‌गुरिर्वर्ष्मन् दिवः सुवति सत्यमस्य तत् ।।

–(ऋ०४/५४/४)

सूर्यसम्बन्धी अरू केही मन्त्रहरू

१. ॐ आदित्याय विद्महे सहस्रकिरणाय धीमहि तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् ।

२. ॐ घृणिः सूर्यः आदित्योम् ।

३. ॐ ह्रीं घृणिः सूर्य्य आदित्य श्रीं ।

४. ॐ भास्कराय विद्महे महातेजाय धीमहि तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् ।

५. ॐ आदित्याय विद्महे सहस्रकराय धीमहि तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् ।

ऋग्वेदोक्त सूर्यसूक्त

ॐ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्यआत्मा जगतस्तस्थुषश्च ।।१।।

सूर्यो देवीमुषसं रोचमानां मर्त्यो न योषामभ्येति पश्चात् । यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ।।२।।

भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः । नमस्यन्तो

दिव आ पृष्टमस्थुः परि द्यावा पृथिवी यन्ति सद्यः ।।३।।
तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्तोर्विततꣳ सञ्जभार । यदेदयुक्त हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै ।।४।।
तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे । अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति ।।५।।
अद्या देवा उदिता सूर्यस्य निरꣳ हसः पिपृता निरवद्यात् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ।।६।।

-(ऋ० १/११५/१-६)

शुक्लयजुर्वेदोक्त सूर्यसूक्त

हरिः ॐ व्विब्भ्राड्बृहत्पिबतुसोम्म्यम्मद्ध्वायुर्द्दधद्यज्ञपतावविंहुतम् ॥ व्वातजूतोयोऽअभिरक्क्षतित्क्मनाप्प्रजाःपुपोषपुरुधाव्विराजति ॥१॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ दृशेव्विश्श्वाय सूर्य्यम् ॥२॥ येनापावकचक्क्षसाभुरण्यन्तञ्जनाँ२ऽअनु ॥ त्वंव्वरुण पश्श्यसि ॥३॥ दैव्व्यावद्ध्वर्य्यूऽआगतꣳरथेनसूर्य्यत्त्वचा । मद्ध्वायज्ञꣳ समञ्जाथे ॥ तम्प्रत्क्नथाऽयंव्वेनश्चित्रन्देवानाम् ॥४॥ तम्प्रत्क्नथा पूर्व्वथाव्विश्श्वथेमथाज्ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदꣳस्वर्व्विदम् ॥ प्रतीचीनं व्वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनुयासुव्वर्द्धसे ॥५॥ अयंव्वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाज्ज्योतिर्ज्जरायूरजसोव्विमाने ॥ इममपाꣳसङ्गमेसूर्य्यस्यशिशुन्नव्विप्प्रामतिभीरिहन्ति ॥६॥ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्ग्नेः ॥ आप्प्राद्द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षꣳसूर्य्यऽआत्क्माजगतस्तस्थुषश्च ॥७॥ आनऽइडाभिर्व्विदथेसुशस्तिव्विश्श्वानरꣳसवितादेवऽएतु ॥ अपियथाबुवानोमत्सथानोव्विश्श्वञ्जगद

भिपित्त्वेमनीषा।८। य्यदुद्यकच्चव्वृत्रहन्नुदगाऽअभिसूर्ष्य ॥ सर्व्वन्त
दिन्द्रतेव्वशे ॥९॥ तरणिर्व्विश्श्वदर्शतोज्ज्योतिष्कृदसिसूर्ष्य ॥ व्वि
श्श्वमाभासिरोचनम् ॥१०॥ तत्सूर्ष्यस्यदेवत्त्वन्तन्महित्त्वम्मद्ध्याकर्त्तो
र्व्विततठ्ठसञ्जभार ॥ य्यदेदयुक्तहरितः सधस्त्थादाद्रात्रीव्वासस्तनुते
सिमस्मै ॥११॥ तन्मित्रस्यव्वरुणस्याभिचक्क्षेसूर्ष्योरूपङ्कृणुतेद्द्यो
रुपस्त्थे ॥ अनन्तमन्न्यद्रुशदस्यपाजः कृष्ष्णमन्न्यद्धरितः सम्भरन्ति।१२।
बण्णमहाँ२ऽअसिसूर्ष्यबडादित्त्यमहाँ२ऽअसि ॥ महस्तेसतोमहिमाप
नस्यतेद्धादेवमहाँ२ऽअसि ॥१३॥ बट्सूर्ष्यश्श्रवसामहाँ२ऽअसिसत्रा
देवमहाँ२ऽअसि ॥ मह्नादेवानामसुर्ष्यः पुरोहितोव्विभुज्ज्योतिरदाब्भ्य
म् ॥१४॥ श्रायन्तऽइवसूर्ष्यव्विश्श्वेदिन्द्रस्यभक्क्षत ॥ व्वसूनिजातेज
नमानऽओजसाप्प्रतिभागन्नदीधिम ॥१५॥ अद्यदेवाऽउदितासूर्ष्य
स्यनिरठ्ठहसः पिपृतानिरवद्यात् ॥ तन्नोमित्रोव्वरुणोमामहन्तामदि
तिः सिन्धुः पृथिवीऽउतद्द्यौः ॥१६॥ आकृष्ष्णेनरजसाव्वर्त्तमानानि
वेशयन्नमृतम्मर्त्त्यञ्च ॥ हिरण्ण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभुवनानि
पश्श्यन् ॥१७॥

सूर्योपनिषत्

ॐ भद्रं कर्णेभिरिति शान्तिः । हरिः ॐ । अथ सूर्याथर्वाङ्गि-
रसं व्याख्यास्यामः ब्रह्मा ऋषिः । गायत्री छन्दः । आदित्यो
देवता । हंसाद्यग्निनारायणयुक्तं बीजम् । हृल्लेखा शक्तिः ।
द्विपदादिसर्गसंयुक्तं कीलकम् । चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थे जपे
विनियोगः ।

षट्स्वरारूढ बीजेन षडङ्गं रक्ताम्बुजसंस्थितं सप्ताश्वरथिनं

हिरण्यवर्णं चतुर्भुजं पद्मद्वयाभयवरदहस्तं कालचक्रप्रणेतारं च श्रीसूर्यनारायणं य एवं वेद स वै ब्राह्मणः । ॐ भूः । ॐ भुवः । ॐ स्वः । ॐ महः । ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् । परोरजसेसावदोम् । ॐ आपोज्योतिरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् । सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च । सूर्याद्वै खल्विमानि भूतानि जायन्ते सूर्यादृज्ञाः पर्जन्योऽन्नमात्मा । नमस्ते आदित्याय । त्वमेव केवलं कर्त्तासि । त्वमेव प्रत्यक्षं विष्णुरसि । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वमेव प्रत्यक्षं रुद्रोऽसि । त्वमेव प्रत्यक्षमृगसि । त्वमेव प्रत्यक्षं यजुरसि । त्वमेव प्रत्यक्षं सामासि । त्वमेव प्रत्यक्षमथर्वासि । त्वमेव सर्वं छन्दोऽसि । आदित्याद्वायुर्जायते । आदित्याद्भूमिर्जायते । आदित्याज्ज्योतिर्जायते । आदित्याद्व्योमदिशो जायन्ते । आदित्योद्देवा जायन्ते । आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति । असावादित्यो ब्रह्म । आदित्योऽन्तःकरणमनोबुद्धिचित्ताहङ्काराः । आदित्योवैव्यान-समानोदानाऽपानप्राणाः । आदित्यो वै श्रोत्रत्वक्चक्षुरसना नासाः । आदित्यो वै वाक्पाणिपादोपस्थापायूनि । आदित्यो वै शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः । आदित्यो वै वचनादानगमनानन्द विसर्गाः । आनन्दमयो ज्ञानमयो विज्ञानमयो आदित्यः । नमो मित्राय भानवे मृत्योर्मा पाहि भ्राजिष्णवे विश्वहेतवे नमः । सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः । सूर्याद्भवन्ति भूतानि । सूर्येण पालितानि तु । सूर्ये लयं प्राप्नुवन्ति । यः सूर्यः सोऽहमेव च । चक्षुर्नो देवः सविता । चक्षुर्नउत पर्वतः । चक्षुर्धाता दधातु नः । ॐ आदित्याय विद्महे

सहस्रकराय धीमहि तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् । सविता पश्चात्तात् । सविता पुरस्तात् । सवितोत्तरात्तात् । सविताधरात्तात् । सविता नः सुवतु सर्वतातिम् । सविता नो रासतां दीर्घमायुः । ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म घृणिरिति द्वे अक्षरे सूर्य इत्यक्षरद्वयम् । आदित्य इति त्रीण्यक्षराणि । एतद्वै सूर्यस्याष्टाक्षरं मनुम् ।

अथ फलश्रुतिः । यः सदाहरहर्जपति । स्रो ब्रह्मण्यो ब्राह्मणो भवति । सूर्याभिमुखं जप्त्वा महाव्याधिभयात् प्रमुच्यते । अलक्ष्मीर्नश्यति । अभक्ष्य- भक्षणात्पूतो भवति । अपेयपानात्पूतो भवति । अगम्यागमनात्पूतो भवति । व्रात्यसम्भाषणात्पूतो भवति । असत्सम्भाषणात्पूतो भवति । मध्याह्ने सूर्याभिमुखः पठेत् । सद्यः पञ्चमहा- पापात्प्रमुच्यते । सैषा सावित्री विद्या न किञ्चिदपि न कस्यचित्प्रशंसेत् । एतान्महाभागः प्रातः पठति स भाग्यवान् जायते । पशून्विन्दति । वेदार्थं लभते । त्रिकालं जप्त्वा क्रतुशतफलमवाप्नोति । यो हस्तादित्ये जपति स महामृत्युं तरति स महामृत्युं तरति । य एवं वेद ।। ॐ भद्रं कर्णेभिरिति शान्तिः । इति सूर्याथर्वशीर्षम् ।

नेत्ररोगहारी विद्या (अक्ष्युपनिषद्)

हरिः ॐ । अथ ह साङ्कृतिर्भगवानादित्यलोकं जगाम । स आदित्यं नत्वा चक्षुष्मतीविद्यया तमस्तुवत् । ॐ नमो भगवते श्रीसूर्यायाक्षि-तेजसे नमः । ॐ खेचराय न मः । ॐ महासेनाय नमः । ॐ तमसे नमः । ॐ रजसे नमः । ॐ सत्त्वाय नमः । ॐ असतो मा सद्

गमय। तमसो मा ज्योर्गिमय। मृत्योर्माऽमृतं गमय। हंसो भगवाञ्छुचिरूपः अप्रतिरूपः। विश्वरूपं घृणिनं जातवेदसं हिरणमयं ज्योतिरूपं तपन्तम्। सहस्त्ररश्मिः शतधा वर्तमानः पुरः प्रजानामुदयत्येषसूर्यः। ॐ नमो भगवतेश्रीसूर्यायादित्यायाक्षितेजसेऽ-होऽवाहिनि वाहिनि स्वाहेति।

एवंचक्षुष्मतीविद्ययास्तुतः श्रीसूर्यनारायणः सुप्रीतोऽब्रवीच्चक्षुष्मतीविद्यां ब्राह्मणो यो नित्यमधीते न तस्याक्षिरोगो भवति। न तस्य कुलेऽन्धो भवति। अष्टौ ब्राह्मणान् ग्राहयित्वा विद्यासिद्धिर्भवति। य एवं वेद स महान् भवति।।

—— ● ——

कृष्णयजुर्वेदीय चाक्षुषोपनिषद्

ॐ चक्षुः चक्षुः चक्षुः तेजः स्थिरो भव। मां पाहि पाहि। त्वरितं चक्षूरोगान् शमय शमय। मम जातरूपं तेजो दर्शय दर्शय। यथाहम् अन्धो न स्यां तथा कल्पय कल्पय। कल्याणं कुरु कुरु। यानि मम पूर्वजन्मोपार्जितानि चक्षुःप्रतिरोधकदुष्कृतानि सर्वाणि निर्मूलय निर्मूलय। ॐ नमः चक्षुस्तेजोदात्रे दिव्याय भास्कराय। ॐ नमः करुणाकरायामृताय। ॐ नमः सूर्याय। ॐ नमो भगवते सूर्याया-क्षितेजसे नमः। खेचराय नमः। महते नमः। रजसे नमः। तमसे नमः। असतो मा सद्गमय। तमसो मा ज्योतिर्गमय। मृत्योर्मा अमृतं गमय। उष्णो भगवाञ्छुचिरूपः। हंसो भगवान् शुचिरप्रतिरूपः। य इमां चाक्षुष्मती विद्यां ब्राह्मणो नित्यमधीते न तस्याक्षिरोगो भवति। न तस्य कुले अन्धो भवति। अष्टौ ब्राह्मणान् ग्राहयित्वा विद्यासिद्धि-र्भवति।।

—— ● ——

श्रीसूर्य्यगीता

सूत उवाच ।।१।।

यज्ज्ञानाऽमृतपानेन योगिनस्तत्त्वदर्शिनः ।
विन्दन्ति ब्रह्मसारूप्यं भगवन्! ब्रूहि तन्मम ।।२।।

व्यास उवाच ।।३।।

तापत्रयोन्मूलकरीं योगमार्गप्रदर्शिकाम् ।
अध्यात्मभावसम्पूर्णां सूर्य्यगीतामनुत्तमाम् ।।४।।
इदानीं वच्मि ते सूत! या देवैरपि न श्रुता ।
सप्तर्षिभिः पुरा प्राप्ता सूर्य्यदेवप्रसादतः ।।५।।
जगतां हितमिच्छन्तः पुरा सप्तर्षयो ध्रुवम् ।
सौरे लोके विभुं सूर्य्यं द्रष्टुमासन्नुपस्थिताः ।।६।।
तेजोमयोऽपि लोकः सः शैत्यसौन्दर्य्यपूरितः ।
ऋतवः षड्विराजन्ते सदा तत्र समं मुदा ।।७।।
दिव्ये तस्मिन् चिराराध्ये सूर्य्यादधिकमादरं ।
लब्ध्वा सप्तर्षयः सद्यः प्रार्थयन्त कृताञ्जलि ।।८।।

ऋषयः ऊचुः ।।९।।

विश्वप्रकाशक! श्रीमन्! सर्वशक्तिनिकेतन!
जगन्नियन्तः! सर्व्वेश! विश्वप्राणाश्रय! प्रभो! ।।१०।।
कर्म्मोपास्तिज्ञानसाधुरहस्यं क्रमयो गुरो!
त्रितापतप्तजीवानामुद्धारयोपदिश्यताम् ।।११।।
येनोपायोन जीवानां मुक्तिः संसारबन्धनात् ।
जायते दयया तन्नः श्रावयेर्विश्वतत्त्ववित् ।।१२।।
अधिदैवरहस्यस्य विना ज्ञानं न शक्यते ।
ज्ञातुं कर्म्मोपासनाधीसामञ्जस्यं सुदुर्ग्रहम् ।।१३।।

अनन्त ! विश्वेश ! गुरो ! जिज्ञासव इमे ततः ।
तत्सर्व्वं श्रावयित्वा नोऽनुगृहाणाऽनुकम्पया ।।१४।।

श्रीसूर्य उवाच ।।१५।।

सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिः प्रकाशानां प्रकाशकः ।
अहमेवाऽस्मि सर्वासां शक्तीनामाश्रयस्तथा ।।१६।।
अन्ये ये च ग्रहा विप्राः ! तथैवोपग्रहाश्च ये ।
नित्यं प्रदक्षिणीकृत्य मामेवैते समाश्रिताः ।।१७।।
ब्रह्माण्डं देहपिण्डञ्च सर्वं मे सत्तय स्थितम् ।
अनन्तासूर्यलोकास्ते उपग्रहगणैर्ग्रहैः ।।१८।।
अनन्तैः सह मे सक्ता आज्ञानां पालनेऽनघाः ! ।
तथा सङ्ख्याविहीनास्ते लोकाः सूर्यादिनामकाः ।।१९।।
अनन्तग्रहलोकास्ते उपग्रहगणास्तथा ।
आद्यन्तरहिते चेमे विराड्वपुषि मे स्थिताः ।।२०।।
ब्रह्माण्डानि च पिण्डानि समष्टिव्यष्टिभेदतः ।
परस्परविमिश्रानि सन्त्यनन्तानि सङ्ख्यया ।।२१।।
पतिब्रह्माण्डमनिशं ब्रह्मविष्णुहरादयः ।
सृष्टिस्थितिलयान् स्वैरं कुर्वते स्वविभागतः ।।२२।।
तथैवर्षिगणैर्देवैः पितृभिश्च विभागशः ।
अध्यात्ममधिदैवञ्चाधिभूतं कर्म्म तन्यते ।।२३।।
ब्रह्माण्डेषु च लोकास्ते सप्तोर्ध्वमध एव च ।
प्राणिनामिह भोगार्थं भोगलोका मता इमे ।।२४।।
स्वर्गो नरक इत्येवं पितृलोकादयस्तथा ।
कर्मपाशयतो जीवा यत्रायान्ति च यान्ति च ।।२५।।
अथेयं भोगभूरुक्ता कर्मभूः श्रूयतां बुधाः ।
एतेष्वेवाऽस्ति लोकेषु चतुर्दशसु शोभनः ।।२६।।

योऽयं भूलोक एवासौ कर्मभूरवधार्यताम् ।
तत्राऽपि गीयते योऽयमार्यावर्तः स एव सा ।।२७।।
यस्योत्तरस्यां बहुभिस्तरुगुल्मलतादिभिः ।
वृतो हिमगिरिर्भाति बहुधातुविमण्डितः ।।२८।।
दक्षिणस्यां समुद्रेण सहितो विन्ध्यपर्वतः ।
पूर्वस्यां सागरोऽनेकनदनद्यादिसंयुतः ।।२९।।
नदः सिन्धुः प्रतीच्यां च नदिभिः पञ्चभिः सह ।
त इमेऽस्याः प्रसिद्धायाः कर्मभूमेर्विभाजकाः ।।३०।।
देवा अप्यत्र वाञ्छन्ति जन्म कर्मभुवि स्वकम् ।
वैदिकी दृश्यते पूर्णाक्रियाप्यत्रैव नित्यशः ।।३१।।
पूर्णा च मानवी सृष्टिः कर्मभुव्येव जायते ।
धर्मोऽपि पूर्णतोऽत्रैवाऽवतारोऽपि तथा मम ।।३२।।
लीलाविग्रहमाधाय दुष्टान् निध्नन् सतोऽवति ।
रहस्यं सूक्ष्मलोकानां गूढं श्रृणुत सत्तमाः ।।३३।।
येन वो विमला बुद्धिर्जनिष्यत इहादरात् ।
द्विधा ममाऽस्ति वै शक्तिर्विभक्ता पृथिवीतले ।।३४।।
सात्त्विकी तामसी चेति ह्यधितिष्ठन्ति यां सदा ।
देवाश्च दानवाश्चैव मदाज्ञावशवर्त्तिनः ।।३५।।
देवानामूर्ध्वलोकेषु स्थितिः स्वभाविकी मता ।
असुराणामधोलोके वसतिर्विनिवेशिता ।।३६।।
तथा देवासुरं युद्धं मध्ये मध्येऽत्र जायते ।
असुराः कर्म्मव्यत्यासात् देवाञ्जित्वा स्वशक्तितः ।।३७।।
कियन्तमधिकारञ्च तेषां ते कुर्वते स्वयम् ।
देवा अपि प्रसादान्मे पुनर्जित्वाऽसुराँस्तथा ।।३८।।

स्वाधिकारं समाश्रित्य पुनर्नन्दन्ति निर्भयाः ।
देवानाञ्चासुराणाञ्चाधिकारे साम्यतां गते ।।३९।।
ब्रह्माण्डेषु च धर्मस्य स्थितिर्याथार्थ्यतो मता ।
देवास्तथर्षयः सर्वे मेऽवतार इव क्षितौ ।।४०।।
धृत्वाऽवतारं मे ज्ञानशक्त्योः साम्यं वितन्वते ।
मज्ज्ञानं ज्ञानिनामन्तर्नित्यं भासयतेऽखिलम् ।।४१।।
पञ्चकोषेषु शक्तिर्मे तथा तिष्ठति नित्यशः ।
न पश्यन्ति तु तां शक्तिमज्ञानोपहता नराः ।।४२।।
यावतीं प्रौढतां याति साधकः साधनाध्वनि ।
तावत्स पञ्चक्रोशानां साहाय्यान्मां प्रपद्यते ।।४३।।
सूक्ष्मेण दिव्यलोकेन स्थूललोकस्य देहिनः ।
सम्बन्धकारको ज्ञेयः कोशः प्राणमयश्चरः ।।४४।।
यदि प्राणमये कोशे पीठं स्थापयितुं क्षमः ।
कथञ्चित् स हि मे शक्तिं दैवीमनुभवत्यसौ ।।४५।।
पञ्चक्रोधा अपि व्यष्टिसमष्ट्योर्भेदतः सदा ।
ऐक्यमेवाश्रयन्तीति यूयं श्रोतुं ततोऽर्हथ ।।४६।।
समष्टिरूपकोशस्य रहस्यं व्यष्टिकोशके ।
आविर्भवति नित्यं तन्नात्र कार्या विचारणा ।।४७।।
यदा कुण्डलिनी शक्तिराविर्भवति साधके ।
तदा स पञ्चकोशे मत्तेजोऽनुभवति ध्रुवम् ।।४८।।
द्रव्यमन्त्रमनःशुद्ध्या तथा तच्छक्तियोगतः ।
स्थूलेऽपि दिव्यदेशेऽस्मिन् पीठाविर्भूतिरिष्यते ।।४९।।
पीठसाहाय्यमाश्रित्य तीर्थप्रस्तरविग्रहे ।
आविर्भवति मे शक्तिर्दैवीत्येतद्विनिश्चितम् ।।५०।।

तीर्थानि दिव्यदेशाश्चाप्यानेके परिकीर्त्तिताः ।
कर्मोपास्तिप्रभावेण स्थूललोकेऽपि साधकाः ।।५१।।
एवं विधानां पीठानां प्रतिष्ठां कुर्वते सदा ।
उपास्तिः सात्त्विकात्वादिभेदेन त्रिविधा मता ।।५२।।
तद्वत्पीठाश्रयं प्राप्य ऋषींन्देवान् पितॄँस्तथा ।
असुरान् शक्तिभूतान्मे प्रत्यक्षं वीक्षते मुदा ।।५३।।
सत्त्वादिगुणभेदेन साधकस्य समीहया ।
एतासां मम शक्तीनां दर्शनं तिसृणां पृथक् ।।५४।।
साधकानामथ स्थूले लोके पीठप्रतिष्ठया ।
मां द्रष्टुं मद्विभूतीर्वा कुमारीबटुविग्रहाः ।।५५।।
मुद्राशवाग्नियन्त्राणि वपुः स्वीयं तथैव च ।
मुख्यवलम्बनान्याहुरष्टैवैतानि सर्वथा ।।५६।।
तत्रापि देवरूपाणि तत्त्वानामग्नितत्त्वकम् ।
मुख्यावलम्बनं प्राहुस्तत्त्वमध्यगतं हि तत् ।।५७।।
तथा मुद्रा मता लोके स्त्रीपुस्तदुभयात्रिधा ।
इयं मुद्रा तु बहुभिश्चक्रशब्देन चोच्यते ।।५८।।
तस्यापि भेदाः सप्तेति विदुः केचन योगिनः ।
यन्त्राण्यप्यमितान्याहुर्योगिनो यन्त्रवेदिनः ।।५९।।
पीठोत्पन्नकरेष्वेषु साधनेष्वष्टकेष्वपि ।
योगिभिस्तु निजं देहं साधनात्तममीरितम् ।।६०।।
अष्टासु कारणेष्वेषु द्रव्यमन्त्रविशुद्धितः ।
मनसः संयमेनापि कोशे प्राणमये ध्रुवम् ।।६१।।
पीठमुत्पद्यते तस्मिन् कोशे तत्र प्रतिष्ठिते ।
आविर्भवन्ति मे सर्वाः शक्तयस्तत्र निश्चितम् ।।६२।।

किन्तु द्रव्यमनःशुद्धिमन्त्रशुद्ध्याद्यभावतः ।
तथोपासनया चापि दिग्बन्धादिप्रयत्नतः ।।६३।।
पीठस्थानस्य रक्षा चेत्समीचीना भवेन्न हि ।
तथोक्तस्य च योगस्य पवित्रत्वाद्यभावतः ।।६४।।
बहवस्तत्र जायन्तेऽतराया असुरैः कृताः ।
मनःसंयमिनो ! वच्मि युष्मद् भव्याय साम्प्रतम् ।।६५।।
नास्त्यस्मात्सुगमः पन्था निर्भयश्चाप्यथोत्तमः ।
योगिनो जगतश्चास्य श्रेयः सम्पादनेहया ।।६६।।
पीठं संस्थाप्य मां वापि मच्छक्तीर्द्रष्टुमिच्छतः ।
स्वान्तःकरणमेवास्य साधनं चोत्तमोत्तम ।।६७।।
तत्वज्ञाः ! पुरतो वोऽहं जगच्छ्रेयोऽभिलाषया ।
अतिगूढं रहस्यं तच्छृणुध्वं यद् ब्रवीम्यहम् ।।६८।।
वाङ्मनोऽगोचराया मे शक्तेर्भेदाः क्रमेण ह ।
चत्वार ईरिताः स्थूलसूक्ष्मकारणभेदतः ।।६९।।
चतुर्थस्तु तुरीयः स्याज्ज्ञानरूपो न संशयः ।
निश्चलो हि ममाङ्गे स सततं तिष्ठति ध्रुवम् ।।७०।।
या च कारणरूपा मे तृतीया शक्तिरस्ति सा ।
ब्रह्मविष्णुमहेशानां जनयित्री मता परा ।।७१।।
द्वितीयस्याश्च सूक्ष्माया साहाय्येन त्रयस्त्विमे ।
ब्रह्माण्डजनुराधानस्थितिनाशकरा मताः ।।७२।।
स्थूला तु दृश्यमानेऽत्र संसारेऽनन्तरूपतां ।
कुर्वती चाऽपि वैचित्र्यं व्याप्नोत्यप्यखिलं जगत् ।।७३।।
इयं तु सप्तधा भिन्ना योगिभिर्दृश्यते सदा ।
अस्या एव हि मे शक्तेराधारेष्वष्टसु ध्रुवम् ।।७४।।

साहाय्येनैव दिव्यानां पीठानामुद्भवः स्मृतः ।
प्रोक्ताः सर्वे इमे भेदाश्चिच्छक्तेरेव मे मताः ।।७५।।
पीठसाहाय्यतश्चैवं भक्तिमानुक्तसाधकः ।
सूक्ष्मसम्बन्धितामेत्य दृष्ट्वा शक्तीर्ममामिताः ।।७६।।
तथा मे शतशो लोक विभूतीः परिदृश्य च ।
कृतकृत्यत्वमेवैतीत्येज्जानीत निश्चितम् ।।७७।।
इह यावन्ति तीर्थानि तानि पीठानि सञ्जगुः ।
पीठशक्तियुतान्यत्र सन्ति तीर्थन्यनेकशः ।।७८।।
केषुचित्तीर्थदेशेषु शक्तिर्मे सन्ततं स्थिता ।
केषुचित्तु यथाकालं भक्तिश्रद्धायुता नराः ।।७९।।
आराधयन्ति तावद्धि मम शक्तिर्विनिश्चिता ।
कतिचिद्भक्तवश्यानि तीर्थानि तस्य भक्तितः ।।८०।।
आविर्भवन्ति तत्रैव तिष्ठन्ति च तदिच्छया ।
यथा सर्वेषु कायेषु गवां तिष्ठति गोरसः ।।८१।।
तथापि गोस्तनादेव स्रवतीति विनिश्चितम् ।
तथैव मामिका शक्तिर्विद्यमानाऽपि सर्व्वतः ।।८२।।
नित्यनैमित्तिकैः पीठैराविर्भवति भूतले ।
जगतां श्रेयसे विज्ञाः ! शृणुध्वं यन्मयोच्यते ।।८३।।
अध्यात्ममधिदैवञ्चाधिभूतमिति भेदतः ।
ममैवेयं त्रिधा शक्तिः क्रमेणैभिरधिष्ठिता ।।८४।।
ऋषिभिर्देववृन्दैश्च पितृभिश्च यथाक्रमम् ।
शक्तिर्मे याऽऽसुरी चास्ति सा दैव्यन्तर्गता मता ।।८५।।
केवलं सत्त्वतमसो भेदेनेयन्तु भिद्यते ।
देवेष्वसुरसङ्घेषु क्रमशो विनिवेशिता ।।८६।।

ऋषयो देववृन्दाश्च बहुधा परिकीर्तिता: ।
नित्यनैमित्तिकाभ्यां ते भेदाभ्यां पितरो द्विधा ।।८७।।
ऋषयो ज्ञानराज्यस्य देववृन्दाश्च कर्मण: ।
पितर: स्थूलदेहस्य क्रमेणैते नियामका: ।।८८।।
देवानुग्रहमासाद्य सृष्टिस्थितिलय: क्रमात् ।
लोकस्यास्य प्रजायन्त इति पौराणिका विदु: ।।८९।।
यज्ञादिकर्मणा देवा हृष्टपुष्टाश्च सर्वथा ।
यतन्ते जगदुन्नत्यै तुष्टाश्च जीवश्रेयसे ।।९०।।
आधिदैविकसृष्टैस्तु शक्र एवास्ति रक्षक: ।
नरकप्रेतलोकानां धर्मराजस्तथेरित: ।।९१।।
इत्थं सक्तास्ति मे दैवीशक्तिर्ब्रह्माण्डरक्षणे ।
मनुष्या: श्रद्धया हीना: क्रियाज्ञानविवर्जिता: ।।९२।।
शक्नुवन्ति न मे द्रष्टुं दैवीं शक्तिमनिन्दिताम् ।
माया मे मोहयत्येतान् भ्रामयन्त्यनिशं मुधा ।।९३।।
वेदशास्त्रादिपाठेन तथा यज्ञादिसाधनात् ।
प्रजया पितृपूजाद्यै: ऋणत्रयविमोचनात् ।।९४।।
आध्यात्मिक्याधिदैव्याधिभैतिकीशुद्धितस्तथा ।
ऋषयो देववृन्दाश्च तथा पितृगणा: सदा ।।९५।।
मोदन्ते तेन जगतां जनयित्री प्रसीदति ।
तदा श्रद्धायुत: शक्त्या साधको मां स्वरूपत: ।।९६।।
ज्ञात्वा तीर्त्वा तमोनिद्रां ज्ञानभूमिं प्रपद्यते ।
एवं व: कथितं विप्रा! रहस्यमिदमुत्तमम् ।।९७।।
पीठस्य देवशक्तेश्च माहात्म्यं बहुविस्तृतम् ।
यत्तद्ब्रह्म मनोवाचामगोचरमितीरितम् ।।९८।।

तत्सर्व्वकारणं वित्त सर्व्वाध्यात्मिकमित्यपि ।
अनाद्यन्तमजं दिव्यमजरं ध्रुवमव्ययम् ।।९९।।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयं ब्रह्माग्रे सम्प्रवर्तते ।
स्वेच्छामायाख्यया यत्तज्जन्मकर्मादिकारणम् ।।१००।।
ईश्वराख्यन्तु तत्तत्त्वमधिदैवमिति स्मृतम् ।
सर्व्वज्ञः सद्गुरुर्नित्यो ह्यन्तर्यामि कृपानिधिः ।।१०१।।
सर्व्वसद्गुणसारात्मा दोषशून्यः परः पुमान् ।
यत्कार्य्यब्रह्म विश्वस्य विधानं प्रकृतात्मकम् ।।१०२।।
विराटाख्यं स्थूलतरमधिभूतं यदुच्यते ।
यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः ।।१०३।।
कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः ।
कारणे त्रिविधा भावा सन्त्यस्माद्युक्तमेव हि ।।१०४।।
कार्य्येऽपि तस्य त्रैविध्यं प्रत्येकावयवेष्वपि ।
एतदेवहुरध्यात्ममधिदैवाधिभौतिके ।।१०५।।
सृष्टिस्थितिलयायास्याऽधिदैवं मुख्यमीरितम् ।।१०६।।

इति श्रीसूर्य्यगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
सूर्य्यर्षिसम्वादेऽधिदैवरहस्यनिरूपणं नाम प्रथमोऽध्यायः

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ऋषयः ऊचुः ।।१।।

भगवन्! यच्छ्रुतं पूर्वं भक्त्यास्माभिरनुत्तमम् ।
अध्यात्मभावसम्पूर्णं रहस्यं चेतसः प्रियम् ।।२।।
तेन प्राक्सञ्चितोऽस्माकं मोहोऽयं विगतोऽभवत् ।
यथाऽधिदैवभावोऽपि सन्देहो नाऽस्ति नोऽधुना ।।३।।

इदानीं ब्रूहि ना ब्रह्मन्! उपास्यविधिमुत्तमम् ।
वाङ्मनोगोचरातीतं निराकारञ्च निर्गुणम् ।।४।।
कथं तद्ब्रह्म पुरुषैरुपास्य बुद्ध्यगोचरम् ।
भगवस्त्वँ महोदारः भक्तानां तापनाशकः ।।५।।
लोकोपकारनिरतः सर्व्वशक्तियुतः प्रभुः ।
अतोऽस्मान् तस्य तत्त्वस्य दुर्ज्ञेयस्य विशेषतः ।।६।।
सुगमां पद्धतिं प्रोच्य कृतकृत्यान् कुरुष्व नः ।।७।।

सूर्य्य उवाच ।।८।।

रहस्यं सगुणोपास्तेर्ज्ञातव्यं श्रूयतां स्फुटम् ।
पञ्चोपास्यतमा देवा सगुणं ब्रह्म साधवः! ।।९।।
निर्गुणं दुर्गमं यस्मात्सगुणोपासना ततः ।
सगुणब्रह्मणः पञ्च श्रेष्ठान्भावान्समाश्रिता ।।१०।।
निर्गुणब्रह्मणः कार्य्यं जगद्दृश्यमयं यतः ।
अनन्तं निखिला भावा अनन्ता कीर्तितास्तवः ।।११।।
भावातीतस्यापि परब्रह्मणः पञ्चभिः परैः ।
भावैरुपास्तिर्विहिता सगुणब्रह्म चास्म्यहम् ।।१२।।
महामाया यदाऽव्यक्ता लीनास्ति ब्रह्मणि स्वयम् ।
तदाऽद्वैतपरब्रह्मभावो राजत्यलौकिकः ।।१३।।
सच्चिदानन्दभावोऽसौ गम्यते यत्तयैकया ।
तदा स्वरूपावस्थेयमध्यात्मेति निगद्यते ।।१४।।
प्रादुरास्ते जगन्माता वेदमाता सरस्वती ।
यस्या न प्रकृतिः सेयं मूलप्रकृतिसंज्ञिका ।।१५।।
ब्रह्मलीना महाशक्तिर्ब्रह्मणालिङ्गितेव सा ।
यदा विलोक्यतेऽवस्था तदैव सगुणा मता ।।१६।।

ईश्वरोऽसावसौ चाऽधिदैवभावोऽवधार्यताम् ।
ब्रह्मेशभाव एकोऽपि भिन्नवद् भाति मायया ।।१७।।
ब्रह्माधिदैवावस्थायामेवोपास्तिर्हि पञ्चधा ।
पञ्चदेवात्मिका पञ्च सगुणोपासना इमाः ।।१८।।
चित्प्रधानो महाविष्णुः सूर्य्यस्तेजः प्रधानकः ।
शक्तिप्रधाना सा देवी विश्वशक्तिप्रकाशिनी ।।१९।।
ज्ञानप्रधानो गणपः सत्प्रधानः सदाशिवः ।
पञ्चैते विबुधा ईशाः सगुणब्रह्मसंज्ञका ।।२०।।
पञ्चधा सगुणोपास्तावधिकारोऽधिकारिणाम् ।
भेदतः पञ्चगीतासु कीर्त्तिताः पञ्चदेवताः ।।२१।।
एत एव परा देवाः सगुणा जगदीश्वराः ।
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां जनका एत एव ते ।।२२।।
ब्रह्माण्डानन्त्यतो ब्रह्मविष्णुरुद्रा मुनीश्वराः ।
अनन्ता एत एवान्यानन्तत्रिदशहेतवः ।।२३।।
अहमेवास्मि चिद्भावः सद्भावोऽपि भवाम्यहम् ।
आनन्दभावरूपेणाऽप्यहमेवाऽस्मि सत्तमाः ।।२४।।
आनन्दोव्यापकत्वेन द्वयोरेवास्ति चित्सतोः ।
चितः प्रमाणमेतस्मिन्! प्राज्ञास्तत्त्वबुभुत्सवः ।।२५।।
व्यक्तौ विषयसम्बद्ध आनन्दः स्वनुभूयते ।
चितः सतश्चानुभवे न तस्यानुभवो ध्रुवम् ।।२६।।
निजचेतनसत्तया निजास्तित्वस्य च स्वतः ।
स्वस्वचैतन्यसत्तायां दृश्ये त्वनुभवस्तयोः ।।२७।।
निर्गुणं ब्रह्म सगुणं निजानन्दाय जायते ।
प्रकाशते च प्रकृतिपुरुषालिङ्गनादयम् ।।२८।।

रसौ वै स इति श्रुत्या स आनन्दो रसो मतः ।
स शृङ्गार इति प्राज्ञा जानन्ति परमर्षयः ।।२९।।
शुद्धश्च मलिनश्चासौ शृङ्गारो द्विविधो रसः ।
ब्रह्मानन्दमयः शुद्धो विषयानन्दकोऽपरः ।।३०।।
महादेवीपुरुषयोर्मिथुनत्वमुदेति चेत् ।
भान्ति पञ्च तदा भावा ब्रह्मानन्दानुकूलतः ।।३१।।
चित्तेजः शक्तिविज्ञानसद्रूपः परमा मताः ।
पञ्च भावास्तत्र चिता चेतनोऽस्मीति निश्चयः ।।३२।।
प्रकृतिः प्राकृतं विश्वं देव्याश्लेषणमीश्वरे ।
दृश्यास्तित्वं विराड्रूपे तेजसैव प्रकाशते ।।३३।।
शक्त्या क्रियाभिव्यक्तिश्च द्वैतस्यानुभवस्ततः ।
ततः सर्गाखिलावस्थापरिणामो विराजते ।।३४।।
स्वरूपं च तटस्थं च ज्ञानं द्विविधमीक्षते ।
सर्वानुभवसिद्धस्य विस्तृतिर्निष्प्रयोजना ।।३५।।
अस्तिभावो हि सद्भावो निर्गुणेऽद्वैतरूपतः ।
सोऽस्ति तस्मात् पृथक्त्वेन सद्भावो नैव विद्यते ।।३६।।
सगुणे सगुणात्वेन स्वतः सोऽस्ति ततो निजम् ।
जन्मस्थितिलयाध्यक्षं सगुणं ब्रह्म मन्यते ।।३७।।
एतेषां पञ्चभावानां विज्ञानात्समजायत ।
उपासनानां पञ्चानां सगुणानां समुद्भवः ।।३८।।
सच्चिदानन्दभावानामद्वैते ह्येकरूपता ।
एषां त्रयाणां भावानामतोत्रानुभवः समम् ।।३९।।
तद्विष्णोरिति वाक्योक्तमेतदेव परं पदम् ।
कृतार्थतैव सर्वेषामत्रैवेति सुगीयते ।।४०।।

सच्चितोः खलु पार्थक्यं यदा द्रष्ट्रानुभूयते ।
तदानीं ध्रुवमानन्दो व्यापको विद्यते स्फुटम् ।।४१।।
यथाविधि विधेः पूजा न सर्वत्रावलोक्यते ।
चित्सत्सत्तानुभूतिर्यत् द्वैते प्राधान्यतो भवेत् ।।४२।।
चितोऽनुभूतौ सद्भावोऽप्रधानत्वेन वर्त्तते ।
चेतनस्यानुभूतौ यत् तिष्ठत्येव ममास्तिता ।।४३।।
निजसत्तानुभूतौ तु चेतनस्यास्तिता स्थिता ।
अन्यथानुभवे कोऽनुभविता सम्भविष्यति ।।४४।।
अतो हरिर्हरप्रेम्णि हरिप्रेम्णि हरस्तथा ।
अलौकिकमसादृश्यं तन्मयत्वं सुविन्दते ।।४५।।
चित्सतोः सच्चितोर्वापि सहैवानुभवेन तु ।
आनन्दसत्तानुभवो भवतीति विभाव्यताम् ।।४६।।
व्यापकत्वं सुविज्ञेयं चितोऽपि च सतोऽपि च ।
अभिव्यक्तेः प्रणाली तु स्वतन्त्रैवावलोक्यते ।।४७।।
निदर्शनं विश्वमत्र प्रधानपुरुषात्मकम् ।
अत्रैकं प्रकृतेः स्रोतः पुरुषस्येतरत्स्फुटम् ।।४८।।
सृष्ट्यादौ पुरुषो मूलप्रकृतिश्च ततः परम् ।
नरो नारी च सर्व्वत्र स्त्रीपुंभावस्तु विद्यते ।।४९।।
द्रष्टात्मा दृश्यदेहो यत्सर्व्वत्र परिलक्षते ।
पुंभावः पुरुषे तत्र स्त्रीभावः प्रबलः स्त्रियाम् ।।५०।।
पुंभावो जङ्गमे विप्राः स्त्रीभावः स्थावरे तथा ।
किन्तूत्कर्षापकर्षाभ्यां द्वौ भावौ स्तो द्वयोरपि ।।५१।।
जङ्गमे खलु पश्वादौ चिदात्मा सद्वपुस्तथा ।
नगादौ स्थावरे देवश्चित् तन्मानी स सन्नगः ।।५२।।

चिद्भावः पौरुषो भावः सद्भावः प्राकृतः स च ।
तयोः सर्वत्र सत्वेन व्यापकत्वं हि चित्सतोः ।।५३।।
व्यापिकानन्दसत्तास्ति ततो ब्रह्मा हि केवलम् ।
जगतो द्वैतमानन्दं ससर्ज कुशलोत्सुकः ।।५४।।
तस्मात्स जगतः स्रष्टा सर्व्वस्य च पितामहः ।
निदानं सकलस्यास्य भुवनस्यादिकारणम् ।।५५।।
ब्रह्मविष्णुमहेशानां महेशेन सदाशिवः ।
विष्णुना च महाविष्णुः सम्बद्धो ब्रह्मणा न तु ।।५६।।
सदाशिवो महाविष्णुर्महादेवी गणेश्वरः ।
सूर्य्यश्च परिकीर्त्यन्ते सगुणब्रह्मसंज्ञया ।।५७।।
एत एवामराः पञ्च सगुणब्रह्म कीर्तिताः ।
स्वस्वोपासकवृन्दानां शुभदातार ईश्वराः ।।५८।।
रजसोऽधिष्ठातृतया पूर्व्वकल्पानुसारतः ।
सर्व्वस्रष्टृतया स्रष्टा ब्रह्मा नैतेषु कीर्त्त्यते ।।५९।।
यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ।।६०।।
मतः परतरं नान्यत् किञ्चिदस्ति मुनीश्वराः ।
मयि सर्व्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ।।६१।।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजास्विनामहम् ।
बलं बलवतां चाऽहं कामरागविवर्जितम् ।।६२।।
प्रणवः सर्ववेदेषु प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ।
इन्द्रियाणां मनश्चाऽस्मि भूतानामस्मि चेतना ।।६३।।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वित्त मां पौरुषं नृषु ।
धर्म्माऽविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि मुनिपुङ्गवाः ।।६४।।

अहमादिश्च मध्यञ्च भूतानामन्त एव च ।
बीजं मां सर्व्वभूतानां वित्त विप्राः सनातनम् ।।६५।।
नान्तोऽस्मि मम दिव्यानां विभूतीनां महर्षयः ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ।।६६।।
ये चैव सात्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
मत्त एवेति तान् वित्त न त्वहं तेषु ते मयि ।।६७।।
आत्मनो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याऽव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्म्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ।।६८।।
तपस्विभ्योऽधिको भक्तः ज्ञानिभ्योऽपिमतोऽधिकः ।
कर्म्मिभ्यश्चाऽधिको भक्तस्तस्माद्भक्ता भवन्तु वः ।।६९।।
योगिनामपि सर्व्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ।।७०।।
बहूनां जन्मनामन्ते प्रज्ञावान् मां प्रपद्यते ।
परमात्मा सर्व्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ।।७१।।

इति श्रीसूर्य्यगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
सूर्य्यर्षिसम्वादे पञ्चोपास्तिनिरूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः

तृतीयोऽध्यायः

ऋषयः ऊचुः ।।१।।

भगवन्! केन संसारे प्राणिनः सम्भ्रमन्त्यमी ।
केन तेषां निवृत्तिश्च संसाराद्वद सद्गुरौ ।।२।।

सूर्य्य उवाच ।।३।।

प्रागुत्पत्तेरकर्मैकमकर्तृ च निरिन्द्रियम् ।
निर्विशेषं परं ब्रह्मैवासीन्नात्रास्ति संशयः ।।४।।

तथापि तस्य चिच्छक्तिसंयुतत्वेन हेतुना ।
प्रतिच्छायात्मिके शक्ती मायाऽविद्ये बभूवतुः ।।५।।
अद्वितीयमपि ब्रह्म तयोर्यत्प्रतिबिम्बितम् ।
तेन द्वैविध्यमासाद्य जीव ईश्वर इत्यपि ।।६।।
पुण्यपापादिकर्तृत्वं जगत्सृष्ट्यादिकर्तृताम् ।
अभजत्सेन्द्रियत्वं च सकर्मत्वं विशेषतः ।।७।।
यस्स्वशक्त्या समुल्लास उदभूत्परमात्मनः ।
स्वबन्धाजनकं सूक्ष्मं तदाद्यं कर्म कथ्यते ।।८।।
न तेन निर्विशेषत्वं हीयते तस्य किञ्चन ।
न च संसारबन्धश्च कश्चिद् विप्राः प्रसज्यते ।।९।।
पारमार्थिकसंसारी जीवः पुण्यादिकर्मवान् ।
प्रातिभासिकसंसारी त्वीशः सृष्ट्यादिकर्मवान् ।।१०।।
असंसारी परं ब्रह्म जीवेशोभयकारणम् ।
ततोऽप्यतीतं नीरूपमवाङ्मनसगोचरम् ।।११।।
कर्मवन्तौ परित्यज्य जीवेशौ ये महाधियः ।
अकर्मवत्परं ब्रह्म प्रयान्त्यत्र समाधिभिः ।।१२।।
ते विदेहविमुक्ता वा जीवन्मुक्ता नरोत्तमाः ।
कर्माकर्मोभयातीतास्तद्ब्रह्माऽरूपमाप्नुयुः ।।१३।।
कर्मणा संसृतौ बद्धा मुच्यन्ते ते ह्यकर्मणा ।
बन्धमोक्षोभयातीताः कर्मिणो नाप्यकर्मिणः ।।१४।।
जीवस्य कर्मणा बन्धस्तस्य मोक्षश्च कर्मणा ।
तस्माद्धेयं च कर्म स्यादुपादेयं च कर्म हि ।।१५।।
त्यक्ते कर्मणि जीवत्वमात्मनो गलति त्वयम् ।
गृहीते कर्मणि क्षिप्रं ब्रह्मत्वं च प्रसिध्यति ।।१६।।

आविद्यकर्मशुद्धं यत्कर्म दुःखाय तन्नृणाम् ।
विद्यासम्बन्धि शुद्धं यत्तत्सुखाय च कथ्यते ।।१७।।
विद्याकर्म्मक्षरात्तीक्ष्णात् छिनत्ति पुरुषोत्तमः ।
अविद्याकर्म्मपाशाँश्चेत्स मुक्तो नात्र संशयः ।।१८।।
सर्व्वस्य व्यवहारस्य विधेः कर्मैव कारणम् ।
प्रथमं द्विविधं कर्म सहजं स्वकृतं तथा ।।१९।।
सहजं जीवधाराया जनकं कथितञ्च तत् ।
द्वितीयं याति त्रैविध्यं मनुष्यादिषु योनिषु ।।२०।।
सञ्चितं क्रियमाणाञ्च प्रारब्धमिति भेदतः ।
पुण्यपापात्मकं कर्म यत्सर्वप्राणिसञ्चितम् ।।२१।।
अनादिसुखदुःखानां जनकं तन्निगद्यते ।
शास्त्रैस्सर्वैश्च विहितं प्रतिषिद्धं च सादरम् ।।२२।।
कामादिजनितं वित्त यूयं संसारकारणाम् ।
पश्वादीनामभावेऽपि तयोर्विधिनिषेधयोः ।।२३।।
संसारस्य न लोपोऽस्ति पूर्वकर्मानुसारतः ।
पूर्वं मनुष्यभूतानां पापकर्मवशादिह ।।२४।।
श्वखरोष्ट्रादिजन्मानि निकृष्टानि भवन्त्यहो ।
पापकर्मसु भोगेन प्रक्षीणेषु पुनश्च ते ।।२५।।
प्राप्नुवन्ति मनुष्यत्वं पुनश्च श्वादिजन्मिताम् ।
जननैर्मरणैरेवं पौनःपुण्येन संसृतौ ।।२६।।
भ्रमन्त्यब्धितरङ्गस्थदारुवद्भ्रमितां वराः ।।२७।।

ऋषयः ऊचुः ।।२८।।

प्रक्षीणपापकर्माणः प्राप्तवन्तो मनुष्यताम् ।
पुनश्च श्वादिजन्मानि केन गच्छन्ति हेतुना ।।२९।।

न हि दुर्जन्महेतुत्वं पुण्यानां युक्तमीरितुम् ।
न च पुण्यवतां भूयः पापकर्मोपपद्यते ।।३०।।
पुण्यैर्विशुद्धचित्तानां ज्ञानयोगादिसाधनैः ।
संसारमोक्षसंसिद्ध्या पापकर्माप्रसक्तितः ।।३१।।
जीवेषु पौनःपुण्यं चेदुत्तमाधमजन्मनाम् ।
नियमेनाभिधीयेत येन केनापि हेतुना ।।३२।।
मोक्षशास्त्रस्य वैयर्थ्यमापतत्येव सर्वथा ।
तस्मादपापिनां जन्म पुनश्चेति न युज्यते ।।३३।।

सूर्य्य उवाच ।।३४।।

प्रक्षीणेष्वपि भोगेन पापकर्मसु देहिनः ।
पुनश्च पापकर्माणि कुर्वन्तो यान्ति दुर्गतिम् ।।३५।।
तानि दुर्जन्मबीजानि कामात्पापानि देहिनाम् ।
पुनरप्युपपद्यन्ते पूर्वपुण्यवतामपि ।।३६।।
सकामानाञ्च पुण्यानां भोगहेतुतया नृणाम् ।
न चित्तशुद्धिहेतुत्त्वं क्वचिद्भवितु मर्हति ।।३७।।
कुतश्चाशुद्धचित्तानां ज्ञानयोगादिसम्भवः ।
ज्ञानयोगादिहीनानां कुतो मोक्षश्च संसृतेः ।।३८।।
कामेन हेतुना सत्स्वप्युत्तमाधमजन्मसु ।
मोक्षशास्त्रस्य सार्थक्यं नैष्काम्योदयहेतुकम् ।।३९।।
सुखदुःखोपभोगेन यदा निर्वेदमागतः ।
निष्कामत्वमवाप्नोति स्वविवेक पुरस्सरम् ।।४०।।
ततःप्रभृति कैश्चित्स्याज्जन्मभिर्ज्ञानयोगवान् ।
श्रवणादिप्रयत्नैर्हि मुक्तिः स्वात्मन्यवस्थितिः ।।४१।।
कर्माध्यक्षं परात्मानं सर्वकर्मैकसाक्षिणम् ।
सर्वकर्मविदूरन्तं कर्मवान् कथमाप्नुयात् ।।४२।।

पुण्येष्वपि च पापेषु पौर्विकेषु च भोगतः ।
क्षपितेषु परात्मा स स्वयमाविर्भविष्यति ।।४३।।
कर्तृभिर्भुज्यते जीवैस्सर्वकर्मफलं न तु ।
साक्षिणा निर्विकल्पेन निर्लेपेन परात्मना ।।४४।।
जीवानां तदनन्यत्वात् भोगस्यावसरः कुतः ।
इति केचन शङ्कन्ते वेदान्तापातदर्शिनः ।।४५।।
परमार्थदशारूढे जीवन्मुक्तेऽपि कर्मणाम् ।
भोगोऽङ्गीक्रियते सम्यग् दृश्यते च तथा सति ।।४७।।
अज्ञानां व्यवहारैकनिष्ठानां तदनन्यता ।
अभोक्तृता च केनैव वक्तुं शक्या मनीषिणा ।।४८।।
ज्ञानिनः कर्मकर्तृत्वं दृश्यमानमपि स्फुटम् ।
उत्पादयेत्फलं नेति मन्यन्ते स्वप्नकर्मवत् ।।४९।।
तद्वै युक्तं न हि स्वप्ने पापकर्तुः स्वतन्त्रता ।
जाग्रति प्राणिनः कर्मस्वातन्त्र्यं वर्तते खलु ।।५०।।
तिरश्चां जागरावस्था यथा भोगैककारणम् ।
तथा स्वप्नदशानृणां फलभोगैककारणम् ।।५१।।
नृणां च जागरावस्था बालानं स्यात्तथा न तु ।
यूनां वृद्धतमानां वा किमुत स्वात्मवेदिनाम् ।।५२।।
भाविभोगार्थकं कर्म जाग्रत्येव नृणां भवेत् ।
फलन्तु कर्मणः स्वप्ने जाग्रत्यपि च युज्यते ।।५३।।
कर्मण्यध्यस्य भोगं ये भोगेध्यस्याथ कर्म च ।
कर्म तद्भोगयोर्भेदमज्ञात्वाहुर्यथेप्सितम् ।।५४।।
तेषां मन्दधियां ज्ञानवादिनां पापकारिणाम् ।
कथं कृतार्थतां ब्रूयामध्यासक्षयसम्भवाम् ।।५५।।

कर्मण्यकर्मधीयेषामकर्मणि च कर्मधीः ।
ये चाध्यासवशा मन्दा ज्ञानिनः स्वैरचारिणः ।।५६।।
वर्णाश्रमादिधर्माणामद्वैतं कर्मणैव ये ।
अनुतिष्ठन्ति ते मूढाः कर्माकर्मोभयच्युताः ।।५७।।
स्वानुभूतिं वरिष्ठां तां सर्वानुष्ठानवर्जिताम् ।
सर्वानुष्ठानवन्तोऽपि सिद्धामाहुर्बतात्मनाम् ।।५८।।
अभेदध्यानसाध्यां तां स्वानुभूतिं महत्तमाम् ।
विचारसाध्यां मन्यन्ते ते महापापकर्मिणः ।।५९।।
निदिध्यासनमप्यात्माऽभेदाभिध्यानलक्षणम् ।
उपेक्षन्ते वृथाद्वैतज्ञानवादैकमोहतः ।।६०।।
आश्रित्यैव विचारं ये वाक्यार्थमननात्मकम् ।
मन्यन्ते कृतकृत्यत्वमात्मनां ते हि मोहिताः ।।६१।।
आद्यज्ञानोदये काम्यकर्मत्याग उदीर्यते ।
द्वितीयसम्यग्ज्ञाने तु नैमित्तिकनिराकृतिः ।।६२।।
तृतीयपूर्णज्ञाने च नित्यकर्मनिराकृतिः ।
चतुर्थाद्वैतबोधे तु सोऽतिवर्णाश्रमी भवेत् ।।६३।।
नित्यनैमित्तिकोपेतज्ञानान्मुक्तिः क्रमाद्भवेत् ।
सम्यग्ज्ञानात्तु सा जीवन्मुक्तिर्नित्यैकसंयुतात् ।।६४।।
पूर्णज्ञानाद्विदेहाख्या शाश्वती मुक्तिरिष्यते ।
यथा नैष्कर्म्यसंसिद्धिर्जीवन्मुक्ते निरङ्कुशा ।।६५।।
अत्रैवं सति नैष्कर्म्यं ज्ञानकर्मसमुच्चयात् ।
सिध्येत् क्रमेण सद्यो वा नान्यथा कल्पकोटिभिः ।।६६।।
यावद्विदेहमुक्तिस्सा न सिध्यति शरीरिणः ।
तावत्समुच्चयस्सिद्धो ज्ञानोपासनकर्मणाम् ।।६७।।

तस्माज्ज्ञात्वा परात्मानं ध्याननिष्ठो महामतिः ।
भूयान्निजाश्रमाचारनिरतश्श्रेयसे सदा ।।६८।।

ज्ञानोपास्ती कर्मसापेक्षके ते
कर्मोपास्ती ज्ञानसापेक्षके च ।
कर्मज्ञाने चान्यसापेक्षके त-
न्मुक्त्यै प्रोक्तं साहचर्यं त्रयाणाम् ।।६९।।

ज्ञानोपास्ति स्वीयकर्मस्वपास्या-
प्येकं मुक्तिर्नैव कस्यापि सिध्येत् ।
तस्माद्धीमानश्रयेदप्रमत्त-
स्त्रीण्युक्तानि श्रद्धया देहपातात् ।।७०।।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्य्यमेव तत् ।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ।।७१।।

एतान्यापि तु कर्म्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्त्तव्यानीति मुनयो निश्चितं मतमुत्तमम् ।।७२।।

नियतस्य तु संन्यासः कर्म्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्त्तितः ।।७३।।

दुःखमित्येव यत्कर्म्म कायक्लेशभयात् त्यजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ।।७४।।

कार्य्यमित्येव यत्कर्म्म नियतं क्रियते बुधाः ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलञ्चैव स त्यागः सात्विको मतः ।।७५।।

इति श्रीसूर्य्यगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
सूर्य्यर्षिसंवादे कर्म्मरहस्यनिरूपणं नाम तृतीयोऽध्यायः

चतुर्थोऽध्यायः

ऋषयः ऊचुः ।।१।।

जगद्गुरो! वयं श्रुत्वाऽधिदैवं परमाद्भुतम् ।
रहस्यं परमं तृप्ताः परया तेऽनुकम्पया ।।२।।
तथाधिदैवीं शक्तिन्तेऽनुभूय वयमाद्भुतम् ।
अनन्तामाधिदैवीञ्च विभूतिं स्म चमत्कृताः ।।३।।
ततोऽस्मान् कृतकृत्यत्वं नेतुं वर्णितवान्भवान् ।
पञ्चोपास्तिरहस्यं यत् पञ्चोपास्तिकृते विभो! ।।४।।
पञ्चानां सगुणानां स्वमूर्तीनां भेदतोऽधुना ।
तेन सर्वे वयं योग्या जाताः स्मो वेदितुन्तवः ।।५।।
किञ्चिदेव पराभक्तेः स्वरूपं पापनाशनम् ।
ततस्तेऽनाद्यनन्तस्य स्वरूपस्य सहायतः ।।६।।
ज्ञात्वा स्थानेषु सर्वेषु व्याप्तस्याद्भुतकर्म्मणः ।
रहस्यं परमं तद्वत्कर्म्मशक्तिं विमोहिनीम् ।।७।।
सावधाना वयं जाता इदानीं कृपया विभो! ।
कर्म्मणोऽपरिहार्यस्य दुर्बोधस्याद्भुतस्य च ।।८।।
विभागान् वर्णयित्वाऽस्मान् मोचयेः कर्म्मबन्धनात् ।

सूर्य उवाच ।।१०।।

ऋषयस्सम्प्रवक्ष्यामि कर्मणां पञ्च भूमिकाः ।
उत्तरोत्तरमुत्कर्षाद्वित्त सोपानपङ्क्तिवत् ।।११।।
प्रथमा तान्त्रिकी प्रोक्ता परा पौराणिकी मता ।
स्मार्ता तृतीया तुर्या तु श्रौता सङ्कीर्तिता बुधैः ।।१२।।
पञ्चमी त्वौपनिषदी विबुधोत्तमसम्मता ।
यस्याः परं न किञ्चित्स्याद्वाच्यं ज्ञेयं च सत्तमाः ।।१३।।

स्वेच्छं कर्माणि कुर्वन्यः प्रमाणाश्रयणं विना ।
तन्त्रोक्तानि करोत्येष कर्मी प्राथमिको मतः ।।१४।।
तानि तन्त्रोक्तकर्माणि त्यक्त्वा पौराणिकानि यः ।
करोति तन्त्रसम्बन्धीन्ययं कर्मी द्वितीयकः ।।१५।।
त्यक्त्वा तान्यपि यः स्मार्तान्यनुतिष्ठति सर्वदा ।
श्रुतिसम्बन्धवन्त्येष तृतीयः कर्म्युदीर्यते ।।१६।।
यश्च तान्यपि सन्त्यज्य श्रौतान्येवाचरत्ययम् ।
कर्मी धर्मार्थकामानां स्थानं तुर्योऽभिधीयते ।।१७।।
श्रौतान्यपि च यस्त्यक्त्वा सदौपनिषदानि वै ।
करोति श्रद्धया कर्माण्ययं मोक्षी तु पञ्चमः ।।१८।।
यान्यौपनिषदानां स्युरविरोधीनि कर्मणाम् ।
श्रौतादीनि सुसङ्ग्राह्यान्यमलानि मुमुक्षुभिः ।।१९।।
कर्माण्युपनिषत्सु स्युर्ब्रह्मैकार्थासु वै कथम् ।
इत्याशङ्क्यन कुर्वन् हि विधिरस्ति जिजीविषेत् ।।२०।।
ईशावास्यादिवेदान्तप्रोक्तान्यमरणादपि ।
कुर्वन्नेव विमुच्येत ब्रह्मवित्प्रवरोऽस्तु वा ।।२१।।
यतयस्त्यक्तगार्हस्थ्या अपि स्वोचितकर्मभिः ।
आश्रमं पालयन्तस्स्वं कैवल्यं प्राप्नुयुः परम् ।।२२।।
कर्मप्रजाधनानां यस्त्यागस्समभिधीयते ।
कामैकविषयत्वेन स यतेर्न विरुध्यते ।।२३।।
संन्यासिनो हि कर्माणि नित्यानि विमलानि च ।
श्रेयोऽर्थानि विधीयन्ते परिव्राजेऽब्जजन्मना ।।२४।।
अपेतकाम्यकर्माणो यतयोन्येऽपि वा जनाः ।
सद्यः क्रमेण वा मुक्तिमाप्नुयुर्नात्र संशयः ।।२५।।

पञ्चमीं भूमिमारूढः ज्ञानोपासनकर्मभिः ।
शोकमोहादिनिर्मुक्तः सर्वदैव विराजते ।।२६।।
न ज्ञानेन विनोपास्तिर्नोपस्त्या च विनेतरत् ।
कर्मापि तेन हेतुत्वं पूर्वपूर्वस्य कथ्यते ।।२७।।
श्रद्धा यावन्नहि ज्ञानं तावन्नोपासनं मतम् ।
यावन्नोपासनं तावन्नज्ञानं च कथञ्चन ।।२८।।
ज्ञानं यावन्न कर्मापि न तावन्मुख्यमीर्यते ।
यावन्न कर्म तावच्च न ज्ञानं साधुसम्मतम् ।।२९।।
यावन्नोपासनं तावन्न कर्मापि प्रशस्यते ।
यावन्न कर्मोपास्तिश्च न तावत्सात्विकी मता ।।३०।।
ज्ञानोपासनकर्माणि सापेक्षाणि परस्परम् ।
प्रयच्छन्ति परां मुक्तिं नान्यथेत्युक्तमेव वः ।।३१।।
एतेषु साधनेष्वेकं त्रिषु यत्किञ्चिदत्र यः ।
त्यजेदसद्गुरुक्त्या स नाश्नुवीत परामृतम् ।।३२।।
नानाविधानि ज्ञानानि नानारूपा उपास्तयः ।
नानाविधानि कर्माणि श्रुत्यन्तादिषु संविदुः ।।३३।।
सम्बन्धस्तु त्रयाणां स्यादुचितशिशष्टवर्त्मना ।
निपुणैश्च सुविज्ञेयमनुबन्धचतुष्टयम् ।।३४।।
अनुबन्धाविरोधेन त्रयाणां चेत्समुच्चयः ।
कृतस्य सद्यः प्राप्नोति तृप्तिं मानवपुङ्गवः ।।३५।।
अनुबन्धपरिज्ञानं विना मुक्त्यै प्रयत्नवान् ।
न मुक्तिं विन्दते कोऽपि साधकादिविपर्ययात् ।।३६।।
भोगाधिकारी मोक्षं चेत्फलमिच्छेत्कदाचन ।
अनुबन्धस्य विज्ञानं कथन्नु स्यात्समञ्जसम् ।।३७।।